

Уповноважений
Верховної Ради України
з прав людини

КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВИЩА ЖІНОК, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Публікація містить аналіз результатів дослідження становища жінок, які проживають у сільській місцевості, у розрізі дотримання їхніх прав, закріплених Конвенцією ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок. На основі проведеного дослідження розроблено рекомендації для широкого кола сторін щодо можливих шляхів покращення ситуації з правами жінок. Дослідження здійснювалося за експертної підтримки Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Виконавець: ІП «ГФК ЮКРЕЙН»

Автори: Інна Волосевич, Таміла Коноплицька, Тетяна Костюченко, Тамара Марценюк.

Координаційна команда: Юлія Щербініна, Аксана Філіпішина, Тетяна Кудіна, Мирослава Дігтяр.

Дослідження було підготовлено у рамках проекту «Демократизації, права людини та розвиток громадянського суспільства в Україні», який реалізується ПРООН за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Данії.

Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) налагоджує партнерство на всіх суспільних рівнях, сприяючи розвитку країни, підвищуючи їх здатність протистояти кризам, і підтримує економічне зростання задля поліпшення життя кожної людини. ПРООН працює в 177 країнах та пропонує глобальне бачення з урахуванням специфіки місцевого розвитку для розширення прав і можливостей людини і підвищення життєздатності держав.

В Україні три головні сфери діяльності ПРООН в галузі розвитку – демократичне управління та місцевий розвиток; подолання бідності, досягнення процвітання та Цілей розвитку тисячоліття; енергетика та охорона навколишнього середовища. В кожній з цих тематичних сфер ПРООН намагається врівноважити роботу з інструментарієм державної політики, адвокацією, розбудовою спроможностей партнерів і пілотуванням нових ініціатив. ПРООН працює в Україні з 1993 року.

© Програма розвитку ООН в Україні, 2015

Комплексне дослідження становища жінок, які проживають у сільській місцевості/Інна Волосевич, Таміла Коноплицька, Тетяна Костюченко, Тамара Марценюк – К.: ВАІТЕ, 2015. – 88 с.

ISBN 966-2310-23-8

Всі права захищені. Жодна частина цієї публікації не може бути відтворена, збережена в пошуковій системі або передана в будь-якій формі і будь-якими засобами, електронними, механічними, шляхом відеозапису або іншим чином, без попереднього дозволу. Погляди, висновки та рекомендації належать авторам і укладачам цього видання і не обов'язково відображають думку Міністерства закордонних справ Данії, Програми розвитку ООН або інших агенцій ООН.

Уповноважений
Верховної Ради України
з прав людини

КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНОВИЩА ЖІНОК, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

ЗМІСТ

Акроніми	6
1. Цілі та методологія дослідження	7
Опитування жінок, які проживають у сільській місцевості.	8
Опитування представниць жіночих громадських організацій	8
Опитування відповідальних осіб за формування та реалізацію ґендерної політики в органах державної влади та органах місцевого самоврядування	9
2. Демографічна статистика щодо жінок, які проживають у сільській місцевості	10
2.1 Чисельність сільського населення та склад сільських домогосподарств	10
2.2 Середній вік та середня тривалість життя сільської жінки	10
2.3 Шлюб та сім'я	10
3. Законодавче регулювання прав жінок, які проживають у сільській місцевості	11
3.1 Міжнародні та національні правові норми і програми стосовно розвитку сільської місцевості.	11
3.2 Міжнародні документи про роль і права жінок, у тому числі і тих, які проживають у сільській місцевості.	13
3.3 Національні документи про роль і права жінок, у тому числі й тих, які проживають у сільській місцевості.	15
3.4 Реалізація державної політики щодо забезпечення прав сільських жінок: проблемні аспекти	17
4. Аналіз дотримання прав жінок за результатами кабінетного дослідження, національно репрезентативного опитування та опитування експертів	19
4.1 Участь у політичному та громадському житті	20
4.1.1. Статистичні дані	20
4.1.2. Результати опитування сільських жінок та експертів	20
4.1.3. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів	24
4.2 Доступ до медичного обслуговування	25
4.2.1. Статистичні дані	25
4.2.2. Доступ до медичних послуг: результати опитування сільських жінок та експертів.	26
4.2.3. Планування сім'ї: результати опитування сільських жінок та експертів	31
4.2.4. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів	33
4.3 Користування програмами соціального страхування	34
4.3.1. Доступ до пенсійного забезпечення: результати опитування сільських жінок та експертів:	34
4.3.2. Доступ до оплачуваних лікарняних та відпусток по вагітності, пологах і догляду за дитиною: результати опитування сільських жінок та експертів	35
4.3.3. Доступ до допомоги з безробіття: результати опитування сільських жінок та експертів	37
4.3.4. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів	38
4.4 Одержання формальної та неформальної освіти.	38
4.4.1. Статистичні дані	38
4.4.2. Результати опитування сільських жінок та експертів	38
4.4.3. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів	42
4.5 Участь в економічній діяльності	43
4.5.1. Статистичні дані	43

4.5.2. Результати опитування сільських жінок та експертів	44
4.5.3. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів	48
4.6 Доступ сільських жінок до консультативних служб із сільськогосподарських питань, кооперативів, сільськогосподарських кредитів і позик, систем збуту	48
4.6.1. Статистичні дані	48
4.6.2. Результати опитування сільських жінок та експертів	48
4.6.3. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів	52
4.7 Умови життя	53
4.7.1. Статистичні дані	53
4.7.2. Житлові умови: результати опитування сільських жінок та експертів	53
4.7.3. Транспортна доступність об'єктів соціально-культурного значення: результати опитування сільських жінок та експертів	57
4.7.4. Фінансове становище та власність: результати опитування сільських жінок	58
4.7.5. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів	64
4.8 Правова обізнаність та дискримінація	64
4.8.1. Результати опитування сільських жінок та експертів	64
4.8.2. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів	67
4.9 Насильство в сім'ї	68
4.9.1. Статистичні дані	68
4.9.2. Результати опитування сільських жінок та експертів	68
4.9.3. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів	73
4.10 Взаємодія органів влади та громадських організацій у роботі з вирішення проблем сільських жінок: результати опитування експертів	74
Основні результати дослідження	75
Рекомендації	81
Подяки.	85
Додаток 1. Соціально-демографічні характеристики респонденток, що взяли участь в опитуванні	86
Додаток 2. Громадські організації та проекти із залучення сільських жінок та приклади їхньої діяльності	87

ПЕРЕДМОВА

Шановні Читачі, Конституція України гарантує чоловікам і жінкам рівні конституційні права та можливості у доступі до освіти, праці та винагороді за неї, підвищенні по службі та участі у соціальному, політичному та культурному житті суспільства. Проте ставлення суспільства до жінок не завжди відповідає ідеї гендерної рівності.

Протягом останніх 20 років Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) в Україні працює над досягненням Цілей Розвитку Тисячоліття, зосереджуючи особливу увагу на встановленні гендерної рівності як обов'язкової складової інклюзивного та сталого розвитку. Становище різних груп жінок, особливо тих, які проживають у сільській місцевості, є вагомим індикатором людського розвитку. Приймаючи до уваги специфіку проблем, з якими мають справу сільські жінки, в тому числі, й обмежений доступ до медичного обслуговування, освіти, працевлаштування та неспроможність повноцінно користуватися благами

програм соціального забезпечення, ця верства населення потребує особливої уваги та підтримки.

У відповідь на цю потребу ПРООН в Україні спільно з Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини провели дослідження становища жінок, які проживають у сільській місцевості України, в контексті дотримання їхніх прав. Дослідження, результати якого узагальнені у цьому посібнику, пропонує читачам комплексний аналіз становища сільських жінок у контексті прав людини, закріплених у статті 14 Конвенції ООН із ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок. Додатковими цілями дослідження є проведення оцінки поширеності насильства над сільськими жінками у сім'ях, обізнаності жінок про свої права та механізми їх захисту.

Результати дослідження, презентовані у публікації, стосуються широкого кола питань, таких як внесок жінок у розвиток сільських територій та численні складнощі, з якими вони зіштовхуються. Зокрема, аналіз охоплює такі права жінок як участь у процесі розробки планів розвитку громади; доступ до закладів медичного обслуговування та користування програмами соціального забезпечення; одержання формальної та неформальної освіти; доступ до громадських послуг і консультативних служб; створення кооперативів; участь в усіх формах колективної діяльності; користування сільськогосподарськими кредитами та позиками, системами збуту; право на належні умови життя, зокрема, на належні житлові умови, санітарні послуги, забезпечення електроенергією та водопостачанням.

Результати дослідження доводять, що становище жінок, які проживають у сільській місцевості, значно гірше, ніж становище сільських чоловіків та жителів міст у багатьох із зазначених сфер. Ці обмеження не лише позбавлять сільських жінок можливості повноцінно користуватися своїми правами, а й не дають їм можливості покращувати своє життя, а відтак, і добробут своїх родин та громад.

Зрештою, у публікації подані рекомендації відповідальним за забезпечення рівних прав і можливостей структурам і партнерським організаціям, включаючи органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, парламентаріїв, Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, засоби масової інформації, навчальні заклади, громадські організації та правозахисників з метою посилення їх ролі у створенні сприятливого середовища для рівних можливостей усіх членів суспільства.

Ніл Вокер,

Координатор системи ООН в Україні,

Координатор з гуманітарних питань та Постійний Представник ПРООН в Україні

ПЕРЕДМОВА

Конвенція ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок, яка ратифікована Українською РСР 24 грудня 1980 року, зобов'язує державу вживати всіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації по відношенню до жінок, які мешкають у сільських районах, з тим, щоб забезпечити на засадах рівності чоловіків і жінок їх участь у розвитку сільськогосподарських регіонів та в отриманні вигод від такого розвитку.

Тим не менше, в Україні становище жінок, які проживають у сільській місцевості, є доволі непростим. Вони стикаються з такими проблемами, як бідність (особливо вражає жінок похилого віку), безробіття, низька оплата праці (заробітна плата жінок, які зайняті у сільському господарстві становить 87,9% заробітної плати чоловіків), важкі немеханізовані умови праці, обмежені можливості у доступі до кваліфікованої медичної допомоги, освіти та неспроможність повноцінно користуватися благами

програм соціального забезпечення. Водночас, необізнаність про свої права робить жінок, які проживають у сільській місцевості, особливо уразливими до дискримінації у сімейному житті (у тому числі до випадків насильства), на роботі та у суспільстві.

Зазначені проблеми часто посилюються й тим, що в процесі розробки та реалізації державних цільових програм щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків особливі потреби жінок, які проживають у сільській місцевості, залишаються неврахованими.

З огляду на це, Комплексне дослідження становища жінок, які проживають у сільській місцевості, є внеском у питання моніторингу за ситуацією з дотриманням їх прав.

Значним аналітичним напрацюванням дослідження стала, по-перше, оцінка поточного становища жінок, які проживають у сільській місцевості, у розрізі дотримання прав, що закріплені у статті 14 Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок.

По-друге, дослідниками була проведена ґрунтована робота щодо аналізу міжнародних і національних правових норм, які стосуються забезпечення прав та можливостей жінок і чоловіків, у тому числі, із сільської місцевості, а також окреслено проблемні аспекти реалізації державної гендерної політики.

Також, важливою цінністю дослідження є не лише констатація наявних потреб та проблем, з якими стикаються сільські жінки, але й напрацьовані рекомендації щодо їх вирішення. Сподіваюся, що згадані рекомендації будуть використані органами влади для більш ефективної реалізації своїх повноважень у сфері забезпечення гендерної рівності.

Вітаю публікацію результатів такого вкрай необхідного дослідження і висловлюю вдячність Представництву Програми розвитку ООН в Україні та авторам-дослідникам за його підготовку.

Валерія Лутковська,

Уповноважений

Верховної Ради України з прав людини

АКРОНІМИ

ГО – громадська організація

ДНЗ – дошкільний навчальний заклад

ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання

НУО – неурядова організація

ОСГ – особисте селянське господарство

ФАП – фельдшерсько-акушерський пункт

ШКТ – шлунково-кишковий тракт

1. ЦІЛІ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ратифікувавши Конвенцію ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок (далі – Конвенція) Україна, зокрема, взяла зобов'язання:

- брати до уваги особливі проблеми, з якими стикаються жінки, що проживають у сільській місцевості, і роль, яку вони відіграють у забезпеченні економічного добробуту своїх сімей, в тому числі їх діяльність у нетоварних галузях господарства;
- вживати усіх відповідних заходів щодо забезпечення застосування положень Конвенції до жінок, які проживають у сільській місцевості.

Восьма державна доповідь про законодавчі, судові, адміністративні або інші заходи, вжиті для виконання положень Конвенції, та прогрес досягнутий у цьому напрямі, подана урядом України на розгляд Комітету ООН у вересні 2014 року.

У цьому контексті **метою** даного дослідження є аналіз становища жінок, що проживають у сільській місцевості, у розрізі дотримання прав жінок, закріплених у статті 14 Конвенції:

- Участь сільських жінок в опрацюванні та здійсненні планів розвитку на всіх рівнях;
- Доступ сільських жінок до відповідного медичного обслуговування, включаючи інформацію, консультації й обслуговування з питань планування розміру родини;
- Користування сільськими жінками благами програм соціального страхування;
- Одержання сільськими жінками формальної та неформальної освіти, включаючи функціональну грамотність, а також користування послугами всіх засобів громадського обслуговування, консультативних служб із сільськогосподарських питань;
- Організація сільськими жінками кооперативів для забезпечення рівного доступу до економічних можливостей;
- Участь сільських жінок у всіх видах колективної діяльності;
- Доступ сільських жінок до сільськогосподарських кредитів і позик, систем збуту;
- Користування належними умовами життя, особливо житловими умовами, санітарними послугами, електро- і водозабезпеченням, а також транспортом і засобами зв'язку.

Додатковими цілями дослідження є:

- Проведення оцінки поширеності насильства над сільськими жінками у сім'ях;
- Оцінка обізнаності сільських жінок про свої права та механізми їх захисту.

Дослідження, проведене ІП «ГФК Юкрейн» впродовж вересня-жовтня 2014 року, включає чотири компоненти:

1. Комплексний аналіз статистичних даних, нормативної бази та інших джерел інформації щодо становища жінок, що проживають у сільській місцевості;
2. Опитування жінок, які проживають у сільській місцевості;
3. Опитування представників жіночих громадських організацій;
4. Опитування відповідальних за формування та реалізацію гендерної політики в органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

Нижче подається детальний опис компонентів 2-4.

Опитування жінок, які проживають у сільській місцевості

Вибірка опитування складає 2000 респонденток та є репрезентативною щодо жіночого населення, яке проживає в сільських районах¹ України (включно з АР Крим), у віці старше 14-ти років за областю проживання та віком відповідно до даних Державної служби статистики України станом на 1.01.2013 р. Опитування було проведене протягом вересня 2014 року. В Луганській області опитування було проведене лише в селах, підконтрольних українській владі, через неможливість проведення опитування в селах Луганської області, що перебувають під контролем т.зв. ЛНР (в селах Донецької області, що перебувають під контролем т.зв. ДНР, опитування провести вдалося). Опитувалися тільки ті респондентки, що постійно проживають у відповідному селі – тобто опитування не включає дачниць, які постійно проживають в містах або селищах міського типу, та переселених осіб.

Опитування представниць жіночих громадських організацій

Протягом вересня-жовтня 2014 року були опитані 11 представниць 9 громадських організацій та 1 дорадчої служби, діяльність яких дотична до покращення становища сільських жінок в Україні – див. Таблицю 1.1.

Таблиця 1.1

Місто	Організація	Прізвище та ім'я респондентки
Вінниця	ГО «Відкрите суспільство»	Світлана Ходакова, голова
Гола Пристань, Херсонська область	Районний благодійний фонд «Свята Ольга»	Світлана Михолат, президентка
Луцьк	Волинська обласна ГО «Гендерний центр»	Оксана Ярош, керівниця
Львів	ГО «Жіночі перспективи»	Любов Максимович, голова Чумало Марта, заступниця голови
Київ	Інформаційно-консультативний жіночий центр (ІКЖЦ)	Олена Сулова, керівниця
	«Львівська аграрна дорадча служба» і «Дніпропетровська сільськогосподарська консультаційна служба»	Софія Буртак, консультантка з гендерних прав і можливостей та розвитку кооперативів
	МБФ «Добробут громад» мережа «ХайферПроджектІнтернешенл»	Ярослава Сорокопуд, координаторка з питань тренінгів з гендерної рівності
	Проект агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Agroinvest»	Олександра Бородіна, радниця з моніторингу та оцінки гендерних питань
	Український жіночий фонд	Наталія Карбовська, голова Ірина Стратій, менеджерка грантової програми
Полтава	Спілка сільських жінок України (22 регіональні осередки)	Галина Скарга, голова

¹ Закон України «Про адміністративно-територіальний устрій України» (проект від 01.06.2010 р.) надає таке визначення адміністративно-територіальної одиниці «село» як «поселення, що не є містом та селищем».

Опитування відповідальних осіб за формування та реалізацію гендерної політики в органах державної влади та органах місцевого самоврядування

Протягом вересня-жовтня 2014 року були опитані дві представниці Міністерства соціальної політики України та один представник Міністерства аграрної політики та продовольства України, а також три представниці облдержадміністрацій, дві представниці міських рад, а також представниця обласного центру зайнятості та управління соціального захисту районної державної адміністрації – див. *Таблицю 1.2*.

Таблиця 1.2

Регіон/ населений пункт	Організація	Прізвище та ім'я респондента/ки
Національний рівень	Міністерство аграрної політики та продовольства України	Сергій Кадигроб, директор департаменту науково-освітнього забезпечення АПК та розвитку сільських територій
	Міністерство соціальної політики України	Наталія Федорович, заступниця міністра Лариса Кобелянська, радниця міністра
Вінницька область	Обласна державна адміністрація Вінницької області	Тетяна Міхновець, радниця з гендерних питань, а також голова Вінницької ГО «Пані Всесвіт»
	Міська рада м. Вінниця	Тетяна Пашиніна, керівниця Центру підвищення кваліфікації держслужбовців
Волинська область	Обласна державна адміністрація	Оксана Гобут, заступниця директора департаменту соціального захисту населення Волинської обласної державної адміністрації
		Раїса Кучмук, директорка Волинського обласного центру зайнятості
Львівська область	Обласна державна адміністрація	Оксана Яковець, заступниця директора департаменту соціального захисту населення Львівської обласної державної адміністрації
Полтава	Міська рада	Надія Тимошенко, радниця міського голови з гендерних питань
Чаплинка, Херсонська область	Управління соціального захисту населення Чаплинської районної державної адміністрації	Олена Рашупкіна, заступниця начальника управління

2. ДЕМОГРАФІЧНА СТАТИСТИКА ЩОДО ЖІНОК, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

2.1 Чисельність сільського населення та склад сільських домогосподарств

Згідно з даними Державної служби статистики України станом на 1 січня 2014 року територіально-адміністративний устрій України є таким: 490 адміністративних районів, 460 міст, 885 селищ міського типу, 10279 сільських рад та 28397 сільських населених пунктів. Станом на 1 січня 2013 року в Україні проживало 45 372 692 осіб, з них кількість жінок становила 24 409 948 (54%). У сільській місцевості проживало 14 249 685 осіб, з них – 7 546 541 жінок (53%).

Демографічне навантаження на населення у віці 16-59 років² у сільській місцевості значно вище, ніж у міській: 679 проти 585³, як за рахунок осіб до 15 років, так і за рахунок осіб старше 60 років. У середньому в сільській місцевості розмір домогосподарства є більшим (2,7 людини у 2013 році), ніж у міській (2,53 людини)⁴.

Половину домогосподарств у сільській місцевості очолюють жінки (у містах таких домогосподарств – 56%)⁵.

2.2 Середній вік та середня тривалість життя сільської жінки

Станом на 1 січня 2013 року середній вік жінок у селі майже на 6 років більший за середній вік сільських чоловіків і становить 43,5 років (для сільських чоловіків цей показник дорівнює 37,7 років, для міських жінок – 42,9 років, для міських чоловіків – 37,7). Більша різниця у віці чоловіків та жінок у сільській місцевості означає, що в сільській місцевості проживають більше жінок похилого віку, які залишились без чоловіка, аніж у міській. Так, у сільській місцевості частка жінок у віці старше 60 років складає 29%, а в міській – 24%, серед чоловіків ці показники становлять 17% і 16% відповідно.

Очікувана середня тривалість життя жінок у сільській місцевості переважає очікувану середню тривалість життя чоловіків на більше ніж 10 років: очікувана тривалість життя для сільських жінок – 75,19 років, а для чоловіків – 64,61 роки⁶.

2.3 Шлюб та сім'я

У сільській місцевості жінки виходять заміж у більш ранньому віці у порівнянні з жінками, які проживають у містах. За даними Державної служби статистики, середній вік сільських жінок, які вступають у шлюб, – 23,2 роки (для міських жінок цей вік становить 25 років)⁷.

Щороку зростає питома вага дітей народжених у матерів, які не перебували у зареєстрованому шлюбі. У 2011 році 21,9% дітей народилися поза офіційно зареєстрованим шлюбом. При цьому, частка таких народжень є більшою у сільській місцевості (міські поселення – 21,1%, сільська місцевість – 23,4%)⁸. Неповні сім'ї є більш вразливими в економічному та соціальному контексті. У сільській місцевості 19,6% домогосподарств з дітьми мають тільки одного або ж не мають взагалі батьків. З них 91% – мають тільки матір⁹. Отже, більшість неповних сімей – це сім'ї без батька і всі питання, пов'язані з вихованням та утриманням дитини лягають на плечі жінки.

2 Кількість осіб у віці 0–15 років та у віці 60 років і старше на 1000 осіб у віці 16–59 років.

3 Загальна характеристика статеві-вікового складу населення України на 1 січня 2013 року. – Державна служба статистики України. – http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2013/dop_age_01012013.pdf

4 Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2013 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2013.

5 О.Г.Осауленко. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2014 році: Доповідь – Державна служба статистики України. – <http://ukrstat.gov.ua/>

6 Жінки і чоловіки в Україні: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2013.

7 Населення України за 2012 рік: Демографічний щорічник. – К.: Державна служба статистики України, 2013.

8 Діти, жінки та сім'я в Україні. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2012.

9 О.Г.Осауленко. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2014 році: Доповідь – Державна служба статистики України. – <http://ukrstat.gov.ua/>

3. ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ЖІНОК, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Для початку розглянемо основні правові норми та програми з питань розвитку сільської місцевості (міжнародні та вітчизняні), аби з'ясувати чи присутня у цих документах гендерна проблематика. Надалі перейдемо до аналізу міжнародних і українських правових норм, які стосуються забезпечення прав жінок, у тому числі, із сільської місцевості. І наостанок окреслимо проблемні аспекти реалізації вітчизняної державної політики щодо забезпечення прав сільських жінок.

3.1 Міжнародні та національні правові норми і програми стосовно розвитку сільської місцевості

Ратифікувавши **Стамбульську декларацію із населених пунктів (1996)**¹⁰, українська держава поставила серед пріоритетів питання комплексного розвитку не тільки міст, а й сільської місцевості, визнала «особливі потреби жінок, дітей і молоді у стабільних, здорових і безпечних умовах життя» (стаття 7). У документі зазначено: «Розвиток сільських і міських районів носить взаємозалежний характер. Крім поліпшення умов життя в містах, ми також повинні прагнути до забезпечення адекватної інфраструктури, громадських послуг і можливостей працевлаштування в сільських районах з метою підвищення їх привабливості, створення комплексної мережі населених пунктів і зведення до мінімуму міграцію населення із сільських районів у міста» (стаття 6). Також зауважено про забезпечення повної участі усіх жінок і чоловіків (у тому числі, у сільській місцевості) у економічному і політичному житті держави.

Проблема узгодження вітчизняного законодавства стосовно сільської місцевості з міжнародним залишається не розв'язаною. Передусім, це зумовлено загальним кризовим політичним становищем в Україні. Так, відповідно до думки аналітика Інституту громадянського суспільства Ігора Абрам'юка, «програмування розвитку села, на жаль, не є послідовним та системним. Поширеною є практика, коли довгострокові документи чи їх проекти, напрацьовані попереднім урядом, скасовуються наступним»¹¹. Експерт наводить такий приклад: у лютому 2010 року урядом Ю. Тимошенко була ухвалена нова «Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року», однак вже у вересні того ж року вона була скасована урядом М. Азарова.

Найважливішим прийнятим за останній час документом, який регулює відносини у сільській місцевості та розвиток аграрної сфери українського ринку праці, є **Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року**¹², затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. Як зазначено у цьому документі: «Найгострішими проблемами на селі є відсутність мотивації до праці, бідність, трудова міграція, безробіття, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл».

Загалом Програма є гендерно нейтральною (жінки і чоловіки у сільській місцевості не розглядаються як окремі соціальні групи, які потребують особливої уваги). Тобто документ написано без урахування вище розглянутої статті 7 із Стамбульської декларації з населених пунктів. У документі згадуються інші окремі соціальні категорії, як-от: молодь, особи (сім'ї), які проживають на депресивних сільських територіях.

Згідно з результатами аудиту виконання заходів Програми до 2015 року, проведеного Рахунковою палатою України «Виконавцями програми (44 суб'єктами владних повноважень) і головними розпорядниками коштів державного бюджету на її заходи у 2008–2011 роках було спрямовано 68,2%

10 Стамбульська декларація з населених пунктів ООН; Міжнародний документ від 14.06.1996 р., http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_508

11 Чи є розвиток українського села справжнім пріоритетом державної політики? 02.02.2012 р. // <http://www.csi.org.ua/www/?p=2264>

12 Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. N 1158 // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>

від прогнозованого на цей період обсягу. Як наслідок – заходи, передбачені на цей період Програмою, у повному обсязі не виконано. <...>

Незважаючи на зростання у 2008–2011 роках на 2,1% частки сільського господарства у валовому внутрішньому продукті й у 2,3 рази надходжень до зведеного бюджету України від сплати підприємствами аграрного сектору податків і зборів, основні галузі аграрного сектору (рослинництво і тваринництво) достатньої державної підтримки у цей період не мали. <...>

Через неналежний внутрішній контроль з боку головних розпорядників у 2011 році 26,3 млн. грн. коштів державного бюджету, спрямованих на виконання заходів Програми, використано з недоліками та порушеннями. Крім того, у цей період головними розпорядниками бюджетних коштів допущено неефективне управління 40 млн. грн. бюджетних коштів <...>

Виконання I етапів Програми завершено. При цьому на заходи з розвитку соціальної сфери та сільських територій у 2008–2011 роках спрямовано лише 14,1% від прогнозованого обсягу, передбаченого на цей період Програмою. Як наслідок, у цей період скоротилась мережа загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості, лікарняних закладів і бібліотек¹³. У Програмі зазначені такі пункти, які повинні сприяти дотриманню прав жінок, закріплених у статті 14 Конвенції:

- Підготовка фахівців для агропромислового комплексу (напряму «професійна освіта» – за даними аудиту, кількість підготовлених фахівців різних категорій у декілька разів перевищує запланований; прогнозований обсяг фінансування складав 8366,1 млн. гривень, а було витрачено 9389,4 млн. гривень);
- Будівництво підвісних газопроводів (за даними аудиту здійснено на 11,4% від прогнозованого обсягу);
- Розвиток мережі сільських автомобільних доріг (за даними аудиту здійснено на 18,4% від прогнозованого обсягу);
- Виконання регіональних програм підтримки індивідуального житлового будівництва «Власний дім» (за даними аудиту здійснено на 24,7% від прогнозованого обсягу);
- Здешевлення кредитів для підприємств агропромислового комплексу (за даними аудиту витрачено 2529,5 млн. грн.);
- Регулярне безоплатне підвезення до місць навчання і додому дітей шкільного віку і педагогічних працівників у сільській місцевості (програма «Шкільний автобус» – за даними аудиту здійснено на 48,4% від прогнозованого обсягу);
- Напряму «Розвиток дорадництва» (за даними аудиту, здійснено на 15,6% від прогнозованого обсягу);
- Будівництво лікарських амбулаторій і фельдшерсько-акушерських пунктів (за даними аудиту, з передбачених Програмою прогнозованих показників щодо будівництва, реконструкції та ремонту 1,9 тис. лікарських амбулаторій і 5,4 тис. фельдшерсько-акушерських пунктів у 2008–2011 роках введено в експлуатацію 10 фельдшерсько-акушерських пунктів, які постраждали внаслідок повені у 2008 році в Чернівецькій області);
- Виділення коштів на компенсацію витрат, понесених підприємствами агропромислового комплексу, з будівництва об'єктів соціальної сфери у сільських населених пунктах (за даними аудиту, кошти не виділялися).

Отже, за даними аудиту прогнозовані показники виконання Програми були виконані тільки в межах напряму «професійна освіта».

¹³ Про результати аудиту виконання заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року. – Рахункова палата України, 2015. – http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16741939/Selo_2015.pdf

3.2 Міжнародні документи про роль і права жінок, у тому числі і тих, які проживають у сільській місцевості.

Україна ратифікувала низку міжнародних документів, які регулюють питання прав людини загалом і жінок зокрема:

- **Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966)**¹⁴ (у статті 3 зазначається, що «держава зобов'язується забезпечувати рівне для чоловіків і жінок право користуватися всіма громадянськими і політичними правами», а у статті 23 йдеться про вживання з боку держави «належних заходів для забезпечення рівності прав і обов'язків обох з подружжя щодо одруження, під час перебування в шлюбі і при його розірванні»),
- **Міжнародний пакт ООН про економічні, соціальні і культурні права (1966)**¹⁵ (у статті 3 вказано, що «держава зобов'язується забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користуватися всіма економічними, соціальними і культурними правами», а в статті 7 зазначено про «справедливу зарплату і рівну винагороду за працю рівної цінності без будь-якої різниці, причому, зокрема, жінкам повинні гарантуватися умови праці, не гірші від тих, якими користуються чоловіки, з рівною платою за рівну працю»),
- **Конвенцію ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) (1979)**¹⁶ (у статті 14 зазначено, що «держави беруть до уваги особливі проблеми, з якими стикаються жінки, що мешкають у сільській місцевості, і значну роль, яку вони відіграють у забезпеченні економічного добробуту своїх сімей, зокрема їх діяльність в нетоварних галузях господарства, і вживають всіх відповідних заходів для забезпечення застосування положень Конвенції до жінок, які мешкають у сільській місцевості»). Зокрема, останній звіт стосовно виконання Україною CEDAW був підготовлений у вересні 2014 року.
- **Копенгагську декларацію про соціальний розвиток (1995 р.)**¹⁷ (у статті 8 зазначено, що «сприяння змінам у поглядах, структурах, політиці, законодавстві та практиці, з тим, щоб усунути всі перешкоди на шляху до людської гідності, рівності і справедливості в сім'ї та суспільстві, сприяння всебічній і рівній участі... сільських жінок... у соціальному, економічному і політичному житті, в тому числі в розробці та здійсненні державної політики і програм», і «турбота про людей займає центральне місце в умовах із забезпечення сталого розвитку») та інші документи.

Окрім того, наша держава ратифікувала усі **основні Конвенції Міжнародної організації праці (МОП)**, такі як: Конвенція № 100 про рівне винагородження чоловіків та жінок за рівноцінну працю (1951 р.)¹⁸, Конвенція № 103 про охорону материнства (переглянута) (1953 р.)¹⁹, Конвенція № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять (1958 р.)²⁰, Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156 (1981 р.)²¹, Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці (1998 р.)²².

Як зазначено у **резолюції 16/136 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 2007 року**²³, жінки, які проживають у сільській місцевості, відіграють важливу роль у розвитку сільського господарства і сільських районів, у зростанні продовольчої безпеки та викоріненні бідності. Розвиток сільських районів значною мірою залежить від залучення жінок сільської місцевості до вирощування продовольчих сільськогосподарських культур і тваринництва та до несільськогосподарської

14 http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043

15 Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966; Документ 995_042, чинний, поточна редакція – Ратифікація від 19.10.1973, підстава 2148-08 http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042

16 Державний і Альтернативний звіти, а також відповіді Комітету див. Комітет CEDAW, матеріали стосовно України: Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 45th session (18 January – 5 February 2010) – Geneva, Palais des Nations, Salle XVI – Ukraine <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/cedaws45.htm>

17 http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_505

18 http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_002

19 http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/993_122

20 http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_161

21 http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_010

22 http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_260

23 <http://www.un.org/ru/events/ruralwomensday/>, Інформація щодо Дня сільських жінок 15 жовтня.

діяльності. Більш того, вони виконують важливі функції з догляду за дітьми, людьми похилого віку та хворими.

На Четвертій Всесвітній конференції ООН зі становища жінок (Пекін, 1995 рік), у якій взяла участь також і Україна, було прийнято найбільш резонансні документи щодо гендерної рівності – **Декларація і Платформа Дій (Пекінська Платформа Дій)**²⁴. Україна та інші держави-учасниці взяли на себе зобов'язання розширення прав і можливостей жінок у контексті забезпечення рівноправності між жінками і чоловіками. У Пекінській Платформі дій зазначено, що саме ця ідея становить передумову для досягнення політичної, соціальної, економічної та культурної безпеки у відносинах між народами. Уряди також визнали потребу враховувати гендерний підхід у політиці та програмах.

У Національному огляді виконання Пекінської декларації та Платформи дій (1995 р.) та заключних документів 23-ї спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.) у контексті двадцятої річниці 4-ї Всесвітньої конференції зі становища жінок і ухвалення Пекінської декларації та Платформи дій у 2015 р.²⁵ зазначено такі основні проблеми у сфері забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок і чоловіків:

- Незважаючи на приєднання до міжнародних угод та ухвалення національного законодавства про рівні права і можливості жінок і чоловіків, спостерігається брак політичної волі щодо реалізації гендерних перетворень на рівні керівників законодавчого і виконавчих органів та на рівні місцевої влади.
- Дуже низьким є рівень представленості жінок у суспільному та політичному житті, особливо на керівних посадах. Наприклад, станом на 1 січня 2013 року жінки склали 12% депутатів обласних рад, 23% депутатів районних рад, 28% депутатів міських рад, сільських та селищних рад – близько 50%. За даними Національного агентства України з питань державної служби, жінки складають понад 78% від загальної кількості державних службовців, яка формується за рахунок посадовців нижчих управлінських рівнів. Із просуванням на посади вищого рівня частка жінок значно зменшується. Як наслідок, жінки мають обмежені можливості впливати на прийняття рішень, що стосуються їхнього життя, життя їхніх громад та всієї країни.
- Значною проблемою є стійкість стереотипів щодо розподілу ролей чоловіків і жінок у суспільстві та сім'ї. Ці стереотипи поширюються через два найпотужніших канали – систему освіти та ЗМІ.
- Актуальним є збереження високого рівня гендерної сегрегації (горизонтальної та вертикальної) на ринку праці. Наприклад, вже зазначені вище дані щодо розриву середньомісячної заробітної плати жінок та чоловіків у сільськогосподарському секторі та у сільській місцевості, рівень залучення жінок до керівних посад.
- Важливою проблемою є недостатня правова обізнаність громадян з питань гендерної дискримінації. Часто вони не можуть діагностувати прояви гендерної дискримінації у сімейному житті (у т.ч. випадки насильства), на роботі та у суспільстві.

На Самміті Тисячоліття ООН у 2000 р. Україна приєдналася до **Цілей Розвитку Тисячоліття**, одна з яких – це ціль 3 «забезпечення гендерної рівності»²⁶. В межах цієї цілі – Завдання 3.А «Забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30% до 70% тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади для України» включає три індикатори:

- Гендерне співвідношення серед депутатів ВР України;
- Гендерне співвідношення серед депутатів місцевих органів влади;
- Гендерне співвідношення серед вищих державних службовців²⁷.

Як було зазначено вище, станом на 1 січня 2013 року дана ціль виконувалася лише для депутатів сільських та селищних рад, серед яких жінки становлять близько 50%.

24 http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_507?test=4/UMfPEGznhhALF.Zir/SWILHI4vcs80msh8le6

25 Україна. Національний огляд виконання Пекінської декларації та Платформи дій (1995 р.) і заключних документів 23-ї спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.) у контексті двадцятої річниці 4-ї Всесвітньої конференції зі становища жінок і ухвалення Пекінської декларації та Платформи дій у 2015 р. Квітень 2014 р. – mlsp.kmu.gov.ua/document/161464/t.doc

26 <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/mdgoverview/>

27 Цілі розвитку Тисячоліття. Україна – 2013. Національна доповідь. // <http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/PR/MDGs%20Progress%20Report%20Ukraine%202013%20ukr.pdf>

3.3 Національні документи про роль і права жінок, у тому числі й тих, які проживають у сільській місцевості

На національному рівні Україна досягла значного прогресу у розвитку законодавства стосовно забезпечення гендерної рівності. **Конституція України** (від 28 червня 1996 року) у Розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» ст. 24 гарантує громадянам рівні конституційні права і свободи, «не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, **статі**, етнічного та соціального походження, майнового стану, **місця проживання**, за мовними або іншими ознаками»²⁸. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується «наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей... у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці...»²⁹.

У **Кодексі законів про працю України** у ст. 2-1 держава «забезпечує рівність трудових прав усіх громадян незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин»³⁰. Трудові права жінок, які працюють у сільській місцевості, регулюються також Законом України **«Про пенсійне забезпечення»**³¹, у статті 13 якого йдеться про пільги для жінок, які працюють трактористами-машиністами, машиністами будівельних, шляхових і вантажно-розвантажувальних машин, змонтованих на базі тракторів і екскаваторів; які працюють доярками (операторами машинного доїння), свинарками-операторами в колгоспах, радгоспах, інших підприємствах сільського господарства; жінки, які працюють у сільськогосподарському виробництві та виховали п'ятеро і більше дітей тощо.

Важливими кроками на шляху до досягнення гендерної рівності є також Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.)³²; Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р.³³ та Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року³⁴.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» містить визначення таких понять як рівні права та рівні можливості жінок і чоловіків, дискримінація за ознакою статі, позитивні дії, сексуальні домагання тощо. Як зазначено в ст. 3, «державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків...».

У статтях 12 і 13 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» зазначено, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції:

- забезпечують надання жінкам і чоловікам рівних прав та можливостей;
- здійснюють виконання загальнодержавних та регіональних програм з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- створюють умови для поєднання жінками і чоловіками професійних і сімейних обов'язків;
- забезпечують доступні соціально-побутові послуги, включаючи догляд за малолітніми дітьми, організацію дошкільного виховання та забезпечення дитячого дозвілля;

28 Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

29 Там само.

30 Кодекс законів про працю України від 10.12.71 р. ВВР N 322-VIII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

31 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>

32 Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

33 Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року» від 27 грудня 2006 р. № 1834 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

34 Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року» від 26 вересня 2013 р. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-%D0%BF>

- провадять просвітницьку діяльність з питань гендерної рівності;
- співпрацюють з об'єднаннями громадян щодо забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків;
- подають пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- сприяють науковим розробкам у сфері гендерних досліджень;
- дотримуються принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у своїй діяльності;
- здійснюють позитивні дії.

Окрім того, як зазначено в статті 12 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012)³⁵, «державні органи ... та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень... дотримуються принципу недискримінації у своїй діяльності».

Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року було прийнято задля виконання Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та Цілей Розвитку Тисячоліття ООН. На початку документу у загальній частині зазначено, що «досягнення рівності між жінками і чоловіками є однією з передумов забезпечення стабільного розвитку українського суспільства на засадах демократії». Після опису ознак і сфер дискримінації як жінок, так і чоловіків в українському суспільстві, вказується на необхідність здійснення комплексу заходів для розв'язання гендерних проблем в усіх сферах життєдіяльності суспільства, яких у програмі запропоновано 52. Проте серед заходів не було жодного, конкретно присвяченого проблемам сільських жінок.

Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року.

Ця програма уже містить окремі акценти на потребах сільських жінок. Йдеться про «здійснення заходів, спрямованих на розвиток у жінок лідерських навичок для участі у прийнятті управлінських рішень та навичок провадження підприємницької діяльності. При цьому особливу увагу слід приділити жінкам із **сільської місцевості**, представникам національних меншин та жінкам з особливими потребами».

У Звіті за 2013 рік Міністерства соціальної політики про результати виконання завдань і заходів Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року³⁶, в якому визначається стан виконання програми, у т.ч. перелік заходів, присвячених забезпеченню рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Натомість, заходів спеціально для жінок із сільської місцевості виявилось досить мало. Наприклад, у 2013 році в Донецькій області проведено обласний конкурс «Жінка Донбасу» за 12 номінаціями, серед яких – «Жінка-працівник сільського господарства» (у конкурсі взяло участь більше 250 жінок). З іншого боку, формат написання звіту (вказується загалом участь жінок з тієї чи іншої області без зазначення типу місцевості) не надає можливості чітко зазначити залучення сільських жінок до заходів із забезпечення гендерної рівності у межах програми.

У оцінці ефективності виконання програми, зокрема у рубриці про її фінансове забезпечення, вказано, що у 2013 році на виконання програми з державного і місцевого бюджету не було виділено жодних коштів. Натомість близько 1000 тис. грн. було виділено з інших джерел.

Сільські жінки як окрема група не згадуються ні у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 01.12.2010 р. №2154-р **«Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року»**³⁷, ні в **Державній цільовій соціальній програмі підтримки сім'ї на період до 2016 року** (постанова КМУ від 15.05.2013 р. № 341)³⁸.

35 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

36 Звіт за 2013 рік про результати виконання завдань і заходів Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року http://mlsp.kmu.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=160780

37 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2154-2010-%D1%80>

38 <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/341-2013-%D0%BF>. Допомога сім'ям, постраждалим від насильства в сім'ї, є одним із завдань програми.

3.4 Реалізація державної політики щодо забезпечення прав сільських жінок: проблемні аспекти

Дані міжнародних звітів свідчать про доволі незадовільний стан реалізації гендерної політики в Україні. У Звіті з людського розвитку Програми розвитку ООН 2013 р. (UNDP Human Development Report) зазначено, що Україна посідає 57 місце в індексі забезпечення гендерної рівності (Gender Equality Index)³⁹. Відповідно до Звіту з глобального гендерного розриву 2013 р. (Global Gender Gap Report 2013), наданого Світовим економічним форумом (World Economic Forum), Україна займає доволі посередню позицію (64 місце) у вимірі величини гендерного розриву (gender gap) у чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками та жінками: економічна участь, рівень освіти, політичне представництво, сфера здоров'я. В Україні найгіршою є ситуація із політичною компонентою (участю жінок у процесі прийняття рішень) – 119 місце із значенням, яке майже наближається до нуля, тобто, до суцільної гендерної нерівності.

- 18 вересня 2012 року Верховна Рада України, Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, Підкомітет з міжнародно-правових питань та гендерної політики, Програма сприяння Парламенту II та Інформаційно-консультативний жіночий центр організували і провели круглий стіл **«Забезпечення прав та можливостей сільських жінок в Україні»**, під час якого учасники зазначили наступне⁴⁰:
- У межах виконання Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві до 2010 року деякі регіони ухвалили регіональні програми підтримки сім'ї, демографічного розвитку, попередження торгівлі людьми та забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, заходи яких були спрямовані, у тому числі, і на сільських жінок;
- Наявність у програмах усіх областей різних «жіночих» конкурсів (наприклад, «Жінка в сільському господарстві» (Донецька область), «Господиня свого краю», «Жінка року» (Рівненщина), «Відзнаки багатодітних матерів», «Мати-героїня»). Проте, ці конкурси лише посилюють стереотип щодо ролі жінки, як «берегині домашнього вогнища» і мають формальний характер;
- Наявність позитивних прикладів впровадження соціальних проектів, як-от:
 - проведення конкурсу соціальних проектів «Жінка. Громада. Суспільство» з метою активізації жінок у громадській сфері (Луганська область);
 - жінки з сільських районів Вінниччини, які брали участь у тренінгах з лідерства, потім залучалися до розробки стратегічних планів розвитку територіальних громад;
 - водночас, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська обласні державні адміністрації зазначають, що хоча сільські жінки і задіяні в реалізації різних соціальних програм, але спеціальних програмних заходів не здійснюється і фінансування немає;
- Система освіти про репродуктивне здоров'я жінок і дівчат, зокрема, у сільській місцевості, залишається слабкою або відсутньою. Крім проблем доступу до інформації, в селі дуже висока стигма по відношенню до тих питань, від яких залежить здоров'я і репродуктивне, і сексуальне.

У **Державній доповіді про виконання в Україні Конвенції ООН щодо ліквідації усіх форм дискримінації проти жінок (2007)** зазначалися такі основні проблеми жінок, які проживають в сільській місцевості, у розрізі дотримання прав жінок, що закріплені у статті 14 Конвенції⁴¹:

- недостатня представленість жінок серед керівництва агропромислових підприємств (натомість широка представленість серед працівниць фізичної праці у сільському господарстві). Так серед загальної кількості жінок із спеціальною освітою лише 5% керували сільськогосподарськими підприємствами (господарствами). Незначна частка жінок перебувала на посаді головного спеціаліста сільськогосподарського підприємства;

39 Human Development Report. Table 4: Gender Inequality Index <https://data.undp.org/dataset/Table-4-Gender-Inequality-Index/pq34-nwq7>

40 Матеріали круглого столу «Забезпечення прав та можливостей сільських жінок в Україні» від 18.09.2012 р. при Комітеті Верховної Ради України з прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин. Стенограма http://empedu.org.ua/sites/default/files/files/publications_materials/stenograma_18_09_12.pdf

41 Державна доповідь про виконання в Україні Конвенції ООН щодо ліквідації усіх форм дискримінації проти жінок, 2007.

- недостатнє забезпечення закладами з охорони здоров'я, медичними установами. Так радіус обслуговування на первинному рівні медичної допомоги в селах перебуває в діапазоні від 2,5 до 9,5 км, а на базовому рівні – від 12 до 17 км. Через низьку забезпеченість селян індивідуальним транспортом, недостатню розвиненість транспортної інфраструктури та високу вартість транспортних послуг подолання цієї відстані можливе не для всіх жителів сіл;
- недостатнє забезпечення умов для поєднання професійних обов'язків та сімейних обов'язків із виховання дітей. Так у містах в 2006 році дошкільними закладами було охоплено 68% дітей, а в сільській місцевості – лише 28%.

У **Державній доповіді про виконання в Україні Конвенції ООН щодо ліквідації усіх форм дискримінації проти жінок (2014)** зазначено, що «основні проблеми сільських жінок, описані в об'єднаній шостій і сьомій періодичних доповідях, принципово не змінилися». В доповіді наведено дані про клієнок кризових центрів для жертв насильства в сім'ї, згідно з якими близько третини клієнок проживають в сільській місцевості, що вказує на те, що, незважаючи на транспортні бар'єри, сільські жінки є охопленими послугами кризових центрів⁴².

42 Державна доповідь про виконання в Україні Конвенції ООН щодо ліквідації усіх форм дискримінації проти жінок, 2014 – http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=141744

4. АНАЛІЗ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЖІНОК ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КАБІНЕТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ, НАЦІОНАЛЬНО РЕПРЕЗЕНТАТИВНОГО ОПИТУВАННЯ ТА ОПИТУВАННЯ ЕКСПЕРТІВ

Сільським жінкам у віці від 14 років в усіх областях України й Автономній республіці Крим та експертам (особам, відповідальним за формування та реалізацію гендерної політики в органах державної влади, представницям громадських організацій, діяльність яких пов'язана з проблемами сільських жінок) було запропоновано оцінити становище сільських жінок за такими блоками питань:

- Участь сільських жінок у політичному житті та діяльності громадських організацій, у опрацюванні й здійсненні планів розвитку на всіх рівнях;
- Доступ сільських жінок до відповідного медичного обслуговування, включно з інформацією, консультаціями й обслуговуванням з питань планування розміру родини;
- Користування сільськими жінками програмами соціального страхування;
- Одержання сільськими жінками формальної та неформальної освіти, включно з функціональною грамотністю;
- Економічні можливості та участь у колективній діяльності;
- Доступ сільських жінок до консультативних служб із сільськогосподарських питань, кооперативів, сільськогосподарських кредитів і позик, систем збуту;
- Умови життя: житлові умови, санітарні послуги, електро- і водозабезпечення, можливість користуватися транспортом і засобами зв'язку;
- Поширеність насильства над сільськими жінками у сім'ях;
- Рівень правової освіти сільських жінок, обізнаність жінок про свої права та механізми їх захисту.

У кожному з блоків експертів запитували про їхню думку щодо: наявних та найбільш пріоритетних проблем у даній сфері; проведення програм та заходів щодо вирішення цих проблем; заходів, які необхідно провести у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

4.1 Участь у політичному та громадському житті

4.1.1. Статистичні дані

У Національному огляді виконання Пекінської декларації та Платформи дій (1995 р.) та заключних документів 23-ї спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.) у контексті двадцятої річниці 4-ї Всесвітньої конференції зі становища жінок та ухвалення Пекінської декларації та Платформи дій у 2015 р.⁴³ зазначено, що станом на 1 січня 2013 року жінки склали 12% депутатів обласних рад, 23% депутатів районних рад, 28% депутатів міських рад, сільських та селищних рад – близько 50%. Отже, рівність чоловіків і жінок у доступі до влади в Україні існує тільки на рівні сільських рад.

4.1.2. Результати опитування сільських жінок та експертів

За даними опитування лише 16% сільських жінок беруть участь у роботі різних організацій суспільно-політичного або професійного спрямування – зокрема 7% залучені до релігійних організацій, 5% – до громадських, 2% – до політичних.

Таблиця 4.1.2.1

Чи берете Ви участь в роботі таких організацій?

Вся вибірка, N=2000

Релігійні організації, групи та мережі	7%
Осередки громадських організацій	5%
Осередки політичних партій	2%
Осередки професійних асоціацій	1%
Спортивні об'єднання	1%
Неформальні об'єднання (тобто офіційно не зареєстровані)	1%
Фермерські асоціації	1%
Не беру участі в жодній із зазначених організацій	84%
Інше	0%

64% жінок, що не беруть участі в роботі різних організацій, не зацікавлені в цьому. Водночас близько третини назвали різні бар'єри для відповідних активностей: 15% зазначили нестачу часу, 14% брак цікавих або ефективних організацій, 2% – що їм важко добиратися до відповідних організацій. Лише 1% респонденток зазначили існування організацій, що не приймають до своїх лав жінок або, якщо й приймають, не дослухаються до їхньої думки.

Таблиця 4.1.2.2

Чому Ви не берете участі в роботі цих організацій?

Респондентки, що не беруть участі в жодній із зазначених вище організацій; N=1682

Не бачу в цьому потреби	64%
Хотіла б брати участь, але не маю достатньо вільного часу	15%
Не знаю організацій, які були б мені цікаві	12%
Організація(-ї), які я знаю, не відповідають моїм потребам або не є ефективними	2%

⁴³ Україна. Національний огляд виконання Пекінської декларації та Платформи дій (1995 р.) та заключних документів 23-ї спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.) у контексті двадцятої річниці 4-ї Всесвітньої конференції зі становища жінок та ухвалення Пекінської декларації та Платформи дій у 2015 р. Квітень 2014 р. – mlsp.kmu.gov.ua/document/161464/t.doc

Організації існують тільки в інших населених пунктах, куди довго або незручно добиратися	2%
Організація(-ї) не приймають до своїх лав жінок, а якщо й приймають, не дослухаються до їхньої думки	1%
Похилий вік не дозволяє	1%
За станом здоров'я	1%
Немає таких організацій	1%
Молода для цього	0%
Інше	0%
Важко сказати	7%

Основна форма участі у вирішенні проблем свого села для більшості респонденток – це участь у місцевих виборах, що зазначили 53% опитаних. Якщо перерахувати цей показник від респонденток, яким виповнилося 18 років, виявимо, що 56% сільських жінок зазначили свою участь у місцевих виборах – це досить низький показник, адже за даними Центральної виборчої комісії у всеукраїнських виборах зазвичай беруть участь 60%-70% громадян. На відміну від всеукраїнських виборів або місцевих виборів у великих містах, під час місцевих виборів у селах громадяни обирають людей, яких безпосередньо знають і з якими безпосередньо взаємодіють, і небажання 44% сільських жінок брати у цьому участь свідчить про високий рівень їхньої пасивності.

23% респонденток беруть участь у загальних зборах громади, 9% особисто звертались до сільського голови, 5% брали участь в окремих ініціативах громадян і ще 5% зазначили, що беруть участь у різних заходах, тільки коли вони стосуються їх інтересів.

Понад третину (36%) сільських жінок не беруть участі у вирішенні проблем свого села в жодному форматі.

Таблиця 4.1.2.3

Чи берете Ви участь у вирішенні проблем вашого села?

Вся вибірка, N=2000

Так, беру участь у голосуванні на місцевих виборах	53%
Так, беру участь у загальних зборах громади, громадських слуханнях	23%
Так, беру участь в особистих зверненнях до сільського голови/сільради	9%
Беру участь в різних заходах, тільки коли це стосується моїх інтересів	5%
Так, беру участь в окремих ініціативах громадян	5%
Так, займаюся партійною діяльністю	1%
Культурні заходи (спів, свята)	1%
Так, беру участь в інших заходах	0%
Ні, не беру участі	36%
Важко сказати	2%

Основні причини відмови від участі у вирішенні проблем села – невіра у власні можливості (27% жінок зазначили, що не мають до цього хисту, ще 25% - що не вірять у те, що їх участь щось змінить, 15% вважають, що вони надто молоді, і 8% – що не мають достатньо авторитету) і нестача вільного часу (22%). Серед сільських жінок немає тих, хто відчував би перешкоди з боку чоловіка до їх участі у громадському житті села.

Таблиця 4.1.2.4

Чому Ви не берете участі у вирішенні проблем вашого села?

Респондентки, що не беруть участі у вирішенні проблем села; N=720

Не маю до цього хисту	27%
Моя участь нічого не змінить	25%
Не маю вільного часу, щоб займатися громадськими справами	22%
Вважаю себе занадто молодою для цього	15%
Не бачу в цьому потреби, усім задоволена	10%
Не маю достатньо авторитету	8%
Не знаю як	6%
Похилий вік	4%
За станом здоров'я	1%
Не запрошують	1%
Мій чоловік/партнер мені не дозволяє	0%
Інше	1%
Важко сказати	4%

Відповіді жінок, що не виявляють громадської активності, відповідають основним бар'єрам до громадської активності сільських жінок, які були названі опитаними експертами – це **гендерні стереотипи** та **надмірна зайнятість сільських жінок**.

В уявленні більшості населення, особливо у сільській місцевості, жінка повинна займатися господарством, дітьми, сім'єю. Активна зайнятість в інших сферах розглядається як додаткова діяльність, а часто й засуджується: «Жінка – вона господиня, вона мати, вона бабуся, вона домогосподарка, і ні в якому поки що разі вона не є громадською діячкою або політичною лідеркою» (представник органів державної влади). Стереотипи існують і серед самих жінок, які не завжди готові розвиватися та досягати чогось в житті поза межами традиційних жіночих ролей.

Крім того, жінки у сільській місцевості мають багато обов'язків, пов'язаних з сім'єю та домашнім господарством – значно більше, ніж жінки у містах. Якщо вони до того ж ще й працюють (за даним опитування 37% сільських жінок є найманими працівницями або самозайнятими), то перш, ніж займатися громадською чи політичною діяльністю, вони повинні зважити, чи можуть поєднати всі ці сфери. «Мені особисто, наприклад, неодноразово пропонували посади заступників голів адміністрацій, але це моя особиста позиція, що я просто не готова йти на цю посаду, бо я не потягну. Для мене пріоритетною є сім'я, я не можу потягнути і сім'ю, і таку посаду» (представник органів державної влади). «У жінок дуже багато сил і дуже багато часу відводиться для підтримання родини, якихось побутових речей і зовсім не залишається часу для самореалізації як політичного діяча» (представник органів державної влади).

Однією з причин надмірної зайнятості сільських жінок є недостатність дитячих садків: «Тобто бабусі нема, садочка нема, от це такий побут, який затягує жінок, навіть коли є якийсь шанс потрапити на конкурс, вони цього не хочуть. Але не тому, що вони цього не хочуть справді, а тому що не можуть в силу свого завантаження» (представник НУО). Це підтверджується статистичними даними: у 2012 р. рівень охоплення ДНЗ дітей віком 3–5 років по міських поселеннях коливається у межах 83–100%, по сільській місцевості – 32–83%⁴⁴.

Водночас за даними опитування ті сільські жінки, які виявляють громадську активність, переважно досягають своїх цілей. Так, більшість сільських жінок (63%), що зверталися до сільського голови або сільради задля вирішення тих чи інших проблем села, зазначають, що остання спроба такого

44 О.М. Хмелевська. Досягнення україною цілей розвитку тисячоліття у сфері освіти / Науково-економічний та суспільно-політичний журнал «Демографія та соціальна економіка» – К., Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України – №2 (20), 2013. – Національна Академія Наук України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи. – С. 9-20.

звернення мала успіх. Близько чверті (24%) таких жінок незадоволені результатом своїх зусиль: вони зазначали, що голова / сільрада затягують прийняття рішення або не беруть думку громади до уваги. Корупцію як причину неефективності свого звернення назвали лише 5% жінок.

Таблиця 4.1.2.5

Чи була остання спроба або спроби вплинути на рішення місцевої влади успішними?

Респондентки, що зверталися до сільського голови або сільради для вирішення проблем свого села; N=183

Так	63%
Голова та/або сільрада затягують вирішення питання	11%
Ні, тому що голова та/або сільрада не беруть до уваги нічию думку	9%
Ні, загалом голова та/або сільрада беруть до уваги думку односельців, але того разу не вийшло вплинути на їхнє рішення	8%
Ні, тому що голова та/або сільрада корумповані	5%
Ще невідомо	6%
Важко сказати	7%

4% респонденток колись намагалися активно брати участь у житті громади шляхом балотування на посаду депутатки сільської ради чи сільського голови, і лише у чверті випадків це не мало успіху.

Таблиця 4.1.2.6

Чи пробували Ви балотуватися на посади депутатки сільської ради або сільського голови?

Жінки віком 18 років і старше, N=1908

Так, колись обіймала одну з даних посад	2%
Так, зараз обіймаю одну з даних посад	1%
Пробувала, але не вдалося обійняти принаймні одну з даних посад	1%
Не пробувала	96%

З 17 респонденток, балотування яких було неуспішним, двоє зазначили, що люди під час голосування виявляють більшу довіру до чоловіків, а не жінок.

Таблиця 4.1.2.7

Як Ви гадаєте, чому вам не вдалося обійняти дані посади?

*Респондентки, що пробували балотуватися на посади депутатки сільської ради або сільського голови, але не змогли обійняти жодної з даних посад; N=17**

	Кількість респонденток
Люди вибрали інших кандидатів	8
Люди під час голосування виявляють більшу довіру до чоловіків, а не жінок	2
Не вистачило фінансових ресурсів	2
Інше	1
Вибори були сфальсифіковані	0
Важко сказати	7

* Недостатньо респонденток для надійного аналізу

4.1.3. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів

На думку опитаних експертів, для більш активного залучення сільських жінок до політичної, громадської та інших сфер колективної діяльності необхідно насамперед провадити просвітницьку діяльність, яка була б спрямована на подолання стереотипів щодо ролі жінки у суспільстві. Зокрема, у ЗМІ повинна бути проведена програма створення позитивного іміджу жінки як активної учасниці громадського та політичного життя. Ця програма повинна бути втілена на національному рівні та висвітлювати досвід інших країн: «...у засобах масової інформації має бути програма позитивного іміджу політичного досвіду залучення сільських жінок на міжнародному рівні до процесів прийняття рішень... вона додала б позитиву: це те, що я можу зробити, якщо хтось навіть в Нігерії чи Мозамбіку може це робити, чому цього не можу робити я?» (представник НУО); «... жінок особливо ніхто не навчає, як просуватись у владу, як поводитися в ситуаціях відверто сексистських висловлювань або поведінки. Крім того, жінкам бракує, це, мабуть, найголовніше, якихось повідомлень, зрозумілих людям, виборцям про те, чому жінки мають бути у владі. Бо є міжнародна статистика, міжнародний досвід, що жінки по-іншому поводяться, коли приймають рішення. Ці рішення менш ризиковані, менш агресивні, жінки більше дбають про соціальні речі» (представник НУО).

Один з експертів порекомендував у просвітницькій діяльності більше уваги приділяти економічним перевагам розвитку жінок: «Насправді ж гендер вже доволі значний час розглядається більше як економічна категорія втрачених можливостей, тобто як потенціал жінок до підприємництва, до виробництва, до здобуття доданої вартості. Якби цей потенціал реалізовувався в сільській місцевості, то це, звичайно, призвело б до підвищення доходів сільських родин, до підвищення їхнього добробуту. Однак в Україні в більшій мірі проблеми сільських жінок розглядають в контексті якомусь соціальному. Дуже мало їм уваги приділяється в економічному контексті» (представник НУО).

Причому, ця просвітницька діяльність повинна бути спрямована як на населення загалом, так і на самих жінок: «Шукати цих жінок-лідерок і вчити їх лідерству, і вчити їх бути «присутніми» (представник НУО). Щодо існуючих програм виховання лідерських якостей у жінок, експерти зазначали, що ці програми не завжди є ефективними через відсутність постпрограмної діяльності. Жінки проходять навчання, однак після завершення програм не використовують отримані навички: «Знання отримали і на цьому якось закінчується» (представник органів державної влади).

Також експерти вважають, що слід навчати сільські громади плануванню та формуванню стратегії розвитку свого поселення з метою орієнтування громади на ті чи інші цільові програми допомоги: «Ми передбачили, що концепція, стратегія розвитку того чи іншого регіону приймається саме на місці. Нам з Києва не видно, що вам там розвивати. Може, вам томати садити, а може, огірки, а може, навпаки логістичний центр побудувати і нічого не садити. Ви самі повинні сказати, що хочете оцим займатися. Якщо ви це сказали, підготували, написали стратегію – все, на це повинні бути спрямовані різні програми». (представник НУО)

Експерти наголошують на необхідності популяризації позитивних прикладів жіночої активності, що сприяє розвитку сільських поселень: «Попалася програма, попалися зацікавлені жінки. Вони їм допомогли, вони вирости. Тепер вони об'єднали 150 жінок. Це приклад. Але, як з моєї точки зору, я б акумулювала ці приклади позитивні та їх афішувала. Це треба поширювати. Цієї немає культури. Вони невидимі, ті жінки. І хтось, можливо, якби подивився на їх результат, то може і без іншої підтримки почав щось робити. Але він не бачить того прикладу позитивного. Сільському населенню дуже потрібен позитивний приклад» (НУО, Київ).

4.2 Доступ до медичного обслуговування

4.2.1. Статистичні дані

Доступ до медичних послуг

Як зазначається в узагальненій доповіді правозахисних організацій Української Гельсінської спілки з прав людини, доступ до медичних послуг жінок в сільській місцевості є дуже низьким, а закриття ФАПів в сільській місцевості призводить до погіршення доступу до медичних послуг сільських жінок⁴⁵. У щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні за 2013 рік⁴⁶ зазначено певний прогрес у підвищенні доступу сільського населення до медичних послуг: за 11 місяців 2013 року кількість амбулаторій зросла на 778 одиниць, з них – 558 амбулаторій у містах та 220 у сільській місцевості.

Материнство

У минулому році в Україні збільшився рівень народжуваності серед жінок, які проживають у селі. Так, частка жінок, які народжували дітей у 2013 році, збільшилася на 0,6% порівняно з 2012 р. (83,8% у 2012 та 84,4% у 2013), в основному за рахунок сільських жінок, серед яких цей показник зріс на 2,2% (85,8% у 2012 р. та 88,0% у 2013 р.), тоді як серед міських він зменшився на 0,1% (82,9% у 2012 р. та 82,8% у 2013 р.)⁴⁷.

Смертність від причин, пов'язаних з вагітністю, у 2011 році для жінок у сільській місцевості складала 27% від цього показника для України в цілому⁴⁸.

Соціально небезпечні захворювання

За даними Державної служби статистики України на 2013 рік, у сільській місцевості питома вага жінок, хворих на соціально небезпечні захворювання, становить⁴⁹:

Питома вага сільських жінок (серед жінок із відповідними захворюваннями в цілому)	
Онкологічні захворювання	47,9%
Сифіліс	49,3%
Гонорея	36,2%
Активний туберкульоз	28,8%

Суб'єктивна оцінка здоров'я

Суб'єктивні оцінки здоров'я сільського населення в цілому вищі, ніж ці показники серед міського населення. Натомість, дівчата 16-17 років та жінки віком 30-55 років, які проживають на селі, гірше оцінюють своє здоров'я, ніж їхні міські однолітки⁵⁰.

45 Щорічні доповіді про права людини – Права людини в Україні 2013. Узагальнена доповідь правозахисних організацій – Українська Гельсінська спілка з прав людини – <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1398060713>

46 Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні за 2013 рік – С. 190. – http://www.ombudsman.gov.ua/images/stories/01042014-decl/dopovid_2014b.pdf

47 О.Г.Осауленко. Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2013 році (за матеріалами вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2013 року): Доповідь. – Державна служба статистики України – <http://ukrstat.gov.ua/>

48 Діти, жінки та сім'я в Україні: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики, 2012. – С. 52.

49 Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2013 році: Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2014, – С. 67.

50 Щорічні доповіді про права людини – Права людини в Україні 2013. Узагальнена доповідь правозахисних організацій – Українська Гельсінська спілка з прав людини – <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1398060713>

4.2.2. Доступ до медичних послуг: результати опитування сільських жінок та експертів

Найбільшою мірою турбують сільських жінок серцево-судинні та онкологічні захворювання – від них страждають або їх побоюються 56% та 40% сільських жінок відповідно. Гінекологічні захворювання та туберкульоз турбують п'яту частину сільських жінок. Інфекції, що передаються статевим шляхом, турбують 14% респонденток, депресії та зайва вага актуальні для 12%, а алкоголізм – для 8% сільських жінок.

Таблиця 4.2.2.1

Які хвороби для Вас є наразі найбільш актуальними – тобто від яких хвороб Ви страждали або страждаєте, або просто їх побоюєтесь?

Вся вибірка, N=2000

Серцево-судинні захворювання	56%
Онкологічні захворювання	40%
Гінекологічні захворювання	22%
Туберкульоз	20%
Інфекції, що передаються статевим шляхом (венеричні захворювання, гепатити, ВІЛ)	14%
Депресії	12%
Зайва вага	12%
Алкоголізм	8%
Наркоманія	5%
Проблеми здоров'я вагітних та породіль	4%
Безпліддя	4%
Захворювання опорно-рухового апарату (хвороби суглобів, поліартрит)	2%
ГРВІ	2%
Захворювання ніг	2%
Остеохондроз/захворювання хребта	1%
Тиск (гіпертонія)	1%
Цукровий діабет	1%
Захворювання ШКТ	1%
Грип	1%
Дитячі хвороби	1%
Захворювання нирок	0%
Захворювання дихальних шляхів	0%
Ендокринні захворювання	0%
Інше	6%
Жодні хвороби не турбують	5%
Важко сказати	3%

Опитані експерти зазначали, що поширеність серцево-судинних, гінекологічних та інших захворювань серед сільських жінок пов'язана з їхнім способом життя: тяжкі побутові умови (зокрема відсутність або ускладнений доступ до води та туалету) та важка робота сільських жінок (як на підприємствах, так і по господарству) призводять до різних захворювань. *«По-перше, це хвороби сечостатевої системи. Це ускладнений доступ до туалету, до води і т.д.»* (представник НУО). *«Спостерігається дуже багато хвороб сьогодні – і хвороб суглобів, і серцево-судинних. Як не прикро, вони зустрічаються і серед молодих жінок через важкість робіт, які вони виконують: в основному, немеханізована праця, ручна, тяжка, а вони часто просто не звертають уваги на здоров'я. Або звертають увагу на своє здоров'я вже в останню мить, коли треба «гасити пожежу»* (представник органів державної влади).

41% сільських жінок вказують, що медичний заклад знаходиться в межах пішої доступності, половина (49%) зазначають, що до медичного закладу необхідно добиратися на громадському транспорті, однак це не викликає проблем. 7% жінок відчувають труднощі, коли необхідно дістатися до медичного закладу.

Таблиця 4.2.2.2

Оцініть, будь ласка, транспортну доступність для Вашої сім'ї медичного закладу

Вся вибірка, N=2000

Можна без проблем дістатися на громадському транспорті	49%
Є в межах пішої доступності	41%
Треба їхати на машині чи лишатися ночувати в іншому місті/ селі	7%
Важко сказати	2%

Опитані експерти зазначали, що транспортна доступність медичних закладів суттєво погіршується взимку: *«... доступ дуже складний і дуже багато віддалених сіл є..., наприклад, у зимовий період до них практично лікарі не можуть доїхати... жінки інколи народжують вдома, тому що засипало снігом, а ти туди не доїдеш, і роби що хочеш, будеш родити все одно з бабкою»* (представник НУО).

Транспортні проблеми особливо актуальні для літніх жінок, оскільки вони менш мобільні, ніж молодь: *«... вона [літня жінка] зламала руку і в них немає ФАП. Я їй кажу, що, ну, як же Ви з поламаною рукою ходите? Це треба їхати в район, каже, не доїду, важко доїхати... І вона так з цією рукою і ходить... Але їй простіше так ходити, ніж кудись їхати. А до неї, відповідно, теж ніхто не приїде... їм [літнім жінкам] дуже-дуже важко зараз, якщо говорити про доступ до медичних послуг. Так само і для інших, але для старшого покоління – це величезна проблема»* (представник НУО).

Окрім транспортної доступності медичних закладів, головна проблема з медичним обслуговуванням сільських жінок – брак коштів на ліки та платні медичні послуги, цю проблему назвали 48% сільських жінок. Іншу групу проблем становлять проблеми, пов'язані з недостатнім фінансуванням сільської медицини, зокрема:

- брак у селі таких медичних спеціалістів, як стоматолог (зазначили 30% сільських жінок), гінеколог/ акушер (27%), сімейний лікар/терапевт (23%);
- брак потрібного обладнання у найближчій лікарні чи амбулаторії (26% сільських жінок);
- проблеми з викликом швидкої допомоги – вона або приїжджає невчасно, або не приїждить узагалі (21% жінок).

16% жінок вказують те, що в найближчій лікарні або амбулаторії послуги, які повинні надаватися безкоштовно, насправді не безкоштовні.

Лише чверть сільських жінок не відчувають жодних проблем з медичним обслуговуванням.

Таблиця 4.2.2.3

Які основні проблеми з медичним обслуговуванням у Вашому селі?

Вся вибірка, N=2000

Ви не можете собі дозволити певні ліки або платні медичні послуги	48%
Проблеми з доступністю стоматолога	30%
Проблеми з доступністю гінеколога/акушера	27%
В найближчій лікарні або амбулаторії немає потрібного обладнання (або обладнання застаріле і надто дороге)	26%
У найближчій лікарні або амбулаторії не вистачає лікарів певних спеціальностей	24%
Проблеми з доступністю сімейного лікаря/терапевта	23%
Швидка допомога приїжджає невчасно або взагалі не приїжджає	21%
У найближчій лікарні або амбулаторії не хочуть безкоштовно надавати послуги, які повинні надаватися безкоштовно	16%
Проблеми з доступністю фельдшера	13%
У найближчій лікарні або амбулаторії лікарі недостатньо кваліфіковані або байдужі до пацієнтів	9%
Недостатня або низька кваліфікація сімейного лікаря /терапевта	7%
Недостатня або низька кваліфікація фельдшера	7%
Недостатня або низька кваліфікація стоматолога	5%
Недостатня або низька кваліфікація гінеколога/акушера	5%
Звертаюсь у районну лікарню/в сусідньому селі	1%
Немає аптек	1%
Інше	1%
Немає проблем	25%
Відмова від відповіді	2%

29% сільських жінок вважають, що не можуть собі дозволити отримати необхідну медичну допомогу у випадку хвороби, яка вимагає оперативного втручання або тривалого лікування, а 14% – що не можуть собі дозволити навіть медичну допомогу у випадку хвороби, яка не вимагає оперативного втручання або тривалого лікування.

Таблиця 4.2.2.4

Врахувавши теперішній матеріальний стан Вашого домогосподарства, оцініть, чи можете Ви нині ...?

Вся вибірка, N=2000

	Можете без особливих зусиль	Можете, але на силу	Хотіла би, але не можете собі дозволити	Не зацікавлена/ ситуація мене не стосується	Важко сказати	Відмова
Отримати необхідну медичну допомогу у випадку хвороби, яка НЕ вимагає оперативного втручання або тривалого лікування	41%	36%	14%	5%	3%	0%
Отримати необхідну медичну допомогу у випадку хвороби, яка вимагає оперативного втручання або тривалого лікування	11%	40%	29%	11%	8%	1%

Експерти зазначили ті ж проблеми доступу до медичного обслуговування, що й сільські жінки:

- транспортні проблеми;
- нестача коштів на ліки: «Серед проблем також – доступ не тільки до фахівців, але й до ліків, бо ціни зараз дуже великі, а в селах жінки об'єктивно заробляють менше» (представник НУО);
- незабезпеченість медичних закладів необхідним медичним обладнанням: «Ми були на ФАП-і з іноземними колегами, і ці колеги питають: «А яке у вас є тут обладнання на ФАП?». А фельдшер не може зрозуміти, про яке обладнання її питають. Вони кажуть, у вас тут є обладнання, щоб зробити кардіограму, чи ще щось? І тут вона дістає вішак для одягу, і на ньому причеплені пластикові пляшки. Це каже, моє обладнання, це для крапельниць. Я з цією вішалкою ходжу по селу і ставлю крапельниці» (представник НУО).

Деякі експерти вважають, що медична реформа, яка впроваджується зараз, має переважно негативний вплив на забезпечення доступу сільського населення до медичних послуг. Основними причинами цього, на їхню думку, є непродуманість її складових, відсутність добре вивчених та обґрунтованих засад для змін: «У нас була розпочата в 2011 р. реформа медичної сфери. І ця реформа виявилася абсолютно невдалою. Не враховувала права і потреби не тільки жінок, але й чоловіків, особливо сільської місцевості...» (представник НУО). Внаслідок медичної реформи скоротилася кількість закладів лікування у сільській місцевості, кількість лікарів загалом та, зокрема, кількість вузьких спеціалістів. Все це, у поєднанні з відсутністю задовільного транспортного сполучення та економічними проблемами, призводить до погіршення доступу до медичних послуг.

Впровадження медичної реформи призводить, зокрема, до складнощів для жінок, які народжують дітей. Ці жінки повинні їхати до пологових будинків у районних чи обласних центрах навіть для отримання кваліфікованої консультації: «Фактично у нас в селах немає можливості жінкам народжувати. Це тільки районна лікарня або обласний центр. А до реформи медичної були такі відділення, жіночі консультації, де сільська жінка могла прийти в будь-який час до гінеколога чи на обстеження, чи на облік стати» (представник органів державної влади).

На думку експертів, об'єктивні проблеми доступу до медичного обслуговування поєднуються із суб'єктивним фактором відсутності у сільського населення «уваги» до здоров'я. Сільське населення загалом і особливо сільські жінки традиційно не звикли приділяти увагу своєму здоров'ю. Вони не звертаються вчасно до лікаря і, як наслідок, мають захворювання, які важко або ж неможливо

вилікувати. «Рак молочної залози... Жінки звертаються, вже коли третій-четвертий ступінь, коли вже надати ефективну допомогу буває складно» (представник органів державної влади); «... особливо сільські жінки – вони зорієнтовані більше на роботу. У них панує такий стереотип: я – і баба, і мужик. Вони беруть на себе потрібне навантаження, і на проблеми здоров'я, особливо своєї репродуктивної сфери, жінки не звертають уваги» (представник органів державної влади). Експерти зазначають, що серед сільських жінок переважно немає звички слідкувати за власним здоров'ям, натомість вони приділяють увагу здоров'ю дітей та чоловіків: «Переважно жінка піклується про здоров'я чоловіка, дітей, але про своє здоров'я вона піклується найрідше. Вона може звернутися, якщо захворіли діти, якщо захворів чоловік. Якщо захворіла вона, вона рідко звертається» (представник НУО).

Експерти зазначають, що у сільській місцевості існують уявлення, що жінка повинна бути здоровою. Якщо ж вона хворіє, то вона вважається неповноцінною. Через це жінки можуть не звертатися до лікарів через страх діагностування захворювання, або ж у разі виявлення хвороби, можуть її приховувати: «Здебільшого жінки у селах приховують інформацію про свої хвороби. Навіть якщо вона є хвора, вона намагається про це не говорити, тому що дуже часто стереотипно в селі вважають, що це вже її кінець. Жінка, яка перенесла операцію, це вже не жінка, її вже можна викреслювати із життя дуже часто» (представник НУО).

Спостереження експертів підтверджуються результатами опитування: менше половини сільських жінок щорічно проходять огляди терапевта (45% сільських жінок зазначили, що бувають у цього лікаря щорічно), стоматолога (36%), гінеколога (41%). Понад одна третя сільських жінок звертається до медичних спеціалістів лише в разі хвороби. Близько 5% жінок ніколи не зверталися до вищезазначених лікарів.

Таблиця 4.2.2.5

З якою періодичністю Ви були на медогляді у таких лікарів?

Вся вибірка, N=2000

	Сімейний лікар / Терапевт	Стоматолог	Гінеколог, акушер
Щороку	45%	36%	41%
Раз на 2-3 роки	10%	11%	11%
Раз на 4-5 років	3%	6%	5%
Відвідувала лікарів тільки у зв'язку із захворюваннями	37%	42%	36%
Не була жодного разу	5%	4%	6%
Важко сказати	0%	0%	1%

4.2.3. Планування сім'ї: результати опитування сільських жінок та експертів

42% сільських жінок у віці до 49 років користуються засобами для запобігання небажаній вагітності. Серед жінок, що проживають з чоловіком/партнером, частка тих, хто користується засобами запобігання небажаній вагітності, лише трохи вища за тих, хто такі засоби не використовує – 47% та 41% відповідно. Серед жінок, що проживають без чоловіка/партнера, тих, хто не користується такими засобами, удвічі більше за тих, хто користується – 56% та 28% відповідно.

Таблиця 4.2.3.1**Чи користуєтеся Ви засобами для запобігання небажаній вагітності?***Жінки віком до 49 років: Вся вибірка, N=1030;**Респондентки, що проживають з чоловіком або партнером; N=745;**Респондентки, що не проживають з чоловіком або партнером; N=285*

	Проживають з чоловіком/партнером	Не проживають з чоловіком/партнером	Уся вибірка
Ні	41%	56%	45%
Так	47%	28%	42%
Відмова	12%	16%	13%

Лише 56% жінок не користуються контрацептивами тому, що хочуть завагітніти або не мають статевих контактів. Решта причин – це «не подобається їх вплив на організм або статеве життя» (16%), впевненість в ефективності переривання статевого акту (12%), релігійні погляди (10%) та економічні міркування (7%). Також 5% жінок зазначають, що не користуються засобами запобігання вагітності через спротив чоловіка.

Таблиця 4.2.3.2**Чому Ви не користуєтеся цими засобами?***Жінки віком до 49 років, які не користуються засобами для запобігання небажаній вагітності: Вся вибірка, N=466;**Респондентки, що проживають з чоловіком або партнером; N=307;**Респондентки, що не проживають з чоловіком або партнером; N=160*

	Проживають з чоловіком/партнером	Не проживають з чоловіком/партнером	Уся вибірка
Вони мені не потрібні (немає статевих контактів, хочу завагітніти тощо)	44%	80%	56%
Не подобається їх вплив на організм або статеве життя	20%	6%	16%
Вважаю, що достатньо переривати статевий акт	15%	6%	12%
Я проти користування такими засобами з релігійних або моральних міркувань	12%	6%	10%
Вони надто дорогі	8%	5%	7%
Я б можливо користувалась, але чоловік проти	6%	1%	5%
Не маю достатньо інформації про ці засоби, не думала про це	5%	1%	3%
Боюсь про це говорити з чоловіком	0%	1%	0%
Інше	1%	1%	1%
Відмова від відповіді	2%	2%	2%

84% сільських жінок переконані, що їм достатньо інформації з контролю та планування дітей – серед тих, хто проживає з чоловіком, таких 87%, а серед тих, хто не проживає – 76%.

Таблиця 4.2.3.3

Чи достатньо для Вас інформації з контролю та планування народження дітей (як готуватися до народження дітей, які препарати слід вживати для запобігання вагітності тощо)?*Жінки віком до 49 років: Вся вибірка, N=1030;**Респондентки, що проживають з чоловіком або партнером; N=745;**Респондентки, що не проживають з чоловіком або партнером; N=285*

	Проживають з чоловіком/партнером	Не проживають з чоловіком/партнером	Уся вибірка
Так	87%	76%	84%
Ні	9%	15%	11%
Важко сказати	4%	9%	6%

Основні причини того, чому жінки не звертаються до лікаря з питань контролю і планування дітонародження, це незнання, до кого звернутися (18%) і те, що до лікаря далеко або дорого добиратися (13%). 25% жінок не захотіли або не змогли відповісти на це запитання.

Таблиця 4.2.3.4

Чому ви не записалися на консультацію з цих питань до лікаря?*Жінки віком до 49 років, для яких є недостатньою інформація з контролю та планування народження дітей: Вся вибірка, N=168;**Респондентки, що проживають з чоловіком або партнером; N=100;**Респондентки, що не проживають з чоловіком або партнером; N=68*

	Проживають з чоловіком/партнером	Не проживають з чоловіком/партнером	Вся вибірка
Не знаю, до кого звертатися щодо цієї інформації	16%	20%	18%
Немає потреби	12%	25%	17%
Далеко або дорого добиратися до лікаря	17%	7%	13%
Збираюся записатися	10%	9%	10%
Консультації кваліфікованих лікарів платні	12%	5%	9%
Батьки, чоловік, інші родичі не хочуть, щоб я зверталася до лікаря з цих питань	3%	12%	7%
Записалася, але лікар не надав достатньо інформації	3%	0%	2%
Інше	3%	1%	2%
Відмова від відповіді	25%	24%	25%

На думку експертів, питання репродуктивного здоров'я для сільської місцевості є традиційно «забороненими» для обговорення. Вся відповідальність за це покладається на жінку: «Взагалі існує стереотипне уявлення, що питання контрацепції, питання репродуктивного здоров'я – це виключно жіноча сфера, тому відповідальність за це покладається на жінок, і чоловіки ніяким чином в цьому участі не беруть» (представник НУО).

Рівень сексуальної культури населення України, і, особливо, сільського населення, за оцінками експертів дуже низький. Сексуальне виховання молоді, особливо у сільській місцевості, практично відсутнє, бо ні сільські вчителі, ні батьки сільської молоді не мають навичок щодо обговорення цих

питань з молоддю: «...бажано звертати увагу на просвітницьку роль вчителів, бо ми стикаємося з тим, що сьогодні більшість вчителів у сільській місцевості не можуть говорити відверто з учнями чи з ученицями щодо сексуальної культури» (представник державної влади); «Проблема в тому, що абсолютно бракує інформації у людей. Існують величезні стереотипи, коли батьки з дітьми не говорять про планування сім'ї – це взагалі табуйована тема» (представник НУО).

Низька сексуальна культура негативно впливає на сферу репродуктивного здоров'я, планування сім'. Особливо гостро ця проблема постає зі зниженням віку початку сексуального життя серед дівчат: «багато дівчат в сільській місцевості починають статеве життя з 12, 13, 14 років» (представник органів державної влади).

Відсутність кваліфікованих медичних працівників призводить до того, що жінки не можуть отримати якісну консультацію з питань планування вагітності та сім'ї: «Відсутні медичні фахівці, які могли б надати якісні кваліфіковані консультації сільським жінкам, особливо молоді. У зв'язку з цим, у неї [у сільській молоді] дуже багато проблем виникає саме в сфері репродуктивного здоров'я і планування сім'ї, непланування вагітності і т.д.» (представник НУО). Однак проблема не лише у відсутності спеціалістів, а й у пасивності жінок щодо цих питань: «Не формується здоровий спосіб життя з дитинства, особливо в сільських і в селищних районах, і тому... традиційно: жінка завагітніла, і вона може лише через кілька місяців прийти до лікаря, а не перед тим, як планувати цю вагітність» (представник органів державної влади).

4.2.4. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів

На думку експертів, одним з важливих завдань державних органів є перегляд медичної реформи з урахуванням тих проблем, які виникли через її впровадження. Бажано залучати міжнародний досвід: «Це [вирішення проблем медичної сфери у сільській місцевості] має втілювати в першу чергу уряд. В рамках тієї самої медичної реформи потрібно враховувати ті проблеми, з якими стикаються сільські жінки в доступі до послуг, щоб створювати більш сприятливі політики» (представник НУО); «Я думаю, що потрібно це питання вивчити, але однозначно поки що, коли ми бачимо, що такі негативні наслідки ця реформа несе, припинити її виконання. Подивитися, відкоригувати, запросити спеціалістів, які би мали досвід цієї реформи, хоча б з Польщі, наприклад, тобто тих, хто має досвід в такій роботі. І подивитися, як можна відкоригувати те, що зроблено» (представник НУО).

Також функцією держави є налагодження інфраструктури та транспортного сполучення у сільській місцевості.

Дуже важливо провести на національному рівні кампанію щодо популяризації здорового способу життя серед сільського населення і, зокрема, серед жінок. Ця кампанія повинна бути розрахована на всі вікові групи населення: «Тут мають бути освітні програми – через школи, дитячі садки, через університети, інститути, тут має бути загальнодержавна концепція розвитку здорової нації, бо якщо жінка хвора, то ясна річ, вона вже не народить здорове потомство» (представник органів державної влади). Громадські організації повинні взяти на себе просвітницьку функцію у цих питаннях, оскільки вони мають такий досвід. Зокрема, НУО повинні залучати кошти міжнародних донорських організацій: «...якщо говорити про просвітництво тут величезна роль донорів НУО, бо вони дуже добре можуть покрити цю нішу, тому що в уряді на просвітництво грошей немає, і я боюсь, що найближчим часом вони не з'являться в національних програмах, обласних, регіональних. Тому тут велика роль має відводитися міжнародним донорським організаціям» (представник НУО).

До проведення інформаційної кампанії, на думку експертів, потрібно залучати громадських лідерів, які традиційно мають значний вплив на населення та можуть формувати громадську думку: «В селах досі існує традиція прислухатися до лідерів громадської думки» (представник НУО). Необхідно проводити інформаційну роботу з лідерами громад, залучати їх до обговорень і, зокрема, до подолання таких проблем, як стигматизація питань репродуктивного здоров'я, здоров'я жінки, здорового способу життя тощо.

4.3 Користування програмами соціального страхування

4.3.1. Доступ до пенсійного забезпечення: результати опитування сільських жінок та експертів:

Доступ сільських жінок до пенсій загалом задовільний: 94% сільських жінок віком 55 років і старше отримують пенсію. При цьому 4% від усіх жінок віком від 55 років вважають, що пенсію їм нарахували неправильно, 2% жінок цього віку не отримують пенсії через нестачу інформації про умови призначення пенсії чи з причин, що від них не залежать.

Таблиця 4.3.1.1

Чи отримуєте Ви пенсію?

Жінки віком 55 років і старше, N=808

Так	90%
Так, але вважаю, що мені її неправильно нарахували	4%
Ні, ще не досягла пенсійного віку за новим законом	3%
Важко сказати	2%
Не отримую 3 місяці	1%
Ні, тому що в мене недостатньо інформації щодо умов та порядку призначення пенсії, не можу зібрати необхідні документи тощо	1%
Нещодавно тільки подала документи/зараз їх збираю документи/тільки планую розпочинати процес збору документів	0%
Інше	0%

Жінки, котрі вважають, що пенсію їм нарахували неправильно, а також ті, які відчувають брак інформації стосовно умов нарахування пенсій, здебільшого неспроможні самі розв'язати проблеми з призначенням пенсії – тільки 6% відповіли, що можуть впоратися з цим самостійно. Ще 34% таких жінок не визначилися з відповіддю, оскільки ще намагаються вирішити проблему. 32% почувають недовіру до служб пенсійного захисту, оскільки неспроможні їм щось довести, 11% зізналися, що не розуміються на призначенні пенсій.

Таблиця 4.3.1.2

Як Ви вважаєте, чи зможете Ви самостійно вирішити проблему з нарахуванням та призначенням пенсії?

Жінки віком 55 років і старше, які вважають, що їм неправильно нарахували пенсію, і ті, що мають недостатньо інформації щодо умов та порядку призначення пенсії; N=42*

Так	6%
Не довіряю управлінням праці, нічого не доведеш	32%
Нічого в цьому не розумію	11%
Не хочу цим займатися	4%
Важко сказати, поки що намагаюся	34%
Інше	13%

*Недостатньо респонденток для надійного аналізу

Проблем з отриманням пенсій жінок у сільській місцевості експерти не зазначають – проблеми швидше лежать в площині низьких зарплат жінок, через які вони отримують також і низькі пенсії («Здебільшого сільські жінки працюють на роботах, які є малооплачуваними, відповідно, і пенсії – малі» (представник НУО)) та їх неофіційного працевлаштування.

4.3.2. Доступ до оплачуваних лікарняних та відпусток по вагітності, пологах і догляду за дитиною: результати опитування сільських жінок та експертів

17% сільських жінок, що працюють за наймом, стверджують, що роботодавець не оплачує їм лікарняні.

Таблиця 4.3.2.1

Ваш роботодавець оплачує Вам лікарняні?

Респондентки, які є найманими працівниками; N=627

Так	82%
Ні	17%
Важко сказати	1%

Відсутність оплачуваних лікарняних за твердженням 42% жінок пов'язана з тим, що роботодавець відмовляється офіційно оформлювати респондентку на роботу, щоб не нести соціальних зобов'язань, у 20% випадків – з відмовою працедавця оплачувати лікарняні (жінки, що назвали цю причину, є здебільшого офіційно працевлаштованими). 23% респонденток зазначили, що вони за власним бажанням відмовляються від офіційного працевлаштування, вочевидь, заради вищої заробітної плати, а ще 15% не беруть лікарняних через страх бути звільненими (15%).

Таблиця 4.3.2.2

Чому Ваш роботодавець не оплачує Вам лікарняні?

Респондентки, які є найманими працівниками і яким роботодавець не оплачує лікарняні; N=114

Роботодавець відмовляється офіційно оформлювати на роботу	42%
Офіційно не оформлююся на роботу за власним бажанням	23%
Роботодавець відмовляється оплачувати лікарняні	20%
Боюсь, що мене звільнять, якщо буду брати лікарняні	15%
Важко оформити лікарняний через недоступність лікарів (відмовляються приїжджати, складно добратися до лікарні тощо)	3%
Інше	2%
Важко сказати	5%

Дві третини сільських жінок, що перебувають або перебували у відпустці по вагітності/через пологи, сказали, що вона є оплачуваною. Жінки, що перебувають у неоплачуваній відпустці, здебільшого не працювали за наймом до зазначеної відпустки (21%), однак 11% таких жінок все ж працювали. Загалом 14% жінок, що працювали перед відпусткою по вагітності/ через пологи, зазначають, що їхня відпустка не є оплачуваною.

Таблиця 4.3.2.3

Чи є Ваша відпустка оплачуваною?

Респондентки, які готуються до народження дитини (термін вагітності більше 7 міс.) або доглядають за дитиною до 3 років; N=139

Так	68%
Ні, не працювала за наймом перед тим, як почала готуватися до народження дитини	21%
Ні, хоч і працювала за наймом перед тим, як почала готуватися до народження дитини	11%

Жінки, що працювали за наймом до виходу у відпустку по вагітності/ через пологи і перебувають у неоплачуваній відпустці, здебільшого не знають причин цього або не можуть відстояти свої права перед працедавцем. Отже, кожна десята сільська жінка, що перебуває у відпустці по вагітності/ через пологи, має право на соціальний захист, але не може його реалізувати.

Таблиця 4.3.2.4

Чому Ваша відпустка не є оплачуваною?

*Респондентки, які готуються до народження дитини (термін вагітності більше 7 міс.) або доглядають за дитиною до 3 років, у яких декретна відпустка є неоплачуваною і які працювали за наймом до виходу в декретну відпустку; N=15**

	Кількість респонденток
Важко сказати	10
Роботодавець відмовляється офіційно оформлювати на роботу	4
Не знаю, як отримати оплачувану декретну відпустку	1
Офіційно не оформлююсь на роботу за власним бажанням	0
Не змогла зібрати документи	0
Інше	1

**Недостатньо респонденток для надійного аналізу*

Серед жінок, що працювали за наймом до виходу у відпустку по вагітності/ через пологи /по догляду за дитиною, лише 52% впевнені в тому, що після виходу з відпустки їх працедавець запропонує їм таку ж або подібну посаду. 34% не мають ніяких гарантій цього, а 14% впевнені, що такої ж або подібної роботи їм запропоновано не буде.

Таблиця 4.3.2.5

Чи прийме роботодавець Вас на роботу після повернення з декрету на ту ж або подібну посаду?

Респондентки, які готуються до народження дитини (термін вагітності більше 7 міс.) або доглядають за дитиною до 3 років і працювали за наймом перед тим, як почали готуватися до народження дитини; N=111

Так	52%
Ще невідомо	34%
Ні	14%

Експерти також зазначають, що хоча за законом жінка у відпустці по вагітності/ через пологи /по догляду за дитиною не може бути звільнена, а після її завершення її повинні взяти на те ж місце роботи, з якого вона пішла, на практиці іноді виникають проблеми. Жінка з дітьми, яка виходить на роботу, розглядається як «ненадійний» працівник, що у будь-який момент може піти на лікарняний. Натомість наявність дітей у чоловіка викликає до нього більшу довіру як до працівника з боку роботодавця: «... тут такий дискримінаційний момент, бо жінка з дітьми – це неприваблива особа для роботодавця, а чоловік з дітьми, навпаки, це дуже привабливо, бо він буде відповідальний» (представник НУО).

Проблеми, пов'язані з відпустками по догляду за дитиною та зайнятістю, на думку експертів, значно мірою полягають у поведінці самих жінок, а саме у їхній правовій неосвіченості щодо цих питань: «Самі жінки, які повертаються на ринок праці, – вони не володіють у повному обсязі своїми правами, а відтак, якщо жінка не знає абсолютно про свої права, її легко дискримінувати, обдурити в будь-який спосіб» (представники органів державної влади).

4.3.3. Доступ до допомоги з безробіття: результати опитування сільських жінок та експертів

У разі безробіття сільські жінки здебільшого не звертаються по допомогу до держави – 71% безробітних сільських жінок вказали, що не перебувають на обліку в центрі зайнятості.

Таблиця 4.3.3.1

Чи стоїте Ви на обліку в центрі зайнятості?

Респондентки, які є безробітними і шукають роботу; N=106

Ні	71%
Так	29%

Головна причина незвернення до центру зайнятості – невіра у спроможність центру знайти відповідну роботу (48% безробітних сільських жінок). Віддаленість центру зайнятості та труднощі зі збором документів для постановки на облік є перешкодою для звернення до центру зайнятості 20% та 19% безробітних сільських жінок відповідно. 14% жінок вказують на перешкоди для отримання допомоги з безробіття з боку центру зайнятості, а тому не бачать сенсу в постановці на облік.

Таблиця 4.3.3.2

Чому Ви не стали на облік в центр зайнятості?

Респондентки, які є безробітними і шукають роботу та не стали на облік в центрі зайнятості; N=75

Не вірю, що вони можуть підібрати відповідну роботу	48%
Важко дістатися до центру зайнятості	20%
Вони вимагають документів, які важко зібрати	19%
Вони чинять перешкоди для отримання допомоги з безробіття	14%
Знайшла роботу самостійно, скоро почну працювати	6%
Не знала про можливість звернення до центру зайнятості	3%
Інше	13%
Важко сказати	5%

Серед тих, хто стоїть на обліку в центрі зайнятості, допомогу з безробіття отримали дві третини безробітних жінок. Дві респондентки вказали, що не можуть зібрати необхідні документи для отримання допомоги, а вісім не змогли пояснити, чому не отримують допомогу.

Таблиця 4.3.3.3

Чи отримуєте Ви допомогу з безробіття?

*Респондентки, які є безробітними і стали на облік в центрі зайнятості; N=31**

	Кількість респонденток
Так	15
Раніше отримувала, але вже вийшов термін	6
Ні, тому що не можу зібрати відповідних документів	2
Важко сказати	8

**Недостатньо респонденток для надійного аналізу*

Опитані експерти зазначили проблему доступу сільських жінок до допомоги з безробіття, що лежить в площині законодавства: якщо сільські мешканці мають земельний наділ, то вони вважаються ОСГ і, автоматично, не можуть ставати на облік до центру зайнятості. Ситуація ускладнюється тим, що всі члени родини власника ОСГ не можуть отримувати допомогу з безробіття, якщо тільки вони не працювали не менш, як 26 календарних тижнів до втрати роботи: *«Наприклад, у вас батько є власником ОСГ. У нього є ділянка, а ви на ній не працюєте, хоча ви член родини. І ви вважаєтеся уже членом особистого селянського господарства, вважаєтеся самозайнятим, і вас не ставлять ні в які форми соціального забезпечення»* (представник органів державної влади). Цю проблему на сьогодні намагаються вирішити, змінивши відповідні закони: *«Ми намагаємося це питання вирішити, вносимо зараз зміни до закону про ОСГ, щоб це питання нарешті якось з Пенсійним фондом і з Міністерством соціальної політики вирішити»* (представник органів державної влади).

Разом з проблемами доступу сільських жінок до допомоги з безробіття існує і проблема зловживання такою допомогою: за інформацією експертів, сільські жінки неофіційно працюють або мігрують на заробітки закордон, але при цьому стоять на обліку у центрах зайнятості та отримують допомогу з безробіття. *«Допомога з безробіття – сільські жінки пильнують її значно краще, ніж міські. Вони прекрасно знають, де є центри зайнятості у районах, вони знають, коли вони туди мають їхати, я би сказала, інколи вони цим навіть зловживають, це їх навчило отримувати дивіденди і ніде не працювати»* (представник НУО)

4.3.4. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів

Покращити доступ сільських жінок до програм соціального страхування можливо шляхом реформування системи соціального страхування (вирішення питання доступу власників ОСГ або принаймні членів їх родин до допомоги з працевлаштування) та оподаткування підприємств (з метою протидії практиці неофіційного працевлаштування).

Також завданням урядових структур та громадських організацій має стати розповсюдження інформації щодо системи соціального страхування і, зокрема, щодо того, чого позбавляє себе жінка, погодившись на неофіційне працевлаштування: *«...це можна закладати в якісь проекти, в якісь програми і робити інформаційні буклети, листочки... тому що їх немає, однозначно немає. Здебільшого отримання інформації відбувається або шляхом користування Інтернетом, або через «сарафанне радіо»* (представник НУО).

4.4 Одержання формальної та неформальної освіти

4.4.1. Статистичні дані

У сільській місцевості частка жінок, які мають середню спеціальну або вищу освіту, вища за чоловіків (відповідно 53,1% жінок та 46,9% чоловіків мають освіту). Причому, якщо зі зростанням віку частка чоловіків, які мають освіту, збільшується, то серед жінок можемо спостерігати зворотну тенденцію: зі збільшенням віку зменшується частка жінок, які мають освіту. Така ж тенденція є характерною і для України в цілому⁵¹.

4.4.2. Результати опитування сільських жінок та експертів

За даними опитування 43% сільських жінок мають середню (8 класів та більше) або професійно-технічну освіту: 8-12 класів середньої школи закінчили 29%, професійно-технічну освіту мають 14%. Середню спеціальну освіту мають 31%, а неповну або повну вищу освіту (молодший спеціаліст/бакалавр/спеціаліст/магістр/науковий ступінь) мають 21% сільських жінок. 5% сільських жінок закінчили менше 8 класів середньої школи.

Слід зауважити, що сільські жінки, що почали ходити до школи після здобуття Україною незалежності (30 років та молодше), в середньому мають вищий рівень освіти порівняно з усіма сільськими жінками в цілому. Зокрема, серед них частка тих, хто не має повних 8 класів освіти, становить лише 1% (тобто

⁵¹ Жінки і чоловіки в Україні: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – С. 49.

проблему неосвіченості фактично нівельовано), жінок з середньою та професійно-технічною освітою – 69%, а з вищою та неповною вищою освітою – 30%.

Таблиця 4.4.2.1

Вкажіть Вашу освіту?*Вся вибірка, N=2000*

Не ходила до середньої школи	0%
Менше 5 класів середньої школи	1%
Менше 8 класів середньої школи	4%
8-9 класів середньої школи	9%
9-12 класів середньої школи	20%
Професійно-технічна (ПТУ)	14%
Середня спеціальна освіта	31%
Молодший спеціаліст	4%
Бакалавр	3%
Спеціаліст/магістр	14%
Науковий ступінь	0%

Жінки, що не закінчили 8 класів середньої школи, – це здебільшого пенсіонерки старше 65 років (83%). Третина з них припинила ходити до школи за бажанням батьків/опікунів, ще 14% – за власним бажанням. Кожна п'ята жінка вказала, що школа була надто далеко від дому, щоб туди ходити.

Таблиця 4.4.2.2

Чому Ви не ходили в середню школу або не закінчили її?*Респондентки, які не ходили в середню школу або не закінчили її; N=99*

За бажанням батьків, опікунів	32%
Школа була надто далеко від дому	20%
За власним бажанням	14%
Зараз закінчую	1%
Інше	21%
Важко сказати	24%

Більшість (72%) сільських жінок не бажають підвищити свій освітній/професійний рівень, оскільки не відчувають потреби в цьому. Водночас, 26% сільських жінок хотіли б підвищити свій освітній рівень, однак майже половина з них не мають на це коштів (бракує коштів для оплати навчання – 8% сільських жінок, для оплати проживання в іншому місті – 4%). Чоловік/родичі зазвичай не стають на заваді підвищення освітнього рівня сільських жінок – на це поскаржилися лише 1% сільських жінок.

Таблиця 4.4.2.3

Ви б хотіли підвищити свій освітній або професійний рівень (наприклад, пройти певні курси)?

Уся вибірка, N=2000

Ні, не бачу в цьому потреби	72%
Так, планую	14%
Так, але не маю достатньо коштів для оплати навчання	8%
Так, але бракує коштів для проживання в іншому місті, на утримання сім'ї під час мого навчання	4%
Так, але чоловік не хоче	1%
Зараз навчаюся	1%
Так, але інші родичі (крім чоловіка) не хочуть	0%
Інше	1%
Важко сказати	2%

За оцінками експертів, формальна освіта для дівчат та жінок у сільській місцевості в цілому настільки ж доступна, наскільки вона доступна для чоловіків. Експерти не спостерігають ґендерних стереотипів у сфері отримання освіти: сучасні батьки у більшості розуміють, що дитина, незалежно від того, чи це син, чи дочка, повинна отримати освіту та мати можливість для розвитку. Стереотипи щодо того, що дівчинці не потрібна освіта, є сьогодні переважно у тих сільських громадах, де переважають національні меншини: *«Я думаю, що такий стереотип поширений в сім'ях національних меншин. Я думаю, що в інших сім'ях на сьогоднішній день діти націлені на здобуття освіти»* (представник органів місцевого самоврядування); *«Формально освіта для сільських жінок відкрита. Тобто це забезпечено, законодавство працює, школи існують, хоча деякі закривають»* (представник НУО).

Водночас сільські жінки, як і чоловіки, стикаються з проблемами, пов'язаними з транспортним сполученням (як дістатися місця навчання), наявності навчальних закладів у населеному пункті або поблизу.

Іншою суттєвою проблемою є те, що шкільна освіта у сільській місцевості традиційно знаходиться на нижчому рівні, ніж освіта у школах міста. Така ситуація відбувається через більш низьку кваліфікацію сільських вчителів, їх особисту та професійну завантаженість: *«Сільська освіта завжди відставала і відстає від міської. Мала зарплатня, надмірна зайнятість сільських вчителів власним господарством, і через це неякісний процес навчання (вчитель відпочиває на уроках, а не навчає), один вчитель може вести декілька предметів»* (представник НУО). Вчителі, які мають вищий рівень знань та навичок, прагнуть виїхати з села та влаштуватися на роботу у містах: *«Освіта базова шкільна в селі нижча. Тому що кращі вчителі втікають в місто – це зрозуміло»* (представник органів місцевого самоврядування). Таким чином, діти після закінчення сільської школи мають нижчий рівень знань (у порівнянні з дітьми з міста) і, як наслідок, мають нерівні з міськими дітьми шанси вступу до ВНЗ, адже результати ЗНО сільських школярів є нижчими: *«Здати ЗНО – тут є проблемою, тому що тести одні й ті ж, а якість підготовки в сільських школах не та. Тому сільські хлопчики і дівчата мають менше можливостей набутти певних знань для того, щоб здати ЗНО і вступити до вищого навчального закладу»* (представник органів державної влади, Київ). Через високий прохідний бал для сільської молоді аграрні ВНЗ не виконують квоту підготовки фахівців для агропромислового комплексу – так представники Вінницького національного аграрного університету звернулися до Міністерства освіти, науки та молоді та Міністерства аграрної політики та продовольства України з пропозицією знизити прохідний бал ЗНО з профільних дисциплін зі 140 до 130 для абітурієнтів з сільської місцевості, які зараховуються до аграрних вузів за цільовим конкурсом⁵².

52 http://www.vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/web_alldocs/Doc2PH57

Попри вищезазначені бар'єри, за словами експертів, основні проблеми виникають не на етапі доступу сільських жінок до освіти, а на етапі реалізації її результатів: *«Ми спостерігаємо такий феномен, що дівчата більш активні сьогодні й спритні у навчанні. Але все це до моменту середньої школи або до закінчення вищої. Але потім з цією освітою вони не завжди можуть дати собі раду, бо... жінка в Україні сьогодні, якщо порівняти з іншими європейськими країнами, – вона просто має потрібне навантаження: це народження дітей, це хатня робота, це взагалі робота. Але маючи дітей, при всьому при тому жінка стає неконкурентоздатною на ринку праці»* (представник органів державної влади).

Одними з найбільш нагальних потреб у сфері неформальної освіти, за словами експертів, є навчання сільських жінок комп'ютерним навичкам, що, зокрема, уможлиблює отримання освіти дистанційно.

За результатами опитування 46% сільських жінок вказують, що вміють користуватися і комп'ютером, й Інтернетом (це переважно (66%) жінки віком до 40 років), ще 4% вміють користуватися комп'ютером, але не вміють інтернетом, а 7% висловлюють бажання навчитися (це здебільшого жінки віком від 40 років).

41% сільських жінок не вміє і не хоче навчитися користуватися комп'ютером. Це переважно жінки старшого віку – понад 50 років (86%).

Таблиця 4.4.2.4

Чи вмієте Ви користуватися комп'ютером та Інтернетом?

Вся вибірка, N=2000

Так, вмію користуватися і комп'ютером, й Інтернетом	46%
Не вмію користуватися комп'ютером – мені це не потрібно	41%
Не вмію користуватися комп'ютером, але хочу навчитися	7%
Так, вмію користуватися комп'ютером, але не вмію Інтернетом	4%
Важко сказати	2%

Окрім проблем транспортного сполучення, а також наявності інтернету та/або комп'ютерної грамотності для отримання дистанційної освіти, експерти зазначили такі бар'єри до отримання сільськими жінками неформальної освіти:

- Відсутність достатньої кількості інформації про можливості отримання неформальної освіти: *«... вони менше поінформовані, ніж жінки з міста, про самі можливості неформального здобуття освіти, про тренінги, якісь курси, де можна розширити свої знання та навички»* (представник органів місцевого самоврядування).
- Недостатня фінансова забезпеченість сільського населення для можливості відвідувати семінари, тренінги тощо: *«Якби жінка хотіла – скажімо, фермер – з'їздити на якусь міжнародну сільськогосподарську виставку чи там взяти участь в якомусь міжнародному семінарі – у неї, може, менше буде для того коштів. Закордонний паспорт – це треба їй в районний центр їхати, щоб оформити. Тобто це більш затратно для жінок з сільської місцевості»* (представник органів місцевого самоврядування).
- Обмеження територіального охоплення. Значна частина семінарів, тренінгів проводиться НУО та міжнародними донорськими організаціями. Але ці організації зазвичай свої проекти реалізують на обмежених територіях, що не завжди включають сільську місцевість або включають лише окремі райони: *«Неформальна освіта швидше за все працює тільки там, де працюють якісь громадські організації або проекти»* (представник НУО); *«Основний доступ до неформальної освіти люди отримують за рахунок проектів міжнародно-технічної допомоги. І це проблематично. Тому, що проектів мало, не всі мають до них доступ. Проекти не можуть працювати по всій Україні»* (представник НУО).

- Неузгодженість тематики навчальних семінарів з потребами конкретного населеного пункту. У різних населених пунктах існують різні потреби і різні можливості розвитку бізнесу, соціальної сфери тощо. На думку експертів, навчання для сільського населення та, зокрема, для жінок, необхідно організувати, попередньо дізнавшись, якої саме інформації потребують мешканці цього поселення. У цьому разі навчання матиме значні результати: *«Це програма навчання дорослих, семінари, тренінги, зустрічі, які знову ж таки ефективні тоді, коли мають підґрунтя практичних якихось потреб села»* (представник НУО).
- Відсутність мотивації щодо отримання додаткових знань, культури навчання. Сільські жінки, які мають можливість отримати неформальну освіту, часто відмовляються від цього через те, що не знають, як у подальшому можна застосувати свої знання, якщо вони безпосередньо не пов'язані зі щоденною діяльністю: *«... немає мотивації, вони не розуміють, навіщо їм це потрібно. Ну пройшли вони навчання, і що далі? Якби якусь зарплату вони за це отримували, чи це давало якісь переваги їм при влаштуванні на роботу, немає мотивації в них, не розуміють, навіщо їм це треба»* (представник органів місцевого самоврядування). *«Якщо при управлінні агропромислового розвитку передбачені дорадники, то в цьому році взагалі ніхто – ні чоловіки, ні жінки – ніхто не зголосився на таке навчання. В минулому році у нас 4 людини пройшли таке навчання. З них одна тільки жінка, інші троє – це чоловіки»* (представник органів місцевого самоврядування); *«Нема культури навчання, розумієте? Тобто нема розуміння того, що мені це навчання дасть користь. Ми можемо приїхати з семінаром до села. Але хто прийде на цей семінар?»* (представник НУО).
- Стереотипи щодо жінок, які їдуть на навчання. У сільській місцевості населення не дуже схвально сприймає випадки, коли жінка (особливо за наявності дітей) їде на навчання: *«...для села ці стереотипи відіграють найважливішу роль: «Як це вона? Що це за мати, що кинула дитину?» Їй кажуть: «Що ти за мати, поїхала шукати «пригод на голову»* (представник НУО).

4.4.3. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів

За словами експертів, для жінок сільської місцевості дуже корисним є розвиток програм дистанційного навчання. Такий вид навчання дасть їм можливість отримати знання без відриву від сім'ї, домашнього господарства, основної роботи – всього того, що часто стає причиною відмови жінки від відвідування семінарів: *«Жінки однозначно зацікавилися би, якби така система [дистанційне навчання] була та інформація про неї була би доступною. Це для них зручніше: не треба їхати кудись навчатися, не треба залишати господарство, чоловіка, дітей і решту»* (представник НУО). Однак, для розвитку програм дистанційного навчання потрібно вирішити на державному рівні низку проблем, таких, як комп'ютеризація сільських населених пунктів та підключення їх до Інтернету. Це є фінансово затратним, однак результати таких реформ будуть дуже важливими для розвитку сільської місцевості в цілому та, зокрема, для покращення становища сільських жінок.

Знання, яких потребують сільські жінки – це інформація з питань кооперації, а також про сучасні розробки у сфері ведення агропромислового господарства, нові можливості та досвід інших регіонів України та інших країн: *«Багато жінок абсолютно не володіють сучасними агротехнологіями. От вони вирощують агрокультури за всіма традиційними методиками. А сьогодні ми говоримо про те, що сільських жінок треба навчати новим агротехнологіям, пошуку збуту, залученню клієнтів і розширенню комунікації не тільки на рівні регіону, а і регіонів, і, може, тих країн, які дотичні – це Молдова, Польща та інші країни».* (представник органів державної влади). *«До речі, ПРООН цілий навчальний центр відкрили з ягідництва. Село Лосятин Кременецького району Тернопільської області. Але це поодинокі випадки. Це не є система, не можна сказати, що це постійно діє»* (представник НУО).

Для того, щоб стимулювати жінок до отримання знань та участі у семінарах і тренінгах, дуже важливо розповсюджувати позитивний досвід інших жінок. Для сільських жінок дуже важливо знати, що інші також навчаються, що вони мають якусь користь від цього навчання: *«Треба подивитися, що пані Ганна з сусіднього села зробила, і що в неї вийшло. Вона посадила гарні квіти – треба й собі такі посадити. Тобто треба специфіку сільських жінок розуміти. І ось тут, в цьому плані, позитивні приклади відігравали б дуже велику роль»* (представник НУО).

4.5 Участь в економічній діяльності

4.5.1. Статистичні дані

Як свідчать дослідження, проведені вченими Інституту аграрної економіки, більшість жінок, що проживають у сільській місцевості, зайнято у тваринництві, птахівництві, рослинництві, тобто у тих галузях, де рівень механізації, автоматизації праці надзвичайно низький. Як правило, жінки виконують некваліфіковану роботу, працюють вночі, сезонно, мають ненормований робочий день. Такі умови праці, переобтяженість не тільки негативно позначаються на здоров'ї жінки і скорочують її життя, але і майже не залишають жінці часу для сім'ї та виховання дітей.⁵³

Заробітна плата жінок, які зайняті у сільському господарстві, є нижчою, ніж у чоловіків. За даними Державної служби статистики України, середньомісячна заробітна плата жінок, які зайняті у сільському господарстві, мисливстві та пов'язаними з ними послугами у 2012 році в середньому склала 89,3% від середньомісячної заробітної плати чоловіків у цій же сфері⁵⁴.

Важливим чинником **«подвійного навантаження»** жінок аграрної сфери виступає **особисте підсобне господарство та хатня робота**. Щоденні затрати їхньої праці на селянському подвір'ї становлять понад три години. Зокрема, витрати праці жінок працездатного віку (залежно від розміру присадибних ділянок, розвитку тваринництва, регіональних природно-кліматичних умов ведення сільського господарства) коливаються в межах від 1,8 до 4 годин на добу⁵⁵. У результатах іншого дослідження⁵⁶ зазначено, що в середньому жінки витрачають на виконання так званої «хатньої роботи» (догляд за помешканням і різними членами родини) на 36% часу більше, ніж чоловіки. Причому найбільше перевантаження жінок порівняно з чоловіками відбувається за такими роботами, як приготування їжі, прибирання в домі та прання білизни (у 6–8 разів більші часові витрати, ніж у чоловіків).

За даними «Аналітичного дослідження участі жінок у складі робочої сили України», найбільші прояви гендерної нерівності характеризують дохідні можливості тих категорій населення, що зайняті безоплатною працею на сімейному або фермерському підприємстві: в умовах мізерного рівня загальних доходів цієї групи населення (в середньому 264 грн. на місяць в 2011 році), доходи жінок становлять лише половину відповідного «чоловічого» показника (відповідно 196 грн. проти 335 грн. на місяць)⁵⁷.

Вагомим фактором, який здійснює вплив на гендерну диференціацію рівня доходів населення виступає тип населеного пункту. В цілому, із зменшенням розміру населеного пункту гендерний дисбаланс за доходами пом'якшується. Найнижчий гендерний розрив спостерігається в сільській місцевості, з її в цілому невисокими доходними можливостями населення: так, в 2011 році середні доходи сільських жінок становили 72,4% середніх доходів сільських чоловіків. У малих містах зростання середніх доходів населення супроводжується й відповідним зростанням гендерних відмінностей: середні доходи жінок, що мешкають у населених пунктах цього типу становлять 66% середніх доходів відповідної категорії чоловіків; найвищий гендерний розрив спостерігається у великих містах, де середні особисті доходи жінок становлять лише 61% середніх доходів чоловіків⁵⁸.

53 Дорожжкіна І.В., Ковальчук В.В. Інформаційно-практичний посібник «Гендерна політика в місцевих громадах» // Чернігівська обласна організація Спілки жінок України. – Чернігів, 2010. – С.18, 37-38.

54 Жінки і чоловіки в Україні: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – С. 74.

55 Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.09.01 / К.І. Якуба; НАН України. Ін-т економіки. – К., 1999. – 38 с.

56 Завалевська В. О., Савицька О. П., Петрик В. В. Гендерна політика: проблеми та напрями їх вирішення // Продуктивність агропромислового виробництва (економічні науки). – Науково-практичний збірник. – №22. – К.: – 2012. – С.16; цитата за Кучеров О.П. Теорія управління економікою знань. – К.: НДІ «Укראгропромпродуктивність», 2008. – 260 с.

57 Звіт «Аналітичне дослідження участі жінок у складі робочої сили України» – Фонд народонаселення ООН, Український центр соціальних реформ, Міжнародна організація праці – К., 2012 – [http://www.unfpa.org.ua/files/articles/4/28/Analytical%20research%20on%20women's%20participation%20in%20the%20labour%20force%20in%20Ukraine%20\(UA\).pdf](http://www.unfpa.org.ua/files/articles/4/28/Analytical%20research%20on%20women's%20participation%20in%20the%20labour%20force%20in%20Ukraine%20(UA).pdf)

58 Звіт «Аналітичне дослідження участі жінок у складі робочої сили України» – Фонд народонаселення ООН, Український центр соціальних реформ, Міжнародна організація праці – К., 2012 – С. 71. – [http://www.unfpa.org.ua/files/articles/4/28/Analytical%20research%20on%20women's%20participation%20in%20the%20labour%20force%20in%20Ukraine%20\(UA\).pdf](http://www.unfpa.org.ua/files/articles/4/28/Analytical%20research%20on%20women's%20participation%20in%20the%20labour%20force%20in%20Ukraine%20(UA).pdf)

Матеріальне забезпечення сільської жінки є значно нижчим, ніж чоловіка. У 2010 році більшість груп «безгрошових» та «бідних» серед сільського населення склали саме жінки. У групі «середньодоходні» частка жінок у порівнянні з часткою чоловіків менша на 22,6% (див. Таблицю 4.5.1.1)⁵⁹.

Таблиця 4.5.1.1

**Соціально-демографічні характеристики сільського населення
відповідно до матеріальної забезпеченості, 2010 р., %**

		Не отримали доходу (безгрошові)	Дохід до 10 116 грн. (бідні)	Дохід до 13 669 грн. (про-тосередні)	Більше за середній (середньодоходні)
Стать	Структура сільського населення	17,6	42,3	17,2	22,9
Чоловіки	47,7	36,2	44,0	50,4	61,3
Жінки	52,3	63,8	56,0	49,6	38,7

У сільських районах немає сприятливих умов для поєднання материнства і професійного зростання: рівень охоплення дітей дошкільного віку ДНЗ значно поступається містам. У 2012 р. рівень охоплення ДНЗ дітей віком 3–5 років по міських поселеннях коливається у межах 83–100%, по сільській місцевості – 32–83%⁶⁰.

4.5.2. Результати опитування сільських жінок та експертів

Найбільше серед сільських жінок пенсіонерок – їх частка становить 38%. Приблизно стільки ж сільських жінок (37%) – економічно активні та зайняті як наймані працівники / підприємці / фермери / самозайняті. 7% навчаються, 7% готуються до народження дитини або доглядають за дитиною віком до 3 років, а 3% – доглядають за старшими дітьми чи іншими членами родини. Безробітними, що шукають роботу є 5% сільських жінок (серед них переважають жінки у віці 19-39 років: їх 56% від усіх безробітних, що шукають роботу, проти 40% жінок у віці 40-59 років).

Серед жінок до 55 років 9% жінок є безробітними, що шукають роботу.

Таблиця 4.5.2.1

В3. Зараз Ви...?

Вся вибірка, N=2000

Пенсіонерка (отримую пенсію за віком, за інвалідністю тощо)	38%
Наймана працівниця – моя робота не потребує вищої освіти	20%
Наймана працівниця – моя робота потребує вищої освіти	11%
Веду домашнє господарство	10%
Готуюся до народження дитини (термін вагітності більше 7 міс.) або доглядаю за дитиною до 3 років	7%
Учениця/студентка	7%
Безробітна, шукаю роботу	5%
Самозайнята: вирощую сільськогосподарську продукцію на продаж	4%

59 О.В. Риковська. Соціально-демографічні чинники сільської бідності / Український соціум. – ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка. – №3 (42), 2012. – С. 133-144.

60 О.М. Хмелевська. Досягнення Україною цілей розвитку тисячоліття у сфері освіти / Науково-економічний та суспільно-політичний журнал «Демографія та соціальна економіка» – К., Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України – №2 (20), 2013. – Національна Академія Наук України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи. – С. 9-20.

Доглядаю за дітьми старше 3 років або іншими членами родини (родичами похилого віку, хворими, особами з інвалідністю тощо)	3%
Безробітна, але не шукаю роботу	2%
Приватний підприємець/власник фермерського господарства	1%
Самозайнята в інших сферах, окрім вирощення сільськогосподарської продукції на продаж	1%
Важко сказати	2%

Серед сільських жінок, що працюють за наймом чи як приватні підприємці / фермери / самозайняті, понад половина (54%) працюють 8 годин на добу. Решта працюють або більше (20%), або менше (15%) вказаного часу, а деякі по-різному (10%).

З найманих працівниць 73% зазначили наявність власної землі, яку вони використовують для вирощування тварин і рослин, – а отже, ці жінки поєднують найману працю із сільськогосподарською працею на своїй землі.

Таблиця 4.5.2.2

В4. В середньому Ви працюєте більше чи менше 40 годин на тиждень (тобто 8 годин на день протягом 5 днів на тиждень)?

Респондентки, які є або/та: найманими працівниками, приватними підприємцями, власниками фермерського господарства, самозайнятими; N=706

Близько 40 годин на тиждень	54%
Понад 40 годин на тиждень	20%
Менше 40 годин на тиждень	15%
По різному буває, коли як	10%

Місце роботи / навчання більшості сільських жінок недалеко від дому – дорога до цього місця займає менш ніж півгодини у 57% жінок і менш ніж годину – у 23% жінок. 9% жінок добираються до місця навчання / роботи понад 1 годину.

Таблиця 4.5.2.3

Скільки часу приблизно Ви добираєтеся до місця роботи/навчання?

Респондентки, які є або/та: найманими працівниками, приватними підприємцями, власниками фермерського господарства, самозайнятими, учнями, студентами; N=836

Менше 30 хв.	57%
Більше 30 хв., але менше 1 год	23%
Більше 1 год., але менше 2 год	7%
Більше 2 год., але менше 3 год	1%
Понад 3 год.	1%
Важко сказати	11%

Загалом 22% сільських жінок зазначили, що не мають можливості виконувати роботу, що відповідає досвіду, знанням і кваліфікації (серед жінок до 55 років таких 24%).

Таблиця 4.5.2.4

Враховавши теперішній матеріальний стан Вашого домогосподарства, оцініть, чи можете Ви нині ...?

Вся вибірка, N=2000

	Можете без особливих зусиль	Можете, але на силу	Хотіла би, але не можете собі дозволити	Не зацікавлена/ ситуація мене не стосується	Важко сказати	Відмова
Виконувати роботу, що відповідає досвіду, знанням і кваліфікації	24%	16%	22%	27%	9%	2%

6% сільських жінок працюють в іншому населеному пункті, щодня повертаючись додому (або планують розпочати так працювати найближчим часом), ще 7% шукають відповідні можливості, а 13% були б не проти такої роботи.

Серед безробітних жінок, що шукають роботу, 57% готові працювати у іншому населеному пункті, якщо у них буде змога щодня повертатися додому, не готові – 29%.

Таблиця 4.5.2.5

Як Ви ставитеся до можливості виїзду на заробіток в інші населені пункти в межах України, настільки віддалені, що з них можна щодня повертатися додому з роботи?

Вся вибірка, N=2000

Не хочу і не планую такого	54%
Зараз не маю таких планів, але міг (-ла) б так їздити, якби з'явилася відповідна можливість	13%
Шукаю відповідні можливості	7%
Працюю в іншому населеному пункті, щодня повертаючись додому / планую працювати найближчим часом	6%
У нашій місцевості такої можливості немає (немає таких населених пунктів або в них немає роботи)	5%
Важко сказати	16%

2% сільських жінок час від часу виїжджають на роботу до віддалених населених пунктів, з яких неможливо щодня повертатися додому, ще 5% шукають відповідні можливості, а 12% були б не проти такої роботи.

Серед безробітних сільських жінок, що шукають роботу, частка тих, хто хоче виїхати на заробітки до віддаленого населеного пункту, становить 45%.

Таблиця 4.5.2.6

Як Ви ставитеся до можливості виїзду на заробіток в інші населені пункти в межах України, настільки віддалені, що неможливо щодня повертатися додому з роботи?

Вся вибірка, N=2000

Не хочу і не планую такого	66%
Зараз не маю таких планів, але міг (-ла) б виїхати, якби з'явилась відповідна можливість	12%
Шукаю відповідні можливості	5%
Час від часу виїжджаю/Планую виїхати найближчим часом	2%
Важко сказати	15%

Серед основних проблем зайнятості сільських жінок експерти визначають:

- Заробітна плата нижча, ніж у чоловіків (статистичні дані, що доводять дану тезу, наведені у розділі 4.5.1);
- Невідповідність отриманої освіти та потреб ринку праці в сільській місцевості. Відсутність соціального замовлення на спеціалістів призводить до того, що жінка отримує освіту та повертається до свого села, однак вона не завжди може знайти тут роботу через те, що не володіє необхідними знаннями та навичками: «...дівчата з освітою не володіють ані економічними, ані фінансовими знаннями. Тобто, здавалося б, освіта вища є, потім жінка молода виходить на ринок праці, і їй влаштуватися на роботу важко, бо багато, скажімо, таких прикладних навичок у неї відсутні» (представник органів державної влади);
- Вікові обмеження для жінок при пошуку роботи. «Низька привабливість» молодих жінок як найманих працівників для роботодавців пояснюється можливістю їхньої декретної відпустки: «Звичайно, роботодавці не дуже зацікавлені брати жінок в першу чергу через їх репродуктивну функцію. Тому що жінка планує народжувати. В розумінні роботодавців жінка буде народжувати дітей, тому вона більше буде в декретній відпустці, ніж працювати» (представник НУО). Експерти зазначали, що жінкам після 40 років також важко знайти роботу – втім, як було зазначено вище, за результатами опитування, серед безробітних переважають жінки до 40 років;
- Неможливість поєднати зайнятість та материнство через нерозвиненість мережі дитячих закладів призводить до обмежених можливостей для жінки у пошуку роботи: «Садочків немає. Проблема з дитячими садочками, проблема з дошкільними установами, проблема з продовженими групами – це є реальні проблеми» (представник НУО);
- Недотримання роботодавцями (особливо у приватному секторі) норм робочого часу та обмежень у виконанні важких робіт жінками, що призводить до перенавантаження жінок: «Фермер – це господар. Коли він наймає жінку на роботу, то вона працює з 6 ранку і до пізнього вечора нарівні з чоловіками... вона там важке підіймає» (представник органів державної влади). Як було зазначено вище, за даними опитування, 20% зайнятих сільських жінок працюють більше 40 годин на тиждень;
- Високий рівень навантаження на жінку не тільки через хатні обов'язки, але й через необхідність виконувати сільськогосподарські роботи: «Сільська жінка – це не міська жінка. Є курка, гуска, город, свиня і робота, це вже як це додаток до неї. Навіть вчителька в школі приходиться додому і починає за своїми звірятами пильнувати. Міська вчителька може прийти додому, перевірити зошити і лягти, дивитися телевізор. А сільська цього не може» (представник НУО) Як було зазначено вище, за даними опитування, 73% найманих працівниць поєднують найману працю із сільськогосподарською працею на власній землі;
- Гендерні стереотипи щодо «жіночих» професій. Професії, які традиційно вважаються жіночими – це вчителька, бібліотечарка, вихователька дитячого садочка, лікарка/медична сестра. Всі ці професії у сільських населених пунктах наявні у дуже обмеженій кількості. Відповідно, тільки обмежена кількість жінок, що здобули відповідну освіту, можуть знайти роботу за фахом: «Обмежена кількість робочих місць у сільській місцевості, це здебільшого дитячий садочок, якщо він є, школа, якщо вона є, сільська рада, якщо вона є. ...Тому влаштуватися сільській жінці на території свого села або навіть сільської ради, або навіть району, якщо це близько до районного центру, є дуже складно» (представник НУО);
- Слід також виокремити проблему стереотипного уявлення щодо підприємництва та, зокрема, жінки як підприємця. У сільській громаді, за словами експертів, існує швидше насторожене ставлення до людей, які створюють свій бізнес та винаймають на роботу інших. Якщо підприємство засновує жінка, то таке ставлення стає ще більш негативним: «Знову-таки стереотипи: «А ти що – вже підприємець? Вже багатий? А ти що будеш тепер нами керувати?»... Ці стереотипи не дозволяють людям уявити, що це сьогодні нормально. А якщо хтось із селян може це зробити – то це яку ж треба мати жінці сміливість, щоб стати приватним підприємцем» (представник НУО).

4.5.3. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів

За словами експертів, для жінок сільської місцевості в умовах обмеженого працевлаштування дуже корисною є підтримка підприємницьких ініціатив, зокрема, у сфері сільського господарства та зеленого туризму: *«Демонстрація для них перспектив ведення домашнього господарства, фермерського господарства, показувати, що цим можна заробляти гроші для того, щоб зменшити ступінь міграції. Наприклад, коли вони повертаються в сільську місцевість після навчання в місті, то допомагати їм тренінгами, семінарами для того, щоб дійсно розпочати якусь свою справу, або знайти роботу в тій сільській місцевості»* (представник НУО). *«Цією сферою [зеленим туризмом] сільські жінки активно займаються ...біля садиб будують будиночки для туризму, але це дуже дорого»* (представник НУО).

Важливим є створення для сільської жінки сприятливих умов для роботи через розвиток системи дитячих закладів на місцях: *«Це питання до Міністерства освіти. Можливо, організація не обов'язково садочків радянського типу з окремими будинками, а можна садочок сімейного типу, коли комусь віддають всіх діточок на виховання, хто має відповідну педагогічну освіту і відповідні умови для утримання цих діточок у себе в будинку. Це теж можливо, просто держава повинна оплачувати цю працю, а не так просто. Зараз це відбувається стихійно»* (представник НУО).

4.6 Доступ сільських жінок до консультативних служб із сільськогосподарських питань, кооперативів, сільськогосподарських кредитів і позик, систем збуту

4.6.1. Статистичні дані

У 2014 році в Україні працювало 72 сільськогосподарські дорадчі служби та 1442 сільськогосподарські дорадники та експерти-дорадники. Вони надають практичну допомогу фермерам у освоєнні методів прибуткового господарювання, застосування сучасних технологій, створення несільськогосподарських видів бізнесу. При цьому, згідно з результатами аудиту Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року «державна підтримка сільськогосподарської дорадчої діяльності має тенденцію до зменшення внаслідок невикористання коштів державного бюджету безпосередньо дорадчими службами. Так, у 2008 році на вказану мету використано 3487,6 тис. грн., 2009 р. – 1863 тис. грн., 2010 р. – 1659,4 тис. грн., а у 2011 році кошти державного бюджету взагалі не використовувалися, що не сприяє належному наданню дорадчими службами послуг з ефективного ведення сільськогосподарського виробництва малими агроформуваннями, впровадження нових технологій, новітніх досягнень науки і техніки та підвищення конкурентоспроможності продукції»⁶¹.

4.6.2. Результати опитування сільських жінок та експертів

Як було зазначено вище, лише 4% жінок займаються вирощуванням сільськогосподарської продукції на продаж, ще близько 5% зазначили, що цим займається чоловік або інші родичі.

Основними причинами того, що сільські жінки рідко займаються продажем сільськогосподарської продукції (при тому що 86% опитаних мають землю) є брак здоров'я чи часу (45% жінок, які не займаються вирощуванням сільськогосподарської продукції на продаж), а також потреби в цьому (34%). Іншими суттєвими причинами є відсутність коштів для придбання землі (17%), доступу до каналів збуту (7%), доступу до кредитів (2%).

61 Про результати аудиту виконання заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року. – Рахункова палата України, 2015. – http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16741939/Selo_2015.pdf

Таблиця 4.6.2.1

Чому Ви не вирощуєте сільськогосподарську продукцію на продаж?*Респондентки, які не вирощують сільськогосподарську продукцію на продаж; N=1921*

Немає достатньо здоров'я, часу тощо	45%
Мені це не цікаво, не потрібно	34%
Немає достатньо землі/коштів, щоб її придбати або взяти в оренду	17%
Немає доступу до каналів збуту продукції	7%
Цим займається чоловік або інші родичі	5%
Немає доступу до сільськогосподарських кредитів	2%
Невигідно	1%
Немає води	1%
Немає техніки	0%
Інше	1%
Важко сказати	6%

Рішення стосовно того, як використовувати землю для вирощування сільськогосподарської продукції на продаж, приблизно з однаковою частотою приймають чоловіки та жінки. Зокрема, те, що вирішальне слово у цьому належить чоловікові чи іншим родичам чоловічої статі, вказали 45% сільських жінок. При цьому самі жінки відповідальні за прийняття остаточних рішень у 36% випадків, а їхні родичі жіночої статі – у 7% випадків (разом 43%).

Водночас жінки, що проживають з чоловіками/партнерами, вказали, що рішення щодо розпорядження землею приймає здебільшого чоловік або родич чоловічої статі (48%). Самі жінки або родичі жіночої статі такі рішення приймають у 39% випадків.

Таблиця 4.6.2.2

Кому належить вирішальне слово у прийнятті рішень, як розпоряджатися землею, яку Ви використовуєте для вирощування сільськогосподарської продукції на продаж?*Респондентки, які займаються вирощуванням с/г продукції на продаж або чії родичі цим займаються: Вся вибірка, N=174;**Респондентки, що проживають з чоловіком або партнером; N=137;**Респондентки, що не проживають з чоловіком або партнером; N=37**

	Проживають з чоловіком/партнером	Не проживають з чоловіком/партнером	Вся вибірка
Вашому чоловіку або іншому родичу чоловічої статі	48%	32%	45%
Вам	34%	41%	36%
Вашій родичці жіночої статі	5%	15%	7%
Інше	1%	2%	1%
Важко сказати	13%	10%	12%

* Недостатньо респонденток для надійного аналізу

Погодні ризики та відсутність доступу до каналів збуту сільськогосподарської продукції є основними проблемами, з якими стикаються жінки, що вирощують таку продукцію на продаж – їх вказали відповідно 46% та 26% жінок, чії домогосподарства займаються продажем сільськогосподарської

продукції. Загалом 18% жінок зазначили, що їм не вистачає інформації для ведення бізнесу: 11% – що не вистачає інформації про те, як максимізувати врожай, 6% – що недостатньо інформації із заснування та ведення підприємницької діяльності та 3% – що недостатньо інформації із заснування та оформлення с/г кооперативів. Проблеми з доступом до кредитування мають 8% жінок.

Таблиця 4.6.2.3

Які проблеми виникають при вирощуванні с/г продукції на продаж?

Респондентки, які займаються вирощуванням с/г продукції на продаж або чії родичі цим займаються; N=174

Погодні ризики	46%
Немає доступу до каналів збуту продукції	26%
Недостатньо інформації про те, як максимізувати врожай	11%
Проблеми з доступом до сільськогосподарських кредитів, позик	8%
Недостатньо інформації із заснування та ведення підприємницької діяльності	6%
Недостатньо інформації із заснування та оформлення с/г кооперативів	3%
Не вистачає працівників	2%
Інше	11%
Важко сказати	19%

Основна проблема при збуті продукції – це надто низькі закупівельні ціни. Цю проблему назвали 63% жінок, що зазначили проблему із доступом до каналів збуту продукції. Третина жінок також зазначили, що виробляють замало такої продукції, щоб зацікавити гуртових закупівельників.

Таблиця 4.6.2.4

Які саме проблеми із доступом до каналів збуту продукції?

*Респондентки, які займаються вирощуванням с/г продукції на продаж або чії родичі цим займаються, але не мають доступу до каналів збуту продукції; N=45**

Закупівельники виставляють надто низькі ціни	63%
Виробляємо надто мало продукції, щоб зацікавити гуртових закупівельників	34%
Інше	4%
Важко сказати	6%

**Недостатньо респонденток для надійного аналізу*

Щодо доступу до кредитів, то опитані експерти вважають, що основними проблемами у цій сфері є високі відсотки та відсутність власного майна у жінок: «Більшість жінок сьогодні готові відкрити свою невеличку власну справу, але вони не можуть це зробити через великий, особливо сьогодні, інфляційний процес і, ясна річ, відсутність дешевих кредитів. Жінки скаржаться на це» (представник органів державної влади). «Щодо банківських програм, офіційно до доступу до них немає ніяких обмежень. Але сільські жінки дуже рідко мають у власності щось, що може бути заставою. Як правило, земля або інші речі – це все власність чоловіків. Це традиційно, це сільські стереотипи: чоловік – голова, то на ньому все майно, тому жінкам, як правило, важко отримати кредити без дозволу чоловіка. В цьому – найбільша проблема» (представник НУО). Також, обмежений доступ до кредитування мають певні групи жінок, такі як, наприклад, матері-одиначки, які перебувають у декретній відпустці: «Часом кажуть, що якщо ви мати-одиначка і знаходитесь у відпустці по догляду за дитиною, вам кредит можуть не дати» (представник НУО).

85% сільських жінок, чиї домогосподарства займаються вирощуванням сільськогосподарської продукції на продаж, не вступили до сільськогосподарських кооперативів. 4% таких жінок вступили до кооперативу чи збираються вступити, і 1% – збираються вийти з кооперативу.

Таблиця 4.6.2.5

Чи вступили Ви або Ваші родичі до сільськогосподарських кооперативів?

Респондентки, які займаються вирощуванням с/г продукції на продаж або чиї родичі цим займаються; N=174

Ні	85%
Так, і будемо продовжувати членство	2%
Плануємо вступити	2%
Так, але вийшли або збираємося вийти з кооперативу	1%
Важко сказати	10%

Основні причини того, чому жінки, чиї домогосподарства займаються вирощуванням с/г продукції на продаж, не вступають до сільськогосподарських кооперативів – це відсутність таких кооперативів (це вказали 44% жінок) або брак знань про кооперативи (28%).

Таблиця 4.6.2.6

Чому Ви не вступили до сільськогосподарського кооперативу?

Респондентки, які займаються вирощуванням с/г продукції на продаж або чиї родичі цим займаються, але не вступили в сільськогосподарський кооператив; N=148

У нашому населеному пункті такого немає і нікому організувати	44%
Нічого про це не знаємо (або знаємо надто мало)	28%
Важко організувати людей для створення кооперативу	13%
Боїмося перевірок Податкової служби	2%
Існуючі кооперативи не приймають нових членів	0%
Інше	4%
Важко сказати	17%

Опитані експерти вважають, що основною перешкодою до створення сільськогосподарських кооперативів жінками є ґендерні стереотипи: «Жінки, якщо хочуть, можуть організувати [кооперативи]. Але для них це, звичайно ж, знову питання вибору. Або ти вибираєш сім'ю, або ти вибираєш створення кооперативу. Якщо тобі твій чоловік захоче допомагати з дітьми, то ти будеш мати можливість працювати понаднормово для того, щоб вивести свій кооператив на якийсь певний рівень» (представник НУО).

Основні джерела інформації про вирощування сільськогосподарської продукції на продаж – це спеціалізована преса, телепередачі та Інтернет. Їх назвали 50%, 37% та 24% сільських жінок, відповідно. Спеціалізовані виставки, консультації, семінари тощо доступні невеликій частці жінок, що займаються вирощуванням с/г продукції на продаж. Лише 1% жінок зазначили, що їм доступні консультації державних служб. Третина респонденток не надала відповіді, і це дає змогу припустити, що вони практично не використовують ніяких джерел інформації.

Найкориснішою, на думку жінок, що займаються вирощуванням с/г продукції, є спеціалізована преса (36% жінок). Спеціалізовані телепередачі та Інтернет корисними вважають трохи більше, ніж п'ята частина таких жінок. Водночас, Інтернет вважають корисним 92% від тих сільських жінок, що мають доступ до такого джерела інформації, тоді як спеціалізовану пресу та спеціалізовані телепередачі – 72% та 62% жінок, що мають доступ до такого джерела інформації.

Таблиця 4.6.2.7

Які джерела інформації з вирощення сільськогосподарської продукції на продаж вам доступні?

Які джерела інформації для вас є найбільш корисними?

Респондентки, які займається вирощуванням с/г продукції на продаж або чії родичі цим займаються; N=174

	Доступні джерела інформації	Корисні джерела інформації
Спеціалізована преса	50%	36%
Спеціалізовані телепередачі	37%	23%
Інтернет (сайти, форуми, соцмережі)	24%	22%
Власний досвід	4%	4%
Поради родичів, знайомих	4%	4%
Консультації (особисті чи телефонні) громадських організацій або професійних асоціацій	4%	3%
Спеціалізовані конференції, семінари, зустрічі з іншими виробниками	5%	2%
Консультації приватних компаній/дистриб'юторів засобів захисту рослин та/або насіння.	5%	1%
Спеціалізовані виставки	4%	1%
Консультації державних служб	1%	0%
Недоступні жодні/від усіх мало користі	0%	0%
Важко сказати	33%	36%

Одна з експерток зазначила, що перешкодами для розвитку дорадчих служб є нерозвиненість інформаційних технологій (через що друковані видання лишаються єдиним ефективним шляхом інформування про діяльність служб) та нестабільність фінансування з боку держави.

4.6.3. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів

Опитані експерти вважають, що слід застосовувати міжнародний досвід у сфері підтримки зайнятості жінок у сільськогосподарському секторі: *«Я подивилася на досвід Швеції. Коли жінка відкриває там свою власну справу, то держава її патрує потім протягом трьох років»* (представник органів державної влади). Пріоритетами такої підтримки повинні бути: навчання з питань кооперації, сприяння створенню у сільській місцевості кооперативів та інших об'єднань жінок – спілок, асоціацій, які слугуватимуть підвищенню професійних можливостей жінок через розширення комунікаційних зв'язків між жінками, обмін досвідом. *«Якщо люди не навчаться кооперуватись... то звичайно вони і не вийдуть із цієї економічної кризи. Але для цього потрібна просвіта, навчання, інформаційний простір, тренінги, семінари, обмін досвідом, історії успіху – це цілий стратегічний план розвитку»* (представник НУО).

Одна з експерток вважає доцільним перенесення функції сільськогосподарського дорадництва на громадський сектор.

4.7 Умови життя

4.7.1. Статистичні дані

Згідно матеріалів обстеження умов життя домогосподарств, частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму у 2013 році становила 7,1% для міських домогосподарств і 11,2% для сільських⁶².

Також за даними обстежень домогосподарств Державної служби статистики України, у 2013 році сільські мешканці більше, ніж міські, потерпали від майже усіх проявів бідності та поневірян. Найбільша різниця у сфері економічних депривацій спостерігалася у можливості обладнати житло водою, ванною або душовою кімнатою, а також туалетом зі зливом всередині житла (частки сільських домогосподарств, які потерпали від таких утисків, були в 7–5 разів більшими, ніж серед міських), підтримувати достатньо теплу температуру у своєму житлі (придбати паливо, обігрівач тощо) протягом опалювального сезону (18% сільських домогосподарств проти 8% міських), утримувати житло в нормальному стані (15% проти 7%), споживати страви з м'ясом, курятиною, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом) через день (21% проти 15%), оплатити життєво необхідну хірургічну операцію або лікування в стаціонарі (за відсутності таких послуг на безоплатній основі) (25% проти 19%). Частки сільських домогосподарств, які не мали можливості придбати за потреби телевізор та холодильник, новий одяг та взуття для дітей, були в 1,3 – 2,1 рази вищі, ніж серед міських домогосподарств. Суттєва частина домогосподарств не мала коштів для сімейного відпочинку не вдома, а також не з родичами в їхньому житлі, щонайменше один тиждень на рік (45% сільських та 37% міських домогосподарств)⁶³.

46% сільських домогосподарств потерпали від відсутності закладів, які надають побутові послуги (серед міських – 4%), 42% – від незабезпеченості населеного пункту послугами швидкої медичної допомоги (серед міських – 4%), 29% – від відсутності поблизу житла медичної установи (серед міських – 6%), чверть – від відсутності регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом із більш розвинутою інфраструктурою та 15% – від відсутності поблизу житла об'єктів роздрібною торгівлі (серед міських – по 2%), 6% – від відсутності поблизу житла дошкільних закладів (серед міських – 1,2%). Порівняно з результатами опитування у 2011 р., частка сільських домогосподарств, які потерпали від незабезпеченості населеного пункту своєчасними послугами швидкої медичної допомоги, від відсутності поблизу житла об'єктів роздрібною торгівлі, а також від відсутності в населеному пункті закладів, які надають побутові послуги, скоротилася на 1% за кожним з цих показників. Натомість, зросли на 1,6% частки сільських домогосподарств, у яких була відсутня поблизу житла медична установа, дошкільний заклад та відсутнє регулярне транспортне сполучення з іншим населеним пунктом із більш розвинутою інфраструктурою⁶⁴.

Обсяг житлового будівництва у 2011 році збільшився у порівнянні з 2012 роком у 11 регіонах України. При цьому, переважну частку прийнятого в експлуатацію у 2011 р. житла побудовано у міських поселеннях і лише чверть – у сільській місцевості⁶⁵.

4.7.2. Житлові умови: результати опитування сільських жінок та експертів

Більшість сільських жінок та їхніх сімей проживають в окремому будинку чи окремій квартирі (83% та 11% сільських жінок, відповідно). 6% займають частину будинку.

62 Соціальні індикатори рівня життя населення: Статистичний збірник. - К К.: Державна служба статистики України, 2014

63 О.Г.Осауленко Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг (за матеріалами вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2013 року): Доповідь. - Державна служба статистики України - <http://ukrstat.gov.ua/>

64 О.Г.Осауленко Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг (за матеріалами вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2013 року): Доповідь. - Державна служба статистики України - <http://ukrstat.gov.ua/>

65 Діти, жінки та сім'я в Україні: Статистичний збірник. - К.: Державна служба статистики України, 2012. - С. 194.

Таблиця 4.7.2.1

Ваша сім'я займає... ?*Вся вибірка, N=2000*

Окремий будинок	83%
Окрему квартиру	11%
Частину будинку	6%
Кімнату (кімнати) в комунальній квартирі	0%
Кімнату в гуртожитку	0%

34% сільських жінок востаннє робили капітальний ремонт у помешканні впродовж останніх 5 років, 70% – впродовж останніх 10 років.

Востаннє капітальний ремонт у помешканні 11-25 років тому робили 17% жінок, а більш ніж 25 років тому – 7% жінок. Серед них домінують жінки віком 55 років та старше (57% та 79% відповідно). Ці жінки не мають коштів та/або здоров'я, щоб зробити капітальний ремонт.

Таблиця 4.7.2.2

Коли Ви останній раз робили капітальний ремонт у будинку або квартирі?*Вся вибірка, N=2000*

Менше 5 років тому	34%
5-10 років тому	36%
11-25 років тому	17%
26-50 років тому	6%
51-100 років тому	1%
Більше 101 років тому	0%
Важко сказати	7%

Найбільш поширені види опалення на селі – газовий котел / бойлер та пічне опалення. Ними забезпечені 59% та 38% сільських жінок відповідно. Центральним опаленням забезпечені тільки 11% сільських жінок. Частина сільських жінок мають у своєму будинку одразу два або три види опалення – тільки пічне опалення мають 23% жінок (54% жінок, що забезпечені лише пічним опаленням, – це жінки віком від 50 років).

Газову чи електричну плиту мають 82% сільських жінок, при цьому 68% сільських жінок мають централізоване газопостачання, тоді як 16% (а це кожна п'ята жінка, що має плиту) – користуються балонним газом.

Холодним водопостачанням забезпечені 58% сільських жінок, каналізацією / туалетом в приміщенні – 42% жінок. При цьому і холодним водопостачанням, і каналізацією / туалетом у своєму будинку забезпечені 35% сільських жінок.

Гарячу воду у своєму будинку мають 43% сільських жінок: 36% мають газову колонку або бойлер для нагріву води, 17% – централізоване гаряче водопостачання (деякі жінки мають колонку при централізованому гарячому водопостачанні).

Ванну, душ або сауну у будинку мають 50% сільських жінок, однак лише дві третини з них мають при цьому гарячу воду (або 33% від загальної кількості сільських жінок).

Відносно краще вигодами у будинку забезпечені жінки віком до 50 років.

Таблиця 4.7.2.3

Скажіть, будь ласка, чи є у Вас вдома такі вигоди?*Вся вибірка, N=2000*

Газова чи електрична плита	82%
Централізоване газопостачання	68%
Газовий котел, бойлер для опалення приміщення	59%
Холодне водопостачання	58%
Ванна, душ або сауна	50%
Каналізація і /або туалет в приміщенні	42%
Піч, вугільне (дров'яне) опалення	38%
Газова колонка або бойлер для нагріву води	36%
Гаряче водопостачання	17%
Балонний газ	16%
Центральне опалення	11%
Нічого з названого	0%
Відмова	0%

68% сільських жінок забезпечені питною водою у власному будинку – 38% мають воду в будинку з власної криниці чи свердловини та 30% – централізоване водопостачання. Криницею чи свердловиною на вулиці користуються 28% жінок. Привозною водою користуються лише 2% сільських жінок.

Найгірше питною водою у власному будинку забезпечені жінки віком 60 років та старші. Якщо 70-75% жінок з молодших вікових груп мають воду у власному будинку, то серед жінок старшого віку таких лише 60%.

Таблиця 4.7.2.4

Який з варіантів найбільш точно описує ситуацію з питним водопостачанням у Вашому домогосподарстві?*Вся вибірка, N=2000*

Постійно своя вода в будинку з криниці чи свердловини	38%
Проточна (централізована) постійно	30%
Вода з криниці чи свердловини на вулиці	28%
Привозна вода – один раз на кілька днів чи рідше	2%
Проточна по годинах щодня	1%
Проточна по годинах один раз на кілька днів	0%
Важко сказати	1%

Жінки, що користуються криницею / свердловиною на вулиці, зазвичай долають до неї невелику відстань – в межах 30 метрів від дому є джерело води 78% таких жінок, до 50 метрів – 87% таких жінок. Лише 4% жінок без води в домі мають долати більше 50 метрів, щоб набрати питної води.

Таблиця 4.7.2.5

Як далеко Вам доводиться ходити по воду?*Респондентки, які споживають воду з криниці на вулиці або привозну воду; N=613*

До 30 метрів	78%
31-50 метрів	9%
51-100 метрів	3%
101-200 метрів	1%
201-500 метрів	1%
501 метрів – 1 км	0%
Більше 1 км	0%
Важко сказати	9%

40% сільських жінок оцінюють свої житлові умови як добрі та дуже добрі, 50% – як задовільні. Водночас, майже кожна десята жінка оцінює свої житлові умови як погані та дуже погані. Якщо добрі житлові умови частіше мають молоді жінки та жінки середнього віку, то серед тих, хто має задовільні чи погані/дуже погані житлові умови, домінують жінки віком 50 років та старше (56% та 58% відповідно).

Таблиця 4.7.2.6

Як Ви оцінюєте свої житлові умови?*Вся вибірка, N=2000*

Дуже добрі	3%
Добрі	37%
Задовільні	50%
Погані	7%
Дуже погані	2%
Важко сказати/Не знаю	1%

На думку експертів, основними проблемами житлових умов сільських жінок є водопостачання та електропостачання (на жаль, питання про останнє не були включені до опитувальника).

Відсутність налагодженого водопостачання спричиняє проблеми, пов'язані із санітарними умовами життя: *«Дуже низький рівень санітарної культури, дуже низький рівень, що спричиняє хвороби серед сільського населення. Це водоочисні, скажімо, різні споруди»* (представник органів державної влади). Відсутність туалетів у приміщеннях також є розповсюдженою проблемою, яка може спричинити погіршення здоров'я жінки та викликати хвороби сечостатевої системи.

У поселеннях, де немає водогонів, населення переважно користується криничною водою. Однак, за словами експертів, існує проблема забруднення води у криницях, а також неможливості перевірити цю воду на якість: *«У багатьох сільських громадах вода досить брудна в криницях і немає сучасних методів тестування та очистки її. Або вони дуже коштовні і громада не може собі дозволити інколи зібрати гроші для того, щоб перевірити якість питної води»* (представник органів державної влади).

Села переважно забезпечені електрикою, однак ці мережі дуже старі і у більшості випадків не розраховані на навантаження, яке необхідне сучасним помешканням. У результаті мережа не витримує навантаження і виникають перебої напруги: *«Мережі електропередач в селах дуже старі. Автомати, які контролюють це забезпечення, теж старі, вони не витримують... Вони будувалися і ставилися з розрахунку на одне споживання енергії, а сьогодні воно є зовсім іншим»* (представник НУО). Також незадовільні погодні умови спричиняють перерви у енергопостачанні: *«Проблеми з*

електрикою завжди існують через погодні умови, в першу чергу. Тому що в селах, особливо взимку, ніхто не вичищає, наприклад, дроти» (представник НУО).

4.7.3. Транспортна доступність об'єктів соціально-культурного значення: результати опитування сільських жінок та експертів

Проблем з доступом до товарів щоденного вжитку сільські жінки фактично не мають: 93% вказали, що такий магазин є у них в межах пішохідної доступності.

75% та 70% сільських жінок вказали, що мають в межах пішохідної доступності школу та дитсадок відповідно. Відповідно, 22% та 25% сільських жінок вказали, що до школи / садочка відповідно можна дістатися громадським транспортом, а 1% та 2% вказали на повну недоступність цих закладів.

Доступність поштового відділення приблизно така ж, як і шкіл та дитсадків: 73% сільських жінок вказали, що пошта є в межах пішохідної доступності, ще 24% – що до неї можна дістатися громадським транспортом.

Медичні заклади та аптеки є менш доступними: лише близько половини сільських жінок мають медичний заклад та/або аптеку в межах пішохідної доступності.

Відділення банку чи торговий центр у межах пішої доступності має невелика кількість сільських жінок – 25% та 16% відповідно. 60% та 66% сільських жінок мають скористатися громадським транспортом, щоб дістатися до відділення банку та торгового центру відповідно. Для 16% та 12% сільських жінок дістатися до торгового центру / банку проблематично.

Таблиця 4.7.3.1

Оцініть, будь ласка, транспортну доступність для Вашої сім'ї різних об'єктів соціально-культурного призначення?

Вся вибірка, N=2000

	Є в межах пішохідної доступності	Можна без проблем дістатися на громадському транспорті	Треба їхати на машині чи лишатися ночувати в іншому місті/ селі	Важко сказати	Відмова
Магазин, що торгує достатнім асортиментом товарів щоденного вжитку	93%	6%	0%	0%	1%
Середня школа	75%	22%	1%	1%	2%
Поштове відділення	73%	24%	1%	1%	1%
Дитячий садок	70%	25%	2%	1%	2%
Аптека	54%	39%	5%	1%	1%
Медичний заклад	49%	41%	7%	2%	0%
Відділення банку	25%	60%	12%	2%	2%
Торговий центр, де можна купити одяг, взуття, побутову техніку	16%	66%	16%	1%	1%

Експерти зазначають, що транспортні проблеми суттєво посилюються взимку та в дощову пору: «В принципі з транспортом є проблеми, власне, у зимовий період і період великих дощів, тобто перша половина весни і друга половина осені. В цей час розмиває дороги і може бути так, що навіть приватні маршрутки, які ідуть із районних чи обласних центрів – вони не заїжджають до всіх населених пунктів» (представник НУО). Несприятлива економічна ситуація призводить до погіршення функціонування

громадського транспорту: «Транспортне забезпечення, кількість рейсових маршрутів поменшали. Здорожчання палива спричинило зростання цін і менший потік автобусів» (представник НУО).

Родини, які мають приватний транспорт, менш страждають від цих проблем. Однак, в українському суспільстві ще дуже сильний стереотип щодо того, що автомобіль є власністю чоловіка і саме чоловік повинен ним керувати (дані опитування підтверджують цей стереотип – див. розділ 4.7.4). Тому, навіть якщо сім'я володіє автомобілем, жінка швидше за все буде пересуватися громадським транспортом: «У нашій культурі це не поширене явище, щоб жінки пересувалися на власному транспорті... фактично жінки не мають свого транспорту, як мають їх колежанки за кордоном. Інколи жінці треба оперативно вирішити якесь питання або підвезти дитину кудись у гурток, і вона має при цьому великі складнощі» (Органи державної влади, Вінниця).

Низька якість транспортного сполучення впливає на всі сфери життя сільської жінки: медичну сферу, доступ до освіти, можливості зайнятості та проведення дозвілля і т. ін.

4.7.4. Фінансове становище та власність: результати опитування сільських жінок

41% сільських жінок змушені економити на харчуванні чи мають заощаджувати для того, щоб купити необхідне взуття / одяг. Частка таких жінок зростає з віком. Якщо серед молодих жінок віком до 19 років ця частка становить лише 22%, то серед жінок віком понад 60 років – вже 58%.

Ще 41% сільських жінок можуть собі дозволити харчування та необхідний одяг / взуття. Однак для придбання дорожчих речей вони мають позичити чи заощадити кошти.

Лише 12% сільських жінок мають дохід, який дозволяє придбати такі товари, як гарний костюм, мобільний телефон, пилосос без заощадження або позичання коштів. 2% без заощадження або позичання коштів можуть придбати такі дорогі товари, як пральна машина та холодильник.

Таблиця 4.7.4.1

Яке з тверджень найбільш точно відповідає фінансовому стану Вашої сім'ї?

Вся вибірка, N=2000

Змушені економити на харчуванні	13%
Вистачає на харчування. На придбання одягу, взуття треба заощадити чи позичити	28%
Вистачає на харчування і необхідний одяг, взуття. На придбання таких товарів, як гарний костюм, мобільний телефон, пилосос, треба заощадити чи позичити	41%
Вистачає на харчування, одяг, взуття, інші речі. Але на придбання дорогих товарів (як-от: пральна машина, холодильник) треба заощадити чи позичити	12%
Вистачає на харчування, одяг, взуття, дорогі товари. На придбання таких коштовних речей, як машина, квартира, треба заощадити чи позичити	2%
Будь-які речі можу придбати за потреби в будь-який час	0%
Важко сказати	5%

Життєвий рівень сільських жінок загалом є низьким і накладає на них відчутні обмеження. 52% сільських жінок не можуть робити заощадження на «чорний день», 45% – поїхати за межі свого регіону (до родичів, друзів або на відпочинок), 33% – отримати гарну освіту (для себе чи для дітей/ онуків), 29% – отримати необхідну медичну допомогу у випадку хвороби, яка вимагає оперативного втручання або тривалого лікування

Таблиця 4.7.4.2

Враховавши теперішній матеріальний стан Вашого домогосподарства, оцініть, чи можете Ви нині ...?

Вся вибірка, N=2000

	Можете без особливих зусиль	Можете, але насилу	Хотіла би, але не можете собі дозволити	Не зацікавлена/ ситуація мене не стосується	Важко сказати	Відмова
Отримати необхідну медичну допомогу у випадку хвороби, яка НЕ вимагає оперативного втручання або тривалого лікування	41%	36%	14%	5%	3%	0%
Виконувати роботу, що відповідає досвіду, знанням і кваліфікації	24%	16%	22%	27%	9%	2%
Поїхати за межі свого регіону (до родичів, друзів або на відпочинок)	12%	29%	45%	10%	4%	1%
Отримати необхідну медичну допомогу у випадку хвороби, яка вимагає оперативного втручання або тривалого лікування	11%	40%	29%	11%	8%	1%
Відкласти дещо «на чорний день»	6%	32%	52%	3%	5%	2%
Отримати гарну освіту (для себе чи для дітей/онуків)	6%	25%	33%	29%	7%	2%

Сімейним бюджетом в основному розпоряджаються жінки, навіть у тому разі, коли вони проживають з чоловіком.

Зокрема, в цілому по вибірці жінки беруть участь у використанні бюджету та прийнятті рішення щодо великих покупок у 73% випадків, причому у 52% випадків вони розпоряджаються бюджетом самостійно, а у 20% – спільно з чоловіками / партнерами. Без залучення жінок чоловіки респонденток приймають рішення у 15% випадків: повністю самостійно – у 11% випадків, із залученням інших членів родини (не респонденток) – у 4% випадків.

Жінки, що проживають з чоловіком / партнером, беруть участь у рішеннях стосовно використання сімейного бюджету приблизно в такій же кількості випадків, як в цілому по вибірці (75%), причому у 37% вони приймають рішення самостійно, у 35% випадків – спільно з чоловіком, у 3% – спільно з іншими членами родини. Чоловіки / партнери одноосібно приймають рішення щодо використання сімейного бюджету набагато рідше – у 17% випадків.

Таблиця 4.7.4.3

Хто розпоряджається сімейним бюджетом та приймає рішення щодо великих покупок?

Вся вибірка, N=2000

Респондентки, що проживають з чоловіком або партнером; N=1272;

Респондентки, що не проживають з чоловіком або партнером; N=728

	Проживають з чоловіком/ партнером	Не проживають з чоловіком/ партнером	Вся вибірка
Я	75%	72%	73%
Чоловік / партнер	54%	*	35%
Мати	2%	19%	8%
Батько	2%	14%	6%
Разом	6%	0%	4%
Інші родичі жіночої статі	1%	6%	3%
Інші родичі чоловічої статі	1%	5%	3%
Важко сказати	0%	1%	1%
Інше	0%	0%	0%

Сільські жінки здебільшого заробляють половину або менше половини сімейного бюджету (60% жінок). Причому частка заробітку жінки у сімейному бюджеті менша у випадку, коли жінка проживає з чоловіком / партнером (72% жінок приносять 50% і менше сімейного доходу). Лише 12% жінок, що проживають з чоловіком / партнером, приносять понад половину сімейного доходу, тоді як серед жінок, які проживають без чоловіка, ця частка становить 49%.

Таблиця 4.7.4.4

Яку частку сімейного бюджету становить Ваш дохід?

Вся вибірка, N=2000

Респондентки, що проживають з чоловіком або партнером; N=1272;

Респондентки, що не проживають з чоловіком або партнером; N=728

	Проживають з чоловіком/ партнером	Не проживають з чоловіком/ партнером	Вся вибірка
До 30%	34%	29%	32%
31%-50%	38%	10%	28%
Більше 50%	12%	49%	25%
Важко сказати	15%	12%	14%

Лише 21% сільських жінок мають рахунок у банку, відкритий на їхнє ім'я, ім'я чоловіка чи іншого родича (або кілька рахунків, відкритих на різних осіб). Решта жінок рахунку не мають, мотивуючи це тим, що не мають у цьому потреби (57%) чи не довіряють банківським установам (22%).

Жінки, що проживають з чоловіками / партнерами, частіше мають рахунок у банку, відкритий на їхнє ім'я (20%), аніж жінки, що проживають без чоловіка (16%).

Таблиця 4.7.4.5

Чи є у Вас рахунок у банку?

Вся вибірка, N=2000

Респондентки, що проживають з чоловіком або партнером; N=1272;

Респондентки, що не проживають з чоловіком або партнером; N=728

	Проживають з чоловіком/ партнером	Не проживають з чоловіком/ партнером	Вся вибірка
Ні, не маю в ньому потреби	55%	60%	57%
Ні, не довіряю банківським установам	22%	23%	22%
Так, відкритий на моє ім'я	20%	16%	19%
Так, відкритий на ім'я чоловіка	5%	0%	3%
Так, відкритий на ім'я іншого родича	1%	3%	1%
Важко сказати	1%	1%	1%

79% сільських жінок чи членів їхніх сімей не користувалися кредитом впродовж останніх двох років, тоді як користувалися – лише 17% (деякі жінки користувались кількома кредитами). Частка тих, хто користувався кредитами, вища серед жінок, що проживають з чоловіком – 20%, тоді як серед жінок, що проживають без чоловіка, ця частка становить 11%.

Кредити здебільшого оформлюють на ім'я жінок (11% сільських жінок мають кредит на їх ім'я), рідше – на ім'я чоловіка (5%) чи інших родичів (2%).

Те, чому жінки не користувалися кредитом, вони в основному пояснюють низькою довірою до кредитних установ. Висока кредитна ставка та вимога застави для отримання кредиту відлякують 13% та 12% жінок, відповідно. 4% сільських жінок хотіли отримати кредит, але їм було відмовлено у ньому.

Таблиця 4.7.4.6

Чи користувалися Ви кредитом впродовж останніх двох років?

Вся вибірка, N=2000

Респондентки, що проживають з чоловіком або партнером; N=1272;

Респондентки, що не проживають з чоловіком або партнером; N=728

	Проживають з чоловіком/ партнером	Не проживають з чоловіком/ партнером	Вся вибірка
Ні, не довіряю кредитним системам	45%	48%	46%
Ні, надто висока кредитна ставка	14%	12%	13%
Ні, кредити даються тільки під заставу майна	11%	13%	12%
Так, він був оформлений на моє ім'я	12%	9%	11%
Ні, немає потреби	5%	8%	6%
Так, він був оформлений на ім'я чоловіка	7%	0%	5%
Ні, спробувала отримати, але відмовили в кредиті	4%	4%	4%
Так, він був оформлений на ім'я іншого родича	2%	3%	2%
Інше	0%	1%	1%
Важко сказати	2%	4%	3%

Мобільний телефон є у домогосподарстві 84% сільських жінок, а стаціонарний телефон – у 24% домогосподарств. Загалом же засобами телефонного зв'язку забезпечені 88% домогосподарств (деякі домогосподарства забезпечені і мобільним, і стаціонарним зв'язком).

Комп'ютер, ноутбук чи планшет є у кожному другому домогосподарстві. Частіше мають комп'ютерну техніку у своєму домогосподарстві жінки віком до 50 років.

Легковий автомобіль є у 28% домогосподарств, мотоцикл чи мопед – у 8% домогосподарств, сільськогосподарська техніка чи вантажівка – у 6% сільських домогосподарств.

Нічого з названого не мають 10% сільських жінок. Це в основному жінки віком 50 років та старші. Сільські жінки віком 60 років та старше відчутно гірше забезпечені усіма предметами, ніж молодші жінки, за винятком стаціонарних телефонів.

Таблиця 4.7.4.7

Чи є у Вашому домогосподарстві предмети в робочому стані із запропонованого переліку?*Вся вибірка, N=2000*

Мобільний телефон	84%
Комп'ютер/ноутбук/планшет	50%
Легковий автомобіль	28%
Стаціонарний телефон	24%
Мотоцикл, мопед	8%
Сільськогосподарська техніка, вантажний автомобіль	6%
Відмова	1%
Важко сказати	0%
Нічого з названого	10%

Право власності на невеликі об'єкти, такі як мобільний телефон та комп'ютер, здебільшого належить жінкам (або ж ці об'єкти є спільною власністю жінки та інших членів родини). Водночас, право власності на транспортні засоби частіше належить чоловікам / партнерам, якщо жінка проживає з чоловіком, або батькам жінок / іншим родичам чоловічої статі, якщо жінка проживає без чоловіка.

Таблиця 4.7.4.8

Кому належить право власності на ці об'єкти?

		Проживають з чоловіком/ партнером	Не проживають з чоловіком/ партнером	Вся вибірка
Комп'ютер/ ноутбук/ планшет	Ви	63%	66%	64%
	Ваш чоловік / партнер	37%	*	27%
	Інші родичі жіночої статі	16%	16%	16%
	Інші родичі чоловічої статі	15%	18%	16%
	Мати	1%	10%	4%
	Важко сказати	3%	4%	3%
	Батько	0%	9%	3%
	Вибірка	706	302	1008
Мобільний телефон	Ви	93%	92%	93%
	Ваш чоловік / партнер	49%	*	36%
	Інші родичі жіночої статі	13%	13%	13%
	Інші родичі чоловічої статі	12%	12%	12%
	Мати	5%	17%	9%
	Батько	4%	14%	7%
	Важко сказати	2%	3%	2%
	Вибірка	1133	538	1671
Мотоцикл, мопед	Ваш чоловік / партнер	69%	*	58%
	Інші родичі чоловічої статі	16%	33%	19%
	Ви	15%	37%	19%
	Батько	2%	30%	7%
	Мати	3%	5%	3%
	Важко сказати	2%	3%	2%
	Інші родичі жіночої статі	1%	3%	1%
	Вибірка	134	30*	164
Легковий автомобіль	Ваш чоловік / партнер	83%	*	65%
	Батько	5%	50%	16%
	Інші родичі чоловічої статі	9%	30%	14%
	Ви	9%	11%	9%
	Інші родичі жіночої статі	1%	5%	2%
	Важко сказати	1%	2%	1%
	Мати	0%	2%	1%
	Вибірка	432	137	569
Сільськогосподарська техніка, вантажний автомобіль	Ваш чоловік / партнер	87%	*	77%
	Батько	6%	50%	12%
	Інші родичі чоловічої статі	8%	24%	10%
	Ви	10%	9%	10%
	Мати	1%	10%	2%
	Інші родичі жіночої статі	2%	0%	2%
	Важко сказати	0%	0%	0%
	Вибірка	108	18*	127

*Недостатньо респонденток для надійного аналізу

65% сільських жінок, що мають у домогосподарстві комп'ютер/ ноутбук/ планшет, вказують, що мають доступ до фіксованого Інтернету вдома (вони становлять 33% від всієї вибірки жінок). Ця частка приблизно однакова для жінок з різних вікових груп, і лише серед жінок віком 60 років та старше є відчутно нижчою (57%).

Таблиця 4.7.4.9

Чи є у Вас вдома доступ до фіксованого/дротового Інтернету в комп'ютері чи ноутбуці/ планшеті?

Респондентки, у яких у домогосподарстві є комп'ютер/ ноутбук/ планшет; N=1008

Так	65%
Ні	32%
Не знаю	3%

4.7.5. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів

Експерти вважають, що основним шляхом вирішення побутових проблем та покращення умов життя сільського населеного пункту є воля самої громади та її бажання щось змінити. Якщо громада збирається та вирішує, які проблеми облаштування її поселення є найбільш пріоритетними, то вона може звертатися до держави чи міжнародних проектів за отриманням мікро-грантів на фінансування своїх потреб: *«В першу чергу, це громада сама для себе повинна визначити, чи їй це потрібно. І якщо потрібно, знаходити підтримку на державному рівні. Тобто такі проекти з інвестуванням в соціальну інфраструктуру зазвичай виконуються органами державної влади. Тобто тут, в першу чергу, рівень державної політики. І вже держава на своєму рівні може використовувати кошти міжнародних організацій під знижені відсотки саме для таких реалізацій соціальних інфраструктурних проектів. Але, знову ж таки, це повинно бути бажанням громади»* (представник НУО).

4.8 Права обізнаність та дискримінація

4.8.1. Результати опитування сільських жінок та експертів

Найкраще сільські жінки обізнані з правом на безкоштовне медичне обслуговування (86% усіх жінок). Приблизно три чверті сільських жінок знають про право на допомогу з безробіття, на оплачувані відпустки та лікарняні, на безкоштовну освіту, на рівні права з чоловіками, на захист від насильства з боку чоловіка. Найменше жінки знають про право на організацію сільськогосподарських кооперативів (лише 57% жінок).

21% сільських жінок не знають про жодне з прав, що стосується їхнього захисту від побутового насильства, зокрема про те, що чоловіки не мають права знущатися з жінок та дітей, примушувати жінку до сексуальних стосунків, і що жінка має право на захист у разі насильства з боку чоловіка.

Таблиця 4.8.1.1

Чи відомі Вам такі права?

Вся вибірка, N=2000

Право на безкоштовне медичне обслуговування	86%
Право на допомогу з безробіття	77%
Право на оплачувані відпустки та лікарняні при працевлаштуванні	75%
Право на безкоштовну освіту (при вступі на бюджетні відділення навчальних закладів)	75%
Право жінок на рівні права та обов'язки з чоловіками	75%

Те, що жінка у випадку знуцання або насильства з боку чоловіка та інших родичів має право звернутися до міліції	73%
Те, що чоловіки не мають права знуцатися (ані фізично, ані психологічно) з жінок та дітей	72%
Те, що чоловік не має права примушувати жінку до сексуальних стосунків, незалежно від того, чи перебувають вони в шлюбі	69%
Право балотуватися до органів місцевої влади	69%
Право на грошову компенсацію при звільненні	67%
Право на організацію сільськогосподарських кооперативів	57%
Не знаю жодного із зазначених прав	7%
Важко сказати	1%
Інше	1%

Найгірше, на думку сільських жінок, реалізуються права на безкоштовну освіту та право балотуватися до органів місцевої влади – позбавленими цих прав почуваються 44% та 17% жінок відповідно. 3% жінок вважають, що вони не мають рівних прав з чоловіками, і 3% – що вони позбавлені хоча б одного з перерахованих прав на захист від насильства в сім'ї (серед жертв насильства в сім'ї таких 15% – детальніше про них див. розділ 4.9.1).

Таблиця 4.8.1.2

А яких з цих прав, Ви, на Вашу думку, позбавлені, тому що не знаєте як або не маєте можливості домогтися їх реалізації?

Вся вибірка, N=2000

Право на безкоштовну освіту (при вступі на бюджетні відділення навчальних закладів)	44%
Право балотуватися до органів місцевої влади	17%
Право на допомогу з безробіття	11%
Право на оплачувані відпустки та лікарняні при працевлаштуванні	10%
Право на грошову компенсацію при звільненні	10%
Право на безкоштовне медичне обслуговування	9%
Право на організацію сільськогосподарських кооперативів	8%
Право жінок на рівні права та обов'язки з чоловіками	3%
Те, що чоловіки не мають права знуцатися (ані фізично, ані психологічно) з жінок та дітей	2%
Те, що чоловік не має права примушувати жінку до сексуальних стосунків, незалежно від того, чи перебувають вони в шлюбі	1%
Те, що жінка у випадку знуцання або насильства з боку чоловіка та інших родичів має право звернутися до міліції	1%
Інше	3%
Важко сказати	27%
Не позбавлена прав	2%

Загалом 83% сільських жінок не зверталися до жодних органів з метою захисту своїх прав, оскільки не було на те потреби. Серед тих, у кого така потреба була, 23% зазначили, що не знали, як звернутися або не мали можливості звернутися за захистом своїх прав.

Загалом серед усіх сільських жінок до органів місцевого самоврядування зверталися 11% сільських жінок, до правоохоронних органів – 7%, до суду – 3%. У більшості випадків таке звернення мало успіх.

Таблиця 4.8.1.3

Чи зверталися Ви або Ваші представники за захистом своїх прав до таких організацій / установ?

Вся вибірка, N=2000

	До правоохоронних органів	До органів місцевого самоврядування	До суду	До офісу Уповноваженого з прав людини
Ні, не було потреби звертатися	92%	87%	94%	97%
Так, мою проблему було вирішено	4%	6%	2%	0%
Ні, не знала як звернутися або не було можливості звернутися	2%	3%	2%	2%
Так, і мою проблему не було вирішено з вини працівників цих органів	2%	2%	1%	0%
Так, і мою проблему не було вирішено, але не з вини працівників цих органів	1%	3%	0%	0%

Експерти зазначали, що питання правової освіченості сільських жінок це значною мірою питання їхнього особистого бажання та потреби отримати таку інформацію. Якщо жінка має потребу дізнатися про те, які вона має права, яким шляхами вона може вирішити певні проблеми, то, при бажанні, вона цю інформацію знайде. Особливо це стосується ведення бізнесу, користування послугами сфери соціального страхування: *«Люди зараз грамотні, вони зараз читають, знають закони, дивляться телевизор, користуються Інтернетом навіть в сільській місцевості. Не скажеш, що люди зараз такі, знаєте, вилізли з печери і геть нічого не знають. Ні, люди знають. Хто цікавиться, той знає»* (представник органів державної влади). Але така обізнаність переважно стосується тих питань, щодо яких жінки знають, що їх можливо вирішити певним чином. У деяких ситуаціях, наприклад, у випадках насильства у родині, порушення прав на роботі, сільські жінки іноді не усвідомлюють, що їхні права порушуються і вони можуть вимагати захисту у межах закону. *«Є такий вислів: «неосознанная некомпетентность», коли вона ще не знає, що вона чогось не знає. Коли вона зіткнулась з якоюсь проблемою, тільки тоді в неї виникає ця потреба і не завжди вони знають, куди їм звернутися»* (представник органів державної влади).

Крім проблеми незнання своїх прав, для сільських жінок існує проблема рівня довіри до організацій, які повинні ці права захищати. Розвинена система корупції, традиційність уявлень про всемогутність деяких чиновників призводить до того, що сільські жінки не завжди звертаються по захист своїх прав, оскільки вважають, що все одно нічого вирішено не буде: *«Є велика недовіра до того, що ці права можна захистити навіть тоді, коли про них знають. Не вірять ні міліції, ні судам, ні державним установам»* (представник НУО).

Сільські жінки мають менше можливостей отримати інформацію про правові норми через те, що більшість організацій та установ, в яких цю інформацію можна отримати, розташовані в містах: *«Уявіть, жінка з сільської місцевості, у якої дитина до трьох років, вирвалася в обласний центр і захотіла вирішити якісь питання: запитати про свою матір, про пенсійне забезпечення, чи пішла в управління соцзахисту якісь свої питання вирішити, чи має вона право на субсидію чи на що, і потім ще кудись»*.

Вона мусить обійти п'ять-шість служб, плюс треба потрапити ще – десь вона не буде першою, а десь муситиме почекати. Тобто вона може витратити багато часу і за день питання не вирішити» (представник органів державної влади). Виходом з цієї ситуації є мобільні офіси, які працюють (або працювали) у деяких областях. Діяльністю таких мобільних офісів можливо охопити ті поселення, які розташовані далеко від районних чи обласних центрів. Мешканці поселень можуть отримати консультації з питань, що їх цікавлять, у різних спеціалістів: *«Уже протягом двох останніх років були створені по області мобільні соціальні офіси з метою виїзду соціальних служб усіх напрямків – центрів зайнятості, соціального захисту, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді, територіальних центрів соціального обслуговування одиноких непрацездатних громадян, надання соціальних послуг. Ці мобільні офіси виїжджали в сільську місцевість»* (представник органів державної влади).

4.8.2. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів

Підвищення правової культури сільських жінок повинно проходити паралельно з правовим вихованням всього населення. Всі групи населення повинні знати, які в них є права, хто та як повинен захищати ці права, в які організації можна звертатися за захистом та роз'ясненням прав.

Зокрема, у сільських місцевостях потрібно розвивати/відновлювати функціонування мобільних офісів, до яких сільські мешканці можуть звертатися за консультаціями.

4.9 Насильство в сім'ї

4.9.1. Статистичні дані

За результатами медико-демографічного обстеження домогосподарств, проведеного Українським центром соціальних реформ спільно із Інститутом демографії та Державним комітетом статистики за підтримки USAID у 2007 році, 15% сільських жінок у віці 15-49 років, які мають досвід шлюбу, зазнавали фізичного насильства з боку свого теперішнього або останнього чоловіка або партнера (проти 12% міських жінок – різниця є статистично значущою), 22% зазнавали психологічного насильства і 3% сексуального (за двома останніми типами насильства різниця з показниками міських жінок є статистично незначущою). Загалом 25% сільських жінок у віці 15-49 років, які мають досвід шлюбу, зазнавали, принаймні, однієї з вищенаведених форм насильства з боку теперішнього або останнього чоловіка (різниця з показником міських жінок є статистично незначущою)⁶⁶.

Статистика підтверджує, що практично всі заклади, в яких жертва насильства в сім'ї може отримати притулок, розташовані у містах. За даними Департаменту сімейної, гендерної політики та протидії торгівлі людьми Міністерства соціальної політики України, станом на 01.10.2014 р., організації, в яких жертви насильства в сім'ї можуть отримати притулок, працюють у 20 областях, зокрема:

Центри соціально-психологічної допомоги працюють у 20 областях України (Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях та у м.Києві). Всі заклади державної форми власності та працюють у містах, за винятком Івано-Франківської області (селище Верховина) та Луганської області (сmt. Слов'яно-Сербськ);

Кризові центри для осіб, які постраждали від насильства в сім'ї – 2 заклади, які працюють у містах в Запорізькій (громадська організація) та Хмельницькій (державний заклад) областях;

Центри реабілітації жертв насильства в сім'ї – 3 благодійні організації працюють у Житомирській області: одна – у м.Житомир та дві – у селищах міського типу (сmt. Брусилів та сmt. Ружин);

Притулки для жінок, які постраждали від насильства в сім'ї – 2 державні заклади працюють у м.Києві. Жодного закладу, в якому жертви насильства у сім'ї можуть отримати притулок, немає у Вінницькій, Полтавській, Харківській та Херсонській областях⁶⁷. Водночас в кожному районному центрі (й навіть у деяких селах) є центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, до функцій якого належить попередження насильства у сім'ї.

4.9.2. Результати опитування сільських жінок та експертів

5% сільських жінок зізналися у досвіді насильства в сім'ї за останні 12 місяців, ще 3% відмовилися відповідати, що теж непрямим чином може, ймовірно, свідчити про відповідний досвід⁶⁸. Найбільш поширена форма насильства в сім'ї – регулярне приниження.

⁶⁶ Медико-демографічне обстеження: вимірювання. Київ, 2007.

⁶⁷ Дані надані у відповідь на офіційний запит до Міністерства соціальної політики України 15.12.2014.

⁶⁸ Слід зазначити, що оскільки визначення поширеності насильства в сім'ї не було основним завданням даного опитування, воно не включало додаткових методів виявлення жертв насильства, оскільки потрібен спеціальний тренінг для інтерв'юєрів, забезпечення відсутності сторонніх осіб при проведенні інтерв'ю або самозаповнення питань про насильство та вкидування анкети без зазначення контактів респондентки в скриньку тощо. При застосуванні даних методів частка жінок, що зізнаються в досвіді насильства в сім'ї, може бути суттєво вищою.

Таблиця 4.9.2.1

**За останні 12 місяців чи потерпали Ви від таких дій або спроб дій з боку членів
Вашої родини, включаючи колишнього чоловіка або партнера (якщо такі є)?**

Вся вибірка, N=2000

Регулярне приниження Вас (принизлива критика, обзивання, докази нікчемності, тощо)	3%
Постійний контроль поведінки, примушування надавати звіт про те, що робили протягом дня, з ким спілкувалися в тому числі через ревності, примушування звітувати за кожну витрачену копійку	1%
Застосування проти Вас фізичної сили/зброї/отруйних речовин з нанесенням незначної шкоди здоров'ю, що не призвело до втрати працездатності або необхідності лікування (ляпас, стусан, тягання за волосся тощо)	1%
Погрози, залякування, шантажування, переслідування	1%
Обмеження спілкування або перешкоджання йому, заборона виходити з дому, ізоляція, ігнорування	1%
Присвоєння Вашого доходу, майна проти Вашої волі в тому числі шляхом обману	0%
Заборона або обмеження можливостей працювати, вчитися або робити кар'єру	0%
Навмисне знищення та пошкодження майна, заборона користуватися майном, як особистим так і спільним	0%
Примушування (із застосуванням фізичної сили, обману залякування або скориставшись станом людини, яка не може відповідати за свої дії) до статевого акту чи певного виду сексуальних стосунків проти Вашої волі	0%
Примушування позбавитися небажаної дитини	0%
Застосування проти Вас фізичної сили/зброї/отруйних речовин з нанесенням шкоди здоров'ю, коли людина не ходила на роботу та/або лікувалася	0%
Позбавлення можливості задовольнити базові потреби (у їжі, одязі, ліках, медичному догляді тощо)	0%
Не траплялося нічого з переліченого за останній рік	92%
Відмова відповідати	3%

Чверть жінок, що зазнавали побутового насильства, не вживали жодних заходів з метою його припинення. Кожна третя жінка намагалася захиститися, зупинити агресора, кожна четверта – зверталася по допомогу до родичів, кожна п'ята – йшла з дому чи зверталася до міліції. По допомогу до інших осіб / організацій загалом зверталися 44% тих, хто зазнав насильства, причому по таку допомогу частіше зверталися ті, хто зазнав насильства у грубій формі (застосування фізичної сили, присвоєння доходу / майна), аніж ті, хто зазнавав психологічних утисків (приниження, контроль поведінки, перешкоджання спілкуванню тощо).

Таблиця 4.9.2.2

Що Ви робили у цьому випадку/ цих випадках?

Респондентки, які потерпали за останні 12 місяців від дій або спроб дій з боку членів родини, включаючи колишнього чоловіка або партнера; N=89

Намагалися захиститися/зупинити, переконати агресора	33%
Зверталися по допомогу до інших родичів	24%
Йшли з дому	20%
Зверталися по допомогу до дільничного інспектора міліції	18%
Зверталися по допомогу до сусідів, друзів, знайомих	10%
Зверталися по допомогу до громадських організацій, що ведуть боротьбу з насильством у сім'ї	2%
Зверталися по допомогу до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	2%
Зверталися по допомогу до медичних закладів	2%
Зверталися по допомогу на телефон гарячої лінії	1%
Зверталися по допомогу до психолога	1%
Вживали інших заходів	2%
Не вживали ніяких заходів	25%

При зверненні по допомогу до інших осіб / установ / організацій приблизно однакова кількість жінок, що зазнавали насильства, отримали належну допомогу і не змогли її отримати (40% та 36% відповідно).

Таблиця 4.9.2.3

Чи отримали Ви належну допомогу?

Випадки звернень по допомогу до інших осіб / установ / організацій; N=58

Так	40%
Ні	36%
Ще невідомо	24%

Жінки, що не зверталися по допомогу, розраховують на те, що можуть впоратися з проблемою самостійно (55%). Водночас, 40% таких жінок відчувають зневіру в тому, що їм хтось може допомогти або не знають, до кого звернутися, тобто є беззахисними у ситуаціях насильства в сім'ї.

Таблиця 4.9.2.4

Чому Ви не зверталися ні до кого по допомогу?

Респондентки, які потерпали за останні 12 місяців від дій або спроб дій з боку членів родини включаючи колишнього чоловіка або партнера, але не звернулися по допомогу; N=49

Вважаю, що сама можу впоратися з ситуацією	55%
Не вірю, що хтось може допомогти	31%
Не знаю, до кого можна звернутися/нема куди звернутися	7%
Інше	0%
Важко сказати	13%

Жінки потерпають здебільшого від своїх чоловіків / партнерів (75% жінок, що зазнали насильства). Значно рідше вони потерпають від насильства з боку своїх батьків (9% зазнавали дій від одного чи обох з батьків) чи дітей / онуків (5%).

Таблиця 4.9.2.5

Хто скоював ці дії проти Вас?

Респондентки, які потерпали за останні 12 місяців від дій або спроб дій з боку членів родини включаючи колишнього чоловіка або партнера; N=89

Чоловік/партнер (теперішній або колишній)	75%
Батько	6%
Мати	5%
Син/онук	4%
Інша родичка жіночої статі	3%
Інший родич чоловічої статі	2%
Дочка/онучка	1%
Відмова	12%

Кожна п'ята жінка, яка зазнала насильства в сім'ї упродовж останніх 12 місяців, вже не проживає зі своїми кривдниками. Водночас, 71% – проживають і не можуть роз'їхатися. Ще 5% – планують роз'їхатися в майбутньому.

Таблиця 4.9.2.6

Ви зараз живете в одному помешканні з людиною/кимось із людей, що кривдили вас?

Респондентки, які потерпали за останні 12 місяців від дій або спроб дій з боку членів родини включаючи колишнього чоловіка або партнера; N=89

Так, і не планую/не можу роз'їхатися	71%
Ні	19%
Так, але планую роз'їхатися	5%
Важко сказати	5%

Експерти зазначають, що небажання сільських жінок звертатися по допомогу у випадку насильства в сім'ї часто пояснюється традиційними уявленнями про те, що не можна виносити свої проблеми на люди, страх бути засудженою сусідами: «Всі знають, що в селі насильство є, але ніхто про це не говорить. Тому боротися з тими явищами, які не визнаються часом і самими жінками, або інші не вважають за потрібне якимось чином на це реагувати – це є складно. Говорити про те, що тебе б'ють – це сором. Ну і цей стереотип – він залишився» (представник НУО).

Однією з головних причин вчинення насильства щодо жінки у сільських сім'ях є пияцтво чоловіків, до якого призводять відсутність роботи, несприятливі економічні умови проживання: «Від того, що люди незайняті в сільській місцевості, від того, що їм нікуди подітися – від цього йде суцільне пияцтво. Ну а пияцтво – ви ж знаєте, це не є добре ні для кого – ні для жінки, ні для дитини, ні для самого того чоловіка» (представники органів державної влади). Чоловіки, хворі на алкоголізм, що проживають у сільській місцевості рідше за міських чоловіків погоджуються на лікування через неможливість відриву від домашнього господарства, а також через те що алкоголізм у сільській місцевості недостатньо засуджується: «Особа, яка вчинила насильство в сільській місцевості і має алкогольну залежність, набагато рідше погоджується на лікування, тому що постійно зайнята по домашньому господарству і не відчуває належного осуду від навколишнього середовища» (представник органів державної влади).

Жінка часто не може уникнути насильства через свою економічну залежність від чоловіка-насильника. У сільській місцевості жінки, які ведуть домашнє господарство та виховують дітей, часто є економічно залежними від чоловіка (через вищий зарібок чоловіка, наявність житла у спільній

власності або у власності чоловіка), тому вони не можуть собі дозволити перервати шлюб чи піти від чоловіка. Жінка не сприймається як окрема самостійна особистість, вона повністю залежить від чоловіка: *«Економічний показник є ... причиною, через яку подружжя не розриває шлюбу, веде спільне сільське (натуральне) господарство, тому, що це єдине джерело для доходу сім'ї»* (представник органів державної влади).

До специфічних форм насильства слід віднести традицію, яка залишилася у деяких регіонах щодо бажання чоловіка мати сина. Через це чоловіки змушують жінок народжувати дітей, незважаючи на фізичне та психологічне здоров'я жінки та її бажання: *«У високогірних районах специфіка є така, що обов'язково має бути син. І скільки би там дітей не було, скільки би дівчат не було, доки чоловік не задовольнить своє еґо в народженні сина, дуже часто буває, що він змушує дружину родити навіть при тому, що фізично вона це не завжди може зробити. Це такий приклад дискримінації, що ти жінка, ти змушена народити мені сина»* (представник НУО).

Надзвичайно погіршує ситуацію у сфері насильства рівень обізнаності населення щодо насильства, його видів та меж. Дуже часто не тільки жертва, але й сам насильник не розуміють, що вчиняється насильство: *«Проблема є в тому, що ні жертва, ні та людина, яка здійснює насильство, до кінця не орієнтується, де межа насильства»* (представник НУО). Також, якщо фізичне насильство (побиття) визнається таким, то, наприклад, психологічне насильство, таке як образи, взагалі не розглядається як насильство, особливо серед сільських жінок: *«Основне насильство це фізичне, а психологічне взагалі сільські жінки не вважають, що то насильство»* (НУО, Луцьк). *«...Люди, які проживають в сільській місцевості, набагато більше зазнають психологічного насильства в сім'ї і не звертаються до правоохоронних органів, оскільки вони не можуть його інкримінувати»* (представник органів державної влади). Експерти зазначають, що в сільській місцевості психологічне насильство у сім'ї є більш поширеним, ніж в містах.

У разі вчинення насильства жінка в першу чергу може звернутися до міліції. Але не в кожному сільському поселенні є посада дільничного міліціонера – ділянка об'єднує кілька сіл. Відповідно, жінка, по-перше, не має можливості одразу звернутися по допомогу, а по-друге, міліціонер не може відразу реагувати на це звернення: *«Якщо в родині відбувається насильство, то в першу чергу вона викликає міліцію. Тут є проблеми, тому що не в кожному населеному пункті є такі посади. Дільничний обслуговує по 5-6 населених пунктів. Щоб його дочекатися мине 3-4 дні. І жінка не захоче фіксувати факт насильства»* (представник НУО).

Ситуація зі зверненнями з приводу насильства серед сільських жінок та серед міських жінок відрізняється, насамперед, через те, що жінки, які живуть у містах, переважно знають, куди потрібно звертатися у таких випадках, знають про кризові центри.

Експерти вказують на недостатню кількість кризових центрів для жінок, які зазнали насильства. Якщо такі центри в області існують, то не всі жінки мають можливість до них звернутися через віддаленість від місця проживання. У деяких діючих кризових центрах є вікові обмеження для жінок, які можуть звернутися по допомогу. Тобто якщо жінка є старшою за визначений вік, вона не має можливості туди звернутися: *«В нас один в області в Луцьку обласний психосоціальний центр допомоги. Туди можуть звертатися люди, які в кризовій ситуації, тільки до 35 років (бо воно відноситься до Міністерства молоді і спорту). А це не завжди 35 років, і по районах таких центрів зовсім нема»* (представник НУО).

Крім того, для жінки часто неприпустимим є поїхати по допомогу до іншого населеного пункту через необхідність доглядати за господарством: *«Якби хоч три таких центри було на область – в західній частині, в північній частині області ідесь посередині – то, можливо, жінки б і користалися послугами таких центрів. Але ця зав'язаність на домашньому господарстві... За весь час роботи з жінками, що постраждали від насильства, одна тільки жінка з сільської місцевості звернулася по допомогу, кинула своє господарство. ...Інші вибирають пооб'ї господарство»* (представник органів місцевого самоврядування).

Експерти, крім іншого, визначають проблему покарання насильників. Покарання, яке закріплене законодавством, не сприяє тому, щоб у майбутньому насильство не чинилося: *«Перше побиття і заява, то це 170 гривень з кишені має заплатити чоловік за порушення її права»* (представник НУО).

У сфері протидії насильству, за словами експертів, вже багато років проводяться різні проекти, що мають позитивні результати. Однак основна проблема цих проектів полягає в тому, що вони обмежені у часі. В межах цих проектів проводиться навчання спеціалістів з питань протидії насильству, реабілітації жертв насильства. Однак навчання проходить для представників різних установ, які з часом звільняються чи переходять на іншу посаду. Натомість, у правоохоронних органах та соціальних службах потрібно заснувати постійну посаду людини, яка б постійно займалася цим питанням: «... створення посад для спеціалістів, які будуть займатися питаннями протидії насильству та реабілітації жертв насильства. З проблемою домашнього насильства мають працювати спеціально навчені люди, які б займалися цією проблемою професійно, а не просто, знаєте, як дилетанти» (представник органів державної влади).

4.9.3. Шляхи покращення становища сільських жінок за результатами опитування експертів

Шляхами подолання насильства у сім'ї, на думку експертів, є:

- Інформування жінок про законодавство у сфері протидії насильству, їхні права: *«Засобом протидії на сьогоднішній день є законодавство, є закон з протидії насильства в сім'ї, він є виписаний. Вже другий раз він був коректований. І жінки просто не знають своїх прав. І вони не заявляють в міліцію»* (представник НУО).
- Посилення відповідальності за вчинення насильства у сім'ї: *«Держава має щось робити. Щоб посилити відповідальність за вчинення насильницьких дій»* (представник НУО).
- Проведення інформаційної кампанії серед населення з метою поширення знання з питань насильства та формування у суспільстві негативного ставлення до цього явища. Ця кампанія повинна охоплювати як доросле населення, так і дітей: *«Щоб кожна дитина, людина, знала, що побиття і насильство, воно неприпустиме. І от таке формування атмосфери нетерпимості до насильства»* (представник НУО).
- Розвиток мережі притулків та кризових центрів, у яких жінки можуть отримати допомогу, пожити певний час та пройти реабілітацію. Ці притулки повинні розташовуватися так, щоб жінки з сільської місцевості, незалежно від віддаленості від районних чи обласних центрів, могли дістатися до них: *«Звичайно, мали б бути ці притулки у державному підпорядкуванні, хоча б в кожному районному центрі могла би бути якась міні-квартирка, де і працює телефон довіри і може ця жінка хоча б день-два перебути, бо якщо вона і втікає, то десь до сусідки»* (представник НУО).
- Створення посади спеціаліста, який буде займатися питаннями домашнього насильства у правоохоронних органах та органах місцевої влади. В міліції такими питаннями повинна займатися жінка, яка б мала змогу виїздити на виклики разом з міліціонером-чоловіком: *«Це і психологи, і психотерапевти, і вчителі, і медики, які спеціально займаються цією проблемою, ну і міліція, ясна річ. І ясна річ, в міліції має бути більше жінок, принаймні, може, не міліціонерів, а тих же психологів, тих же працівниць, які могли б виїжджати на проблеми домашнього насильства разом з чоловіками-міліціонерами»* (представник органів державної влади).
- Розвиток мережі телефонів довіри, які будуть доступними у кожному населеному пункті. Приймати дзвінки та проводити консультації повинні кваліфіковані працівники, які мають спеціальні знання з питань протидії насильству (представник НУО).
- Посилення становища жінки у родині шляхом її фінансової незалежності, створення умов для ведення власного бізнесу, на думку експертів, зменшить частоту випадків насильства щодо жінок у сільській місцевості, оскільки причиною насильства щодо жінок у сільській місцевості у багатьох випадках є залежне становище жінки від чоловіка: *«Бити не будуть ту жінку, яка є фінансово самодостатньою, і вона ніколи не буде терпіти чоловіка, якщо в неї є гроші. Вона візьме дітей і поїде в якийсь готель, і перебуде. Інше питання, що фінансово незахищені жінки, особливо які залежні стереотипно від чоловіків, вони в більшій мірі потерпають від фізичного насильства»* (представник НУО).

4.10 Взаємодія органів влади та громадських організацій у роботі з вирішення проблем сільських жінок: результати опитування експертів

Експерти зазначають, що для вирішення більшості проблем сільських жінок необхідна спільна діяльність громадських організацій та державної влади. У державної влади основними сферами впливу є законодавство, інфраструктура, система соціального забезпечення та навчання. Громадські організації можуть здійснювати інформаційну підтримку державних програм, проводити освітні заходи, контролювати дотримання закону.

Експерти вказували на існування проблем у координації і звітності щодо діяльності, яку спільно провадять державні органи влади та громадські організації: *«Дуже часто ми стикаємось з тим, що... якщо проект реалізується спільно з державним органом, то, як правило, державна організація всі результати забирає на свій рахунок. Якщо результатами відзвітувала державна організація, то громадська організація, коли їй треба іти ідесь шукати якесь приміщення чи якісь ресурси для роботи, то виявляється, що ні населення, ні інші державні організації навіть і не знають, чим займаються у нас ці громадські організації»* (представник органів державної влади). Така ситуація пояснюється конкуренцією між державними органами та громадськими організаціями у сфері розподілу коштів (зокрема, на місцевому рівні), а також бажанням державних органів звітувати про високі показники своєї діяльності

Через конкуренцію або інші причини у деяких сферах не налагоджена співпраця державного та громадського секторів. Проблеми виникають вже на етапі обміну інформацією. Наприклад, відсутність повної статистичної інформації у вільному доступі та труднощі з отриманням цієї інформації від Державної служби статистики (тривалий час, необхідність платити за отримання інформації) ускладнюють роботу НУО: *«Відсутність гендерно диференційованої статистики. До речі, з ЦВК теж величезна проблема, бо у них взагалі неможливо ніякі дані ніколи витягти. Навіть щодо кількості жінок-виборців в Україні ніде цієї точної цифри немає. ... Ми отримували [інформацію] безкоштовно, завдяки тому, що працювали з державними органами влади. Неурядовим організаціям насправді дуже важко... тут без адмінресурсу, на жаль, нічого незробити..., якщо немає доступу до органів влади – дуже важко дістати статистику, особливо гендерну»* (представник НУО); *«Наприклад, щоб отримати статистику для гендерного портрету, нам треба було заплатити більше 1000 грн. Скажіть мені, чому я маю платити бюджетній установі, яка утримується, фінансується на наші податки, але я, як громадська організація, маю заплатити за те, щоб вони мені продали ці статистичні дані. Чому?»* (представник НУО). Всі представниці НУО зазначили, що статистичні дані, особливо гендерно диференційовані, дуже потрібні у плануванні діяльності.

Проблемою також є неузгодженість роботи різних громадських організацій у межах вирішення однієї проблеми. На думку експертів, спільними зусиллями вони б могли досягти значно більших результатів: *«У більшості регіонів дуже багато жіночих, в тому числі громадських, організацій. Але, на превеликий жаль, вони працюють сьогодні роз'єднано і локально»* (представник органів державної влади). Для цього потрібно створювати єдині програми, проводити спільні консультації різних громадських організацій з метою поєднання зусиль у вирішенні проблем: *«Тому зараз багато хто говорить про те, що потрібна своєрідна така комунікаційна стратегія, тобто уніфіковані повідомлення і уніфіковані канали їх розповсюдження, якщо дійсно є багато організацій, і НГО, й інших донорських організацій, які готові саме в межах такої стратегії працювати»* (представник НУО).

У органах державної влади також існує проблема неузгодженості діяльності з вирішення різних проблем, зокрема гендерних питань: *«Існують проблеми взаємодії органів влади між собою у вирішенні проблем. Тому що в нас, наприклад, у міністерствах між собою комунікація перебуває в зародковому стані. Тобто, наприклад, Міністерство аграрної політики, яке займається в тому числі питанням сільських жінок, абсолютно не знає і не усвідомлює, що робить Міністерство соціальної політики, до якого належать гендерні питання»* (представник НУО).

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сільські жінки як окрема цільова група не зазначені ні в Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року, ні в Державній програмі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року. Також вони не згадуються в Розпорядженні Кабінету Міністрів України № 2154-р від 1.12.2010 р. «Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року» та в Державній цільовій соціальній програмі підтримки сім'ї на період до 2016 року, одним із завдань якої є допомога сім'ям, постраждалим від насильства в сім'ї.

Окрім факторів обмеженого доступу до інфраструктури, існують також демографічні фактори, що зумовлюють вищу соціальну уразливість сільських жінок порівняно з міськими:

- Демографічне навантаження на населення у віці 16-59 років⁶⁹ у сільській місцевості значно вище, ніж у міській: 679 проти 585⁷⁰, – як за рахунок осіб до 15 років, так і за рахунок осіб старше 60 років⁷¹.
- Більша різниця у віці чоловіків та жінок, через яку в сільській місцевості проживають більше жінок похилого віку, що залишилися без чоловіка, аніж у міській. Так, за даними Державної служби статистики України станом на 1.01.2013 р. в сільській місцевості частка жінок у віці старше 60 років складає 29%, а в міській – 24%, серед чоловіків ці показники становлять 17% і 16% відповідно.
- Більша частка дітей, що народилися поза офіційно зареєстрованим шлюбом (у міських поселеннях 21,1% дітей народилися поза шлюбом, а у сільській місцевості – 23,4%)⁷².

Нижче подаються основні результати аналізу становища сільських жінок у розрізі дотримання прав жінок, що закріплені у статті 14 Конвенції ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, а також оцінки обізнаності сільських жінок про свої права та механізми їх захисту та поширення насильства в сім'ї. Аналіз був проведений на основі кабінетного дослідження, національного репрезентативного опитування сільських жінок у віці від 14 років та експертного опитування.

Участь сільських жінок у політичному та громадському житті

Рівність чоловіків і жінок у доступі до влади в Україні існує тільки на рівні сільських рад, в яких жінки станом на 1 січня 2013 року склали близько половини депутатів⁷³.

За даними опитування, основна форма участі у вирішенні проблем свого села для більшості респонденток – це участь у місцевих виборах, яку зазначили лише 56% жінок, яким виповнилося 18 років. 23% всіх опитаних жінок беруть участь у загальних зборах громади, 9% особисто зверталися до сільського голови, 5% брали участь в окремих ініціативах громадян і ще 5% зазначили, що беруть участь у різних заходах, коли вони стосуються їх інтересів. Понад третину (36%) сільських жінок не беруть участі у вирішенні проблем свого села в жодному форматі, включаючи участь у місцевих виборах: вони найчастіше пояснювали свою пасивність невірою у власні можливості та нестачею вільного часу.

Опитані експерти вважають основними бар'єрами до більш активної участі жінок у громадському житті гендерні стереотипи щодо того, що жінка повинна займатися лише господарством та сім'єю, а також надмірну зайнятість сільських жінок, які часто мають потрійне навантаження: робота, хатні обов'язки та сільськогосподарська праця. Додатковим фактором навантаження на сільських жінок є

69 Кількість осіб у віці 0–15 років та у віці 60 років і старше на 1000 осіб у віці 16–59.

70 Загальна характеристика статеві-вікового складу населення України на 1 січня 2013 року. – Державна служба статистики України. – http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2013/dop_age_01012013.pdf

71 Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2013 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2013.

72 Діти, жінки та сім'я в Україні. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2012.

73 Україна. Національний огляд виконання Пекінської декларації та Платформи дій (1995 р.) та заключних документів 23-ї спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.) у контексті двадцятої річниці 4-ї Всесвітньої конференції зі становища жінок та ухвалення Пекінської декларації та Платформи дій у 2015 р. Квітень 2014 р. – mlsp.kmu.gov.ua/document/161464/t.doc

нестача дитячих садків: у 2012 р. рівень охоплення ДНЗ дітей віком 3–5 років по міських поселеннях коливався у межах 83–100%, по сільській місцевості – 32–83%⁷⁴.

Доступ сільських жінок до медичного обслуговування, включаючи інформацію, консультації й обслуговування з питань планування розміру родини

Доступ до медичного обслуговування

Заданими опитування 48% сільських жінок не мають медичних закладів в межах пішохідної доступності (а 7% скаржаться, що до них неможливо доїхати навіть громадським транспортом так, щоб не треба було лишатися ночувати в іншому селі населеному пункті) і стільки ж не можуть собі дозволити певні ліки або платні медичні послуги, 30% скаржаться на проблеми з доступністю послуг стоматолога, 29% сільських жінок вважають, що не можуть собі дозволити отримати необхідну медичну допомогу у випадку хвороби, яка вимагає оперативного втручання або тривалого лікування, 27% скаржаться на проблеми з доступністю послуг гінеколога або акушера, 26% – на те, що в найближчій лікарні або амбулаторії немає потрібного обладнання або воно застаріле, 24% – що в найближчій лікарні або амбулаторії не вистачає лікарів певних спеціальностей, 23% – на проблеми з доступністю послуг терапевта або сімейного лікаря і 21% – що швидка допомога приїжджає невчасно або взагалі не приїжджає. Не мають скарг на доступ до медичних послуг лише 25% жінок.

Експерти вважають, що обмеження для сільських жінок користування послугами медичного обслуговування мають як об'єктивні (нестача коштів, транспортні проблеми, нестача обладнання та лікарів), так і суб'єктивні причини (сільські жінки традиційно не звикли приділяти увагу своєму здоров'ю, до того ж, в селах існує феномен «стигматизації захворювань»).

Також експерти зазначали, що негативним наслідком медичної реформи є закриття ФАПів та амбулаторій. Разом з тим в щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні за 2013 рік⁷⁵ зазначено певний прогрес у підвищенні доступу сільського населення до медичних послуг: за 11 місяців 2013 року кількість амбулаторій зросла на 778 одиниць, з них – 558 амбулаторій у містах та 220 у сільській місцевості.

Доступ до інформації й обслуговування з питань планування сім'ї

Заданими опитування, 42% сільських жінок у віці до 49 років користуються засобами для запобігання вагітності (серед тих, хто проживає з чоловіком або партнером, таких 47%).

З тих, хто не користується контрацептивами, лише 56% пояснюють це тим, що хочуть завагітніти або не мають статевих контактів. Решта причин – це «не подобається вплив контрацептивів на організм або статеве життя» (16%), впевненість у ефективності переривання статевого акту (12%), релігійні погляди (10%) та брак коштів (7%). Також 5% жінок зазначають, що не користуються засобами запобігання вагітності через спротив чоловіка.

11% сільських жінок у віці до 49 років зазначають, що їм не вистачає інформації з контролю та планування дітей – серед тих, хто проживає з чоловіком, таких 9%, а серед тих, хто не проживає, 15%. Ті, кому не вистачає відповідної інформації, найчастіше скаржаться, що не знають, до кого звернутися, та що до лікаря далеко або дорого їхати.

На думку експертів, питання репродуктивного здоров'я для сільської місцевості є традиційно «забороненими» для обговорення, що призводить до низької сексуальної культури, особливо серед молоді.

Користування сільськими жінками благами програм соціального страхування

За даними опитування, 71% безробітних сільських жінок, що шукають роботу, вказали, що не перебувають на обліку в центрі зайнятості. З них 48% зазначили невіру в спроможність центру знайти

74 О.М. Хмелевська. Досягнення Україною цілей розвитку тисячоліття у сфері освіти / Науково-економічний та суспільно-політичний журнал «Демографія та соціальна економіка» – К., Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України – №2 (20), 2013. – Національна академія наук України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи. – С. 9-20.

75 Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні за 2014 рік – С. 190. – http://www.ombudsman.gov.ua/images/stories/01042014-decl/dopovid_2014b.pdf

відповідну роботу, 20% поскаржились на віддаленість центру зайнятості, 19% – на труднощі зі збором документів для постановки на облік, 14% – на перешкоди для отримання допомоги з безробіття з боку центру зайнятості.

Опитані експерти зазначили проблему доступу сільських жінок до допомоги з безробіття, що лежить в площині законодавства: якщо сільські мешканці мають земельний наділ, то вони вважаються власниками ОСГ і не можуть ставати на облік до центру зайнятості. Ситуація ускладнюється тим, що всі члені родини власника ОСГ не можуть отримувати допомогу з безробіття, якщо тільки вони не працювали не менш, як 26 календарних тижнів до втрати роботи.

17% сільських жінок, що працюють за наймом, стверджують, що роботодавець не оплачує їм лікарняні, а 14% жінок, що працювали перед відпусткою по вагітності/через пологи (впродовж 3 років до моменту опитування), зазначають, що їхня відпустка не є оплачуваною. Причиною даних проблем є або неофіційне працевлаштування, або порушення прав жінок роботодавцем.

Серед жінок, що працювали за наймом до виходу у відпустку по вагітності/ через пологи/ по догляду за дитиною, лише 52% впевнені в тому, що після виходу з відпустки їх працедавець запропонує їм таку ж або подібну посаду. 34% не мають ніяких гарантій цього, а 14% впевнені, що такої ж або подібної роботи їм запропоновано не буде.

Найменше проблем із доступом до пенсійного забезпечення: 4% від усіх жінок віком від 55 років вважають, що пенсію їм нарахували неправильно, а 2% жінок цього віку не отримують пенсії через нестачу інформації про умови призначення пенсії чи з незалежних від них причин.

Одержання сільськими жінками формальної та неформальної освіти

Станом на 2003 рік 53% сільських жінок і лише 47% сільських чоловіків мали середню спеціальну або вищу освіту⁷⁶.

За даними опитування, 26% сільських жінок хотіли б підвищити свій освітній рівень, однак майже половина з них не мають на це коштів (бракує коштів для оплати навчання – 8% сільських жінок, для оплати проживання в іншому місті – 4%).

46% сільських жінок вказують, що вміють користуватися і комп'ютером, й Інтернетом (це переважно жінки віком до 40 років), ще 4% вміють користуватися комп'ютером, але не вміють Інтернетом, а 7% висловлюють бажання навчитися (це здебільшого жінки віком від 40 років).

Експерти вважають основними бар'єрами до отримання формальної освіти нижчий рівень якості шкільної освіти в селах та проблему віддаленості навчальних закладів від місця проживання. Основними бар'єрами до отримання неформальної освіти є та ж проблема віддаленості навчальних закладів від місця проживання, а також проблема відсутності доступу до Інтернету, що унеможлиблює дистанційне навчання; нестача інформації про можливості у сфері неформальної освіти; недостатня фінансова забезпеченість сільських жінок; відсутність «культури навчання», тобто нерозуміння того, навіщо потрібні додаткові знання; осуд жінок, які мають чоловіка та/або дитину і від'їжджають на навчання.

Участь сільських жінок в економічній діяльності

За даними Державної служби статистики України, середньомісячна заробітна плата жінок, які зайняті у сільському господарстві, мисливстві та пов'язаними з ними послугами, у 2012 році в середньому склала 89,3% від середньомісячної заробітної плати чоловіків у цій же сфері⁷⁷.

За даними опитування, безробітними, що шукають роботу, є 5% сільських жінок (серед них переважають жінки у віці 19-39 років: їх 56% від усіх безробітних, що шукають роботу, проти 40% жінок у віці 40-59 років). Серед жінок до 55 років 9% є безробітними, що шукають роботу.

22% сільських жінок зазначили, що не мають можливості виконувати роботу, що відповідає досвіду, знанням і кваліфікації (серед жінок до 55 років таких 24%).

20% зайнятих жінок працюють більше 40 годин на тиждень.

⁷⁶ Жінки і чоловіки в Україні: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – С. 49.

⁷⁷ Жінки і чоловіки в Україні: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – С. 74.

9% жінок, що працюють або навчаються, добираються до місця навчання/роботи понад 1 годину.

Серед основних проблем зайнятості сільських жінок експерти визначають низьку оплату праці (нижчу, ніж для чоловіків); невідповідність отриманої освіти та потреб ринку праці в сільській місцевості, зокрема, через ґендерні стереотипи щодо «жіночих» професій (вчителька, бібліотекарка, вихователька дитячого садочка, лікарка/медична сестра), для яких в селах небагато робочих місць; незацікавленість роботодавців брати на роботу молодих жінок або жінок з дітьми; нерозвиненість мережі дитячих закладів; недотримання роботодавцями (особливо у приватному секторі) норм робочого часу та обмежень на виконання важких робіт жінками; ґендерні стереотипи щодо того, що жінка повинна займатися в основному господарством та сім'єю, а не виявляти професійну або підприємницьку активність.

Доступ сільських жінок до консультативних служб із сільськогосподарських питань, кооперативів, сільськогосподарських кредитів і позик, систем збуту

Згідно опитування, члени домогосподарств 9% сільських жінок займаються вирощуванням сільськогосподарської продукції на продаж. Основними причинами того, що сільські жінки не займаються вирощуванням сільськогосподарської продукції на продаж (при тому, що 86% опитаних мають землю) є брак здоров'я чи часу (45% жінок, що не займаються продажем с/г продукції), відсутність коштів для придбання землі (17%), доступу до каналів збуту (7%), доступу до кредитів (2%).

Серед проблем, з якими стикаються жінки, що займаються вирощуванням сільськогосподарської продукції на продаж, були зазначені погодні ризики (46%), відсутність доступу до каналів збуту сільськогосподарської продукції (26%), брак інформації (18% – зокрема, 11% зазначили, що їм не вистачає інформації про те, як максимізувати врожай, 6% – що недостатньо інформації із заснування та ведення підприємницької діяльності та 3% – що недостатньо інформації із заснування та оформлення с/г кооперативів), проблеми з доступом до кредитів (8%).

Щодо доступу до кредитів, то опитані експерти вважають, що основними проблемами у цій сфері є високі відсотки та відсутність власного майна у жінок (майно частіше зареєстровано на чоловіків).

Лише 4%, чії домогосподарства займаються вирощуванням сільськогосподарської продукції на продаж, вступили до сільськогосподарських кооперативів чи збираються вступити, ще 1% – збираються вийти з кооперативу. Основні причини того, чому жінки, чії домогосподарства займаються вирощуванням с/г продукції на продаж, не вступають до сільськогосподарських кооперативів – це відсутність таких кооперативів (це вказали 44% жінок) або брак знань про кооперативи (28%).

Загалом лише 57% сільських жінок зазначили, що їм відомо про право на організацію сільськогосподарських кооперативів.

Основні джерела інформації про вирощування сільськогосподарської продукції на продаж – це спеціалізована преса (це джерело доступне 50% жінкам, що займаються продажем с/г продукції), телепередачі (37%) та Інтернет (24%). Лише 5% жінок, що займаються продажем с/г продукції, зазначили, що їм доступні консультації приватних компаній, 4% – консультації громадських організацій або професійних асоціацій і 1% – консультації державних служб.

Одна з експерток зазначила, що перешкодами для розвитку дорадчих служб є нерозвиненість інформаційних технологій (через що друковані видання лишаються єдиним ефективним шляхом інформування про діяльність служб) та нестабільність фінансування з боку держави.

Умови життя

За даними опитування, 77% сільських жінок мають центральне опалення або опалювальний котел (решта 23% користуються виключно пічним вугільним або дров'яним опаленням); 70% робили ремонт у помешканні впродовж останніх 10 років (17% робили ремонт 11-25 років тому, а 7% – 26-100 років тому, решта не змогли відповісти), 68% сільських жінок забезпечені питною водою у приміщенні (серед решти майже всі користуються криницею чи свердловиною на вулиці); 58% сільських жінок мають холодне водопостачання в приміщенні, 42% – каналізацію / туалет в приміщенні (і холодне водопостачання, і каналізацію / туалет у приміщенні мають лише 35% сільських жінок), 43% – гаряче

водопостачання в приміщенні (і лише 33% при цьому мають також ванну або душ у приміщенні). Найгіршими є умови життя жінок старше 50 років.

Окрім недоступності вищезазначених благ, експерти зазначали такі проблеми, як забруднення води в криницях та перебої напруги в сільських електромережах через застарілість цих мереж.

93% сільських жінок мають в межах пішохідної доступності магазин, що торгує достатнім асортиментом товарів щоденного вжитку, 73% – пошту, 54% – аптеку, 49% – медичний заклад, 25% – відділення банку, 16% – торговий центр, де можна купити одяг, взуття, побутову техніку.

16% не можуть за день з'їздити на громадському транспорті до торгового центру, де можна купити одяг, взуття, побутову техніку (треба їхати на машині або лишатися ночувати в іншому населеному пункті), 12% – до банку, 7% – до медичного закладу, 5% – до аптеки.

Експерти зазначають, що транспортні проблеми суттєво посилюються взимку та в дощову пору. За даними опитування, у домогосподарствах 28% сільських жінок є автомобіль, але він переважно належить чоловікам – лише 3% сільських жінок зазначили, що автомобіль є у їхній власності.

Засобами телефонного зв'язку забезпечені 88% сільських жінок (зокрема, 84% мають мобільний телефон, а 24% – стаціонарний), домашнім Інтернетом 33%.

Оцінка обізнаності сільських жінок про свої права та механізми їх захисту

За результатами опитування, найкраще сільські жінки обізнані з правом на безкоштовне медичне обслуговування (86%). Три чверті сільських жінок знають про право на допомогу з безробіття, на оплачувані відпустки та лікарняні, на безкоштовну освіту, на рівні права з чоловіками, на захист від насильства з боку чоловіка.

Водночас 21% сільських жінок не знають про жодне з прав, що стосується їхнього захисту від побутового насильства, зокрема про те, що чоловіки не мають права знущатися з жінок та дітей, примушувати жінку до сексуальних стосунків і що жінка має право на захист у разі насильства з боку чоловіка.

Також 31% сільських жінок не знають про право балотуватися до органів місцевої влади.

44% сільських жінок вважають, що вони позбавлені права на безкоштовну освіту при вступі на бюджетні відділення навчальних закладів, 17% – права балотуватися до органів місцевої влади, 11% – права на допомогу по безробіттю, по 10% – права на оплачувані відпустки та лікарняні при працевлаштуванні та права на грошову компенсацію при звільненні, 9% – права на безкоштовне медичне обслуговування. 3% жінок вважають, що вони позбавлені прав на захист від насильства в сім'ї, а 2% – права на рівність з чоловіками.

Експерти зазначили, що, крім проблеми незнання своїх прав, для сільських жінок існує проблема рівня довіри до організацій, які повинні ці права захищати. Розвинена система корупції, традиційність уявлень про всемогутність деяких чиновників призводить до того, що сільські жінки не завжди звертаються по захист своїх прав, оскільки вважають, що все одно нічого вирішено не буде.

Згідно опитування 17% сільських жінок стикалися з ситуацією, коли потрібно було захищати свої права. З них 23% зазначили, що не знали, як звернутися або не мали можливості звернутися по захист своїх прав. Решта зверталися до правоохоронних органів чи суду або до місцевої влади, або до офісу Уповноваженого з прав людини і в більшості випадків їхню проблему було вирішено.

Поширеність насильства в сім'ї

За даними опитування, 5% сільських жінок зізналися у досвіді насильства в сім'ї за останні 12 місяців, ще 3% відмовилися відповідати, що теж непрямим чином може, ймовірно, свідчити про відповідний досвід⁷⁸. Найбільш поширена форма насильства в сім'ї – регулярне приниження (його зазначили

⁷⁸ Слід зазначити, що оскільки визначення поширеності насильства в сім'ї не було основним завданням даного опитування, воно не включало додаткових методів виявлення жертв насильства таких, як спеціальний тренінг для інтерв'юєрів, забезпечення відсутності сторонніх осіб при проведенні інтерв'ю або самозаповнення питань про насильства та вкидання анкети без зазначення контактів респондентки в скриньку тощо. При застосуванні даних методів частка жінок, що зізнаються в досвіді насильства в сім'ї, може бути суттєво вищою.

3% сільських жінок). Жінки потерпають здебільшого від своїх чоловіків / партнерів (75% жінок, що зазнали насильства в сім'ї).

По допомогу інших осіб / організацій загалом зверталися 44% тих, хто зазнав насильства, причому по таку допомогу частіше зверталися ті, хто зазнав насильства у грубій формі (застосування фізичної сили, присвоєння доходу / майна), аніж ті, хто зазнавав психологічних утисків (припинення, контроль поведінки, перешкоджання спілкуванню тощо). Зокрема, 24% звернулися по допомогу до інших родичів, 18% – до міліції, 10% – до сусідів, друзів, знайомих, по 2% – до громадських організацій, що ведуть боротьбу з насильством у сім'ї, до центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і до медичних закладів, по 1% зателефонували на «гарячу лінію» та звернулися до психолога. При зверненні по допомогу до інших осіб / установ / організацій приблизно однакова кількість жінок, що зазнавали насильства, отримали належну допомогу і не змогли її отримати (40% та 36% відповідно, решта зазначили, що результат звернення поки невідомий).

Жінки, що не зверталися по допомогу, переважно розраховують на те, що можуть впоратися з проблемою самостійно (55%). Водночас, 31% таких жінок зазначають невіру в те, що їм хтось може допомогти, а 7% не знають, до кого звернутися, тобто почуваються беззахисними у ситуації насильства в сім'ї.

25% жертв насильства в сім'ї взагалі не вживали ніяких заходів, тобто навіть не намагалися самостійно захиститися або переконати агресора.

Кожна п'ята жінка, яка зазнала насильства в сім'ї упродовж останніх 12 місяців, вже не проживає зі своїми кривдниками. Водночас, 71% – проживають і не можуть роз'їхатися. Ще 5% планують роз'їхатися в майбутньому.

На думку експертів, основними причинами насильства в сім'ї є пияцтво чоловіків та економічна залежність жінок від чоловіків. Також вони зазначають, що небажання сільських жінок звертатися по допомогу у випадку насильства в сім'ї часто пояснюється традиційними уявленнями про те, що не можна виносити свої проблеми «на люди», страхом бути засудженою сусідами. Об'єктивними бар'єрами до звернення по допомогу є те, що майже всі інші організації, до яких можна звернутися, розташовані у містах, а дільничні міліціонери, ділянки яких об'єднують кілька сіл, не завжди можуть відразу відреагувати на звернення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Кабінету Міністрів України

- Врахувати у державній цільовій програмі розвитку українського села специфічні потреби сільських жінок, зокрема, в галузі репродуктивного здоров'я, розвитку мережі дошкільних закладів, підтримки самотніх матерів і жінок літнього віку та розвитку дистанційної освіти.

Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Міністерству соціальної політики України та неурядовим організаціям

- Сприяти підвищенню рівня правової поінформованості жінок у сільській місцевості щодо рівних з чоловіками прав та обов'язків (зокрема, щодо розподілу хатніх обов'язків за умови повної зайнятості чоловіка і дружини), механізмів захисту права на безкоштовне медичне обслуговування, захисту прав в межах системи загальнообов'язкового державного соціального страхування (зокрема, щодо оплачуваних лікарняних та декретних відпусток, допомоги з безробіття) та при порушенні прав роботодавцем (наприклад, при відмові прийняття на роботу жінки після закінчення декретної відпустки), а також захисту від насильства.
- Здійснювали висвітлення стану справ у сфері забезпечення прав людини у сфері подолання гендерної нерівності та попередження насильства в сім'ї в сільській місцевості, розробляти рекомендації для захисту прав жінок у сільській місцевості.

Органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування

- Виконуючи Державну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року, брати до уваги потреби сільських жінок, забезпечення гендерної рівності та запобігання гендерному насильству у сільській місцевості; залучати сільських жінок до заходів із забезпечення гендерної рівності у межах Програми.
- Проводити просвітницьку діяльність, спрямовану на створення позитивного іміджу жінки, як активної учасниці громадсько-політичного та соціально-економічного життя; спростування гендерних стереотипів стосовно традиційного розподілу ролей жінок і чоловіків у сільській місцевості.
- Проводити просвітницьку діяльність, спрямовану на недопущення дискримінації за ознакою статі та гендерного насильства.
- Розвивати мережу кризових центрів для жертв насильства в сім'ї, а також телефону довіри в кожному районному центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.
- Розвивати/ відновлювати функціонування мобільних офісів, до яких сільські мешканці можуть звертатися за юридичними консультаціями, в тому числі, з приводу соціального захисту та запобігання насильства в сім'ї.
- Створювати умови для поєднання жінками і чоловіками у сільській місцевості професійних і сімейних обов'язків шляхом забезпечення доступних соціально-побутових послуг, включаючи догляд за малолітніми дітьми, організацію дошкільного виховання та дитячого дозвілля.
- Сприяти створенню системи сільськогосподарського дистанційного навчання та дорадництва, до чого залучити жінок, особливо тих, що задіяні у фермерській діяльності.
- Сприяти науковим дослідженням у сфері потреб сільських жінок.

Державному агентству автомобільних доріг України

- Активізувати роботу з розвитку мережі сільських автомобільних доріг, в тому числі, в межах Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р.

Державному агентству водних ресурсів України

- Активізувати роботу із забезпечення сільських населених пунктів централізованим водопостачанням.

Державній службі статистики України

- Розширювати публікації гендерно диференційованої статистики в розрізі міського та сільського населення.
- Приділяти окрему увагу обстеженням сільських жінок.

Міністерству аграрної політики та продовольства України

- Активізувати роботу з надання державної підтримки у кредитуванні підприємств агропромислового комплексу, розвитку професійної освіти та дорадництва, в тому числі, в межах Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року.
- Розглянути можливість перенесення функції сільськогосподарського дорадництва на громадський сектор.

Міністерству аграрної політики та продовольства України та неурядовим організаціям

- Розповсюджувати інформацію про переваги організації сільськогосподарських кооперативів, можливості здешевлення кредитів, сільськогосподарські дорадчі служби, сучасні розробки у сфері ведення агропромислового господарства, нові можливості та досвід інших регіонів України та інших країн.
- Розвивати програми надання сільським громадам міні-грантів на фінансування потреб, пов'язаних з розвитком сільськогосподарського виробництва.

Міністерству аграрної політики та продовольства України (стосовно навчальних закладів та науково-дослідних установ Мінагрополітики) та Міністерству освіти і науки України

- Розвивати програми дистанційного навчання для сільських жінок.
- Сприяти науковим дослідженням у сфері потреб сільських жінок.

Міністерству внутрішніх справ України

- Запровадити на постійні основи навчання (на рівні вищої школи) та підвищення кваліфікації дільничних інспекторів міліції з питань попередження насильства в сім'ї.
- Звернути увагу дільничних інспекторів міліції на необхідність повідомляти членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися.

Міністерству освіти і науки України

- Розвивати мережу дошкільних закладів у сільській місцевості.
- Розробити заходи для підвищення якості шкільної освіти у сільській місцевості, комп'ютеризації шкіл.
- Забезпечувати постійне підвищення кваліфікації педагогічних кадрів загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості.
- Запровадити у шкільну програму обов'язковий курс стосовно прав людини, в який включити питання гендерної рівності та попередження насильства в сім'ї.
- Налагодити постійну гендерну експертизу навчальних програм, підручників та навчальних посібників для навчальних закладів.

Міністерству охорони здоров'я України

- Не допускати необґрунтованого закриття медичних закладів в сільській місцевості.
- Забезпечувати лікарські амбулаторії й фельдшерсько-акушерські пункти необхідним обладнанням, будувати амбулаторії та фельдшерсько-акушерські пункти в населених пунктах, звідки важко дістатися до найближчого медичного закладу завжди або в певні сезони (зокрема, в межах виконання Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015

року), з особливою увагою ставитися до надання послуг з питань репродуктивного і сексуального здоров'я для сільських жінок.

- Вжити заходів для приїзду швидкої в межах 20 хвилин для всіх населених пунктів сільської місцевості.

Міністерству охорони здоров'я України та неурядовим організаціям

- Популяризувати здоровий спосіб життя серед сільського населення (як жінок, так і чоловіків), зокрема, проводити просвітницьку роботу та інформаційні кампанії у сфері репродуктивного здоров'я та планування сім'ї, а також у сфері боротьби з алкоголізмом (пияцтво є одним з основних факторів насильства в сім'ї).

Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства

- Вжити заходів для оновлення електромереж у сільській місцевості.
- Активізувати роботу з будівництва підвідних газопроводів в сільській місцевості.
- Активізувати роботу з підтримки індивідуального житлового будівництва «Власний дім» в межах Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року.

Міністерству соціальної політики України та неурядовим організаціям

- Проводити просвітницьку діяльність, спрямовану на створення позитивного іміджу жінки, як активної учасниці громадсько-політичного та соціально-економічного життя; спростування ґендерних стереотипів стосовно традиційного розподілу ролей жінок і чоловіків у сільській місцевості.
- Проводити просвітницьку діяльність, спрямовану на недопущення дискримінації за ознакою статі та ґендерного насильства.
- Об'єднати зусилля для розробки спільних програм роботи з розширення прав жінок, які проживають у сільській місцевості, проводити спільні консультації та обмін досвідом.
- Роз'яснювати жінкам, які соціальні гарантії вони втрачають при неофіційній зайнятості, також цивільному шлюбі в умовах, коли основне рухоме і нерухоме майно належить чоловікові.
- Розвивати навчальні програми, спрямовані на виховання у жінок лідерських якостей, включно з постпрограмним супроводом учасниць.
- Розвивати курси з комп'ютерної грамотності для сільських жінок.
- Активніше налагоджувати зв'язок із засобами масової інформації задля ефективного висвітлення напрацювань у напрямку залучення сільських жінок до громадсько-політичного та соціально-економічного життя.

Міністерству соціальної політики України

- Розглянути можливість отримання допомоги по безробіттю для членів сімей власників ОСГ без вимоги офіційного працевлаштування протягом 26 календарних тижнів.

Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації

- Створити сприятливі умови для операторів зв'язку для забезпечення сільської місцевості мобільним та Інтернет-зв'язком.

Вищим навчальним закладам України

- Запровадити до університетської програми певних напрямків підготовки чи то обов'язкового, чи вибіркового курсу стосовно питань ґендерної рівності та попередження насильства у сім'ї; у разі необхідності (відсутності кадрів, які б змогли викладати такі курси), відправити на навчання потенційних викладачів і викладачок, або запросити на викладання кваліфіковані кадри.

- Розвивати програми дистанційного навчання, беручи до уваги освітні потреби жінок у сільській місцевості; залучати до навчання сільських жінок, особливо тих, які задіяні у фермерській діяльності.
- Сприяти науковим дослідженням у сфері потреб сільських жінок.

Засобам масової інформації

- Виробити внутрішні етичні принципи щодо висвітлення таких питань, як гендерна нерівність, гендерні стереотипи, гендерне насильство.
- Приділяти більше уваги формуванню егалітарних гендерно-рольових уявлень про сільських жінок і чоловіків (наприклад, про активну громадсько-політичну діяльність жінок, про залучення чоловіків до хатньої роботи і доглядової праці).

ПОДЯКИ

Велика подяка всім експертам та експерткам, що взяли участь у дослідженні:

1. Бородіна Олександра, радниця з моніторингу та оцінки ґендерних питань, проект агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Agroinvest»
2. Буртак Софія, консультантка з ґендерних прав і можливостей і розвитку кооперативів, «Львівська аграрна дорадча служба» і «Дніпропетровська сільськогосподарська консультаційна служба»
3. Гобут Оксана, заступниця директора департаменту соціального захисту населення Волинської обласної державної адміністрації, Волинська Обласна державна адміністрація
4. Кадигроб Сергій, директор департаменту науково-освітнього забезпечення АПК та розвитку сільських територій, Міністерство аграрної політики та продовольства України
5. Карбовська Наталія, голова Українського жіночого фонду
6. Кобелянська Лариса, радниця міністра, Міністерство соціальної політики України
7. Кучмук Раїса, директорка Волинського обласного центру зайнятості
8. Максимович Любов, голова ГО «Жіночі перспективи»
9. Михолат Світлана, президентка Районний благодійний фонд «Свята Ольга»
10. Міхновець Тетяна, радниця з ґендерних питань, Волинська Обласна державна адміністрація; голова Вінницької ГО «Пані Всесвіт»
11. Пашиніна Тетяна, керівниця Центру підвищення кваліфікації держслужбовців, міська рада м. Вінниця
12. Рашупкіна Олена, заступниця начальника управління соціального захисту населення Чаплинської районної державної адміністрації
13. Скарга Галина, голова Спілки сільських жінок України
14. Сорокопуд Ярослава, координаторка з питань тренінгів із ґендерної рівності, МБФ «Добробут громад» мережа «ХайферПроджектІнтернешнл»
15. Стратій Ірина, менеджерка грантової програми, Український жіночий фонд
16. Сулова Олена, керівниця Інформаційно-консультативного жіночого центру (ІКЖЦ)
17. Тимошенко Надія, радниця міського голови з ґендерних питань, Полтавська міська рада
18. Федорович Наталія, заступниця міністра, Міністерство соціальної політики України
19. Ходакова Світлана, голова ГО «Відкрите суспільство»
20. Чумало Марта, заступниця голови ГО «Жіночі перспективи»
21. Яковець Оксана, заступниця директора департаменту соціального захисту населення Львівської обласної державної адміністрації
22. Ярош Оксана, керівниця Волинської обласної ГО «Ґендерний центр»
23. Яцеленко Андрій, т.в.о. начальника Управління у справах сім'ї та молоді, Одеська обласна державна адміністрація

ДОДАТОК 1.**Соціально-демографічні характеристики респонденток, що взяли участь в опитуванні***Вкажіть Ваш сімейний стан?**Вся вибірка, N=2000*

Одружена	61%
Вдова	18%
Не одружена	14%
Розлучена	6%
Відмова відповідати	0%

*Чи проживаєте Ви разом з чоловіком або партнером?**Вся вибірка, N=2000*

Так	64%
Ні	36%

*Скільки осіб, включаючи Вас, проживає у вашій сім'ї?**Вся вибірка, N=2000*

1	14%
2	24%
3	19%
4	22%
5 і більше	20%

*Вкажіть, будь ласка, кількість Ваших дітей до 18 років (не онуків), що проживають разом з Вами**Вся вибірка, N=2000*

Немає	65%
1	21%
2	11%
3 і більше	3%

*Вкажіть, будь ласка, кількість Ваших дітей до 7 років (не онуків), що проживають разом з Вами**Вся вибірка, N=2000*

Немає	80%
1	15%
2	5%
3 і більше	1%

ДОДАТОК 2.**Громадські організації та проекти із залучення сільських жінок та приклади їхньої діяльності**

Серед громадських організацій та проектів, які працюють або працювали з проблемами сільських жінок протягом останніх 7 років, є такі:

- **Всеукраїнська громадська організація «Спілка сільських жінок України»**

Всеукраїнська громадська організація «Спілка сільських жінок України» проводить у різних регіонах країни навчальні семінари «День захисту прав та економічних інтересів сільських жінок»⁷⁹. У цих семінарах беруть участь сільські жінки з різних районів областей, де вони проводяться, а також представники органів влади та місцевого самоврядування, сільські голови, представники громадських організацій. Жінок навчають, як організувати сімейне сільське господарство та підтримувати здоровий спосіб життя, як вирішувати конфлікти та уникати їх, як правильно обраховувати та сплачувати податки, залучати ресурси для розвитку власного господарства, зберігати навколишнє середовище, захищати свої права і свободи в умовах сьогодення.

- **Всеукраїнська громадська організація «Рада жінок-фермерів України»**

Організація заснована жінками-фермерами з 14 областей України для захисту прав власника землі, соціального захисту сільських жінок, а також з метою підсилення їх конкурентоспроможності на ринку праці у перехідний період економіки, активізації інтелектуальних і творчих можливостей сільської жінки, психологічної адаптації, соціального захисту жінок-фермерів у перехідний період. Організація лобювала прийняття закону про фіксований податок для сільгосптоваровиробників. Проводила семінари-тренінги «Організаційно-правові аспекти ведення фермерських господарств» у 8 областях. Організувала навчання сільських жінок роботі з комп'ютером тощо. Працювала над проектами «Діти України на землі Батьківщини», «Відродження неперспективних сіл», «Інформаційно-технічна підтримка жінок-фермерів», «Школа жіночого лідерства» тощо. Провела проект «Розвиток лідерських якостей у жінок-фермерів України для активізації місцевих ініціатив» (2006-2008)⁸⁰, мета якого залучення жінок-фермерів України до формування і реалізації ефективної цільової політики територіальних громад. Проект діяв у 4 областях України: Запорізької, Миколаївської, Одеської та Херсонської. У межах проекту було підготовлено 16 тренерів серед жінок-фермерів, членів ВГО «Рада жінок-фермерів України», та залучено 240 лідерів з 16 громад до реалізації проекту. Організація приділяє значну увагу співробітництву з органами влади, бізнесу, громадськими організаціями, і на цій основі сформована модель тристороннього соціального партнерства.

- **Проект підвищення конкурентоздатності молочного сектору України⁸¹**

Українсько-канадський проект, який підтримує молочних виробників у Львівській та Дніпропетровській областях. Існує спеціальна програма, яка налаштована на підтримку сільських жінок, – програма з підприємництва і створення сімейних міні-ферм (у Львівській і Дніпропетровській областях, що покликана надати технологічну, фінансову, соціальну допомогу тим жінкам, які, маючи досвід, невеличке поголів'я, особисте селянське господарство, бажають побудувати добробут своєї сім'ї на основі виробництва, в межах 10-60 голів).

- **Міжнародна благодійна організація «Добробут громад»**

Організація займається, зокрема, питаннями розвитку сільських територій, сільських громад через створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, розробляє ініціативи щодо підтримки сільської молоді та забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок⁸².

79 http://wcu-network.org.ua/ua/possessing-equal-rights/news/Jak_zaxixhati_prava_sliskix_zhnok

80 <http://uff-council.org/our-project/itemlist/category/27-proekty-2006-2008-r>

81 Матеріали круглого столу «Забезпечення прав та можливостей сільських жінок в Україні» від 18.09.2012 р. при Комітеті Верховної Ради України з прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин. Стенограма http://empedu.org.ua/sites/default/files/files/publications_materials/stenograma_18_09_12.pdf - С. 13.

82 <http://www.heifer.org.ua/>

- **Інформаційно-консультативний жіночий центр та проект «Розширення прав і можливостей сільських жінок як інструмент зменшення дискримінації за ознакою статі»**

Неурядова неприбуткова організація, цілями якої, зокрема, є збір, узагальнення та розповсюдження інформації про діяльність жіночих організацій та жіночі і гендерні ініціативи в Україні та за її межами; розвиток дискусії щодо гендерних проблем в політичному і соціальному житті України для досягнення реальної рівності в суспільстві. У 2013 році в межах проекту було здійснено публікацію «Розширення прав та можливостей сільських жінок: розробка гендерно-чутливого законодавства та національних програм», здійснювалися інші заходи.

Україна

Кловський узвіз 1,
Київ, 01021, Україна